

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України
Посольство Фінляндської Республіки в Україні

**ЕТНІЧНА ІСТОРІЯ
НАРОДІВ ЄВРОПИ**

**ETHNIC HISTORY
OF EUROPEAN NATIONS**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 18

Êè;â
ÓÍ ²ÑÁÐÃ
2005

ЕТНІЧНА ІСТОРІЯ НАРОДІВ ЄВРОПИ: Збірник наукових праць.
Випуск 18. – К.: УНІСЕРВ, 2005. – 130 с.

Редакційна колегія:

А.Г. СЛЮСАРЕНКО, д-р іст. наук (голова);
І.Ф. КУРАС, академік НАН України;
В.К. БОРИСЕНКО, д-р іст. наук (відповідальний редактор);
М.І. ГЛАДКИХ, д-р іст. наук;
Л.Л. ЗАЛІЗНЯК, д-р іст. наук;
В.І. СЕРГІЙЧУК, д-р іст. наук;
В.В. ПИЛИПЕНКО, канд. іст. наук (відповідальний секретар)

Адреса редакційної колегії:

01033, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
історичний факультет, кафедра етнології та краєзнавства

Рецензенти:

член-кор. НАН України, д-р іст. наук Г.А. СКРИПНИК
д-р іст. наук В.Н. СТАНКО

***В збірнику опубліковані статті учасників четвертого українсько-фінського
наукового симпозиуму “Національні меншини в сучасному світі”
(Берегове, АР Крим, 26 – 30 травня 2005 року)***

Видання здійснено за підтримки Посольства Фінляндської Республіки в Україні

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.

Рекомендовано до друку Вченою Радою історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 р. № 1-05/7 збірник наукових праць включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю “історичні науки”.

(Бюлетень ВАК України. – 1999. – № 4.)

CONTENTS ЗМІСТ

<i>Pekka Hakamies.</i> Globalization and the Ethnic Minorities in Finland. <i>Пекка Хакамієс.</i> Глобалізація та етнічні меншини у Фінляндії.	5
<i>Kostiantyn Tyschenko.</i> The Thuringians as a Germanic Tribe with Hunnic Links. <i>Костянтин Тищенко.</i> Тюринґи – германське плем'я з гунськими зв'язками.	11
<i>Merja Leppälahti.</i> Swedish-speaking Finns in Finland: Linguistic Minority with Legal Position. <i>Мерья Леппалахті.</i> Шведомовні фіни у Фінляндії: лінгвістична меншина із законним статусом.	19
<i>Mykola Khomenko, Mykhaylo Khomenko.</i> National Minorities of Ukraine in the Context of the European Standards. <i>Микола Хоменко, Михайло Хоменко.</i> Національні меншини України в контексті європейських стандартів.	24
<i>Natalka Ostash.</i> The Role of the OSCE in the Adjustment of the Crimean Tatars' Issue in Ukraine. <i>Наталка Осташ.</i> Роль ОБСЄ у врегулюванні кримськотатарської проблеми в Україні.	31
<i>Frank M. Grelka.</i> Folklore as an Integrative Element of a Modern Ukrainian Ethnic National Identity. <i>Франк М. Грелька.</i> Фольклор як інтегративний елемент сучасного українського національного ідентитету.	37
<i>Alexander Izotov.</i> The Finnish Community in Postwar Sortavala. <i>Олександр Ізотов.</i> Фінська етнічна меншина у післявоєнній Сортавалі.	46
<i>Oula Silvennoinen.</i> Ukrainian Prisoners of War in Finland. 1941 – 1947. <i>Оула Сільвеннойнен.</i> Українські військовополонені у Фінляндії. 1941 – 1947.	52
<i>Maryna Grymush.</i> “Zhebranka” as a Ukrainian Folklore Genre. <i>Марина Гримич.</i> “Жебранка” як жанр українського фольклору.	56
<i>Olena Prokurashko.</i> The Embroidery of the Crimean Tatars: Traditions and the Present. <i>Олена Прокурашко.</i> Кримськотатарське орнаментальне шитво: традиції та сучасність.	60

Antoniý Moisei. Folk Calendar of Romanians in Bukovyna. Антоній Мойсей. Народний календар румунів Буковини.	66
Mykhaylo Krasikov. Ukrainian Student Subculture as Mirrored in Epigraphy. Михайло Красиков. Українська студентська субкультура у дзеркалі епіграфіки.	73
Olexander Goncharov. National Minorities of Ukraine in Researches of Scholars of the Historical Faculty of Kyiv National Taras Shevchenko University. Олександр Гончаров. Національні меншини України в дослідженнях учених історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.	80
Natalia Gromova. The Modern Christmas Congratulatory Traditions of the Village Tysiv, Bolekhiv District, Ivano-Frankivs'k Region. Наталія Громова. Сучасні різдвяні віншувальні традиції села Тисів Болехівського району Івано-Франківської області.	87
Volodymyr Sklyar. Changes of Quantity and Ethnic Composition of Population of Donets Coal Basin: Donets'k and Lugans'k Regions. (on the Materials of Censuses, 1959, 1989, 2001). Володимир Скляр. Зміни чисельності та етнічного складу населення Донбасу: Донецької та Луганської областей (за матеріалами переписів 1959, 1989, 2001 років).	94
Dmytro Reshetchenko. The Role of the Urban Population of the Right-bank of Ukraine in the Trade of Grain in the First Half of the 19th century. Дмитро Решетченко. Роль міського населення Правобережжя України у торгівлі зерном в першій половині XIX століття.	101
Nataliya Terentyeva, Nataliya Ishunina. From the History of the Greek Community of the Kerch-Enikale Gorough (the end of the 18th – the beginning of the 19th century). Наталія Терентьєва, Наталія Ішуніна. З історії грецької громади Керч-Єнікальського градоначальства (кінець XVIII – початок XIX століття).	107
Maria Alieva. Formation of Azerbaijanian National Minority in Ukraine and Activity of its National-Cultural Societies. Марія Алієва. Утворення азербайджанської національної меншини в Україні та діяльність її національно-культурних товариств.	115
Lesya Gasydzhak. Subculture of the Students (by the example of Poltava's higher schools). Леся Гасиджак. Субкультура студентства (на прикладі вищих навчальних закладів Полтави).	120
Olena Osypchuk. Some aspects of the cultural state of modern rural youth of Kyiv region. Олена Осипчук. Деякі аспекти культурного стану сучасної сільської молоді Київщини.	125

Pekka HAKAMIES
Joensuu

GLOBALIZATION AND THE ETHNIC MINORITIES IN FINLAND

Пекка ХАКАМИЕС
Йоенсуу

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЕТНІЧНІ МЕНШИНИ У ФІНЛЯНДІЇ

У Фінляндії з доісторичних часів проживає декілька етнічних меншин: саами, шведи, цигани. Вони мали різне історичне минуле і займали різне становище у фінському суспільстві. Молодші меншини – росіяни, євреї, татари, емігрували до Фінляндії з Росії протягом ХІХ ст. Ці меншини певною мірою близькі до фінських культурних цінностей і, взагалі, вони інтегровані у фінське суспільство.

Завдяки глобалізації, яка призвела до зближення світу, до Фінляндії прибули нові етнічні меншини: в'єтнамці, сомалійці та народи Середнього Сходу. Вони, очевидно, відрізняються від фінської більшості своїми культурними цінностями, іноді зовнішнім виглядом, а також їхнє становище у фінському суспільстві відрізняється від становища старих меншин. Іноді цей контраст в культурних цінностях і поведінці дуже помітний. Глобалізація надає можливості підтримувати контакти з членами своєї етнічної групи в рідній країні і повсюди у світі, що допомагає зберігати власну ідентичність. Врешті-решт, фінське суспільство змушено обговорювати питання толерантності і маргіналізації, а також шляхи та рівень інтеграції, очікуваної від іммігрантів.

The territory of present-day Finland has been multi-ethnic for as long as it has been possible to speak about ethnic groups in general. One of the oldest divisions is the one between the Finns and the Sami, which is mainly based on linguistic factors and dates back to the beginning of the Battle-Ax culture approximately 2500 B.C. (Huurre 1979, 153–154). From that division emerged the oldest, autochthonous ethnic minority of Finland, the Sami people, who maintained their previous hunting culture, while the Finns switched to agriculture. During the following millennia, the Sami had two alternatives: either to assimilate or to withdraw further up north and give way to the majority, who were striving to acquire new territories for dwelling. At present, there are few thousand people who identify themselves as the Sami in Finland, and the total number of the Sami people in Northern Fennoscandia and the Kola Peninsula is approximately 70,000 (Forsander and Ekholm 2001, 90).

The other 'old' ethnic minorities in Finland have developed as a result of migration. The oldest one of them are the Swedes. It is questionable whether they are an ethnic or a linguistic minority, because the Swedes hardly differ from the Finns except for language, and the Swedish language and its speakers have always played an integral, even crucial, role in the Finnish society. (cf. Allardt and Starck 1981, 97.) Swedish is the mother tongue of 6 % of the Finnish population, c. 300,000 people. Swedish was the language of the upper classes and the administration until the latter half of the 19th century, which partly explains why the Swedish speaking minority has been over-represented in the upper classes of society and still plays a remarkable role. History and the favourable position

of the Swedish minority are also the reasons for the secured position of the Swedish language in Finland as the second official, 'domestic' language, not a minority language.

Besides Swedes, there are other small ethnic minorities in Finland which have their origins in the migration movements of the past centuries. They are the Roma (gypsies), Tatars, Jews and Russians. The Roma people have been wandering in Finland since the 16th century. Their number reached its peak at the end of the 1960s before they, like the Finnish majority, began to move to Sweden in the hope of better life. For a long time, the general opinion and the administrative organs and officials of the society aimed to assimilate the Roma to the majority culture. Paradoxically this aim was abandoned only when the transformation of the society in the 1960s made it more and more difficult for the Roma to preserve their traditional nomadic culture. (Forsander and Ekholm 2001, 100; Häkkinen and Tervonen 2004, 29.)

Both the Jews and the islamic Tatars arrived in Finland from Russia during the 19th century, but their migration ceased after Finland became independent and the Finnish-Soviet border was closed at the beginning of the 1920s. A significant part of the Jews were former soldiers of the Russian army, who, after their retirement, had the right to settle in the grand duchy of Finland, where they had been serving. (Allardt and Starck 1981, 85.) The Tatars in turn were mainly merchants who travelled to Finland on business. Finally they decided to settle in the country for good and brought their families with them. (Leitzinger 1999, 27–28). These groups have at most numbered a few thousand. Assimilation has later made both groups smaller, and the Jews have also diminished because of their resettlement to Israel.

The number of Russians in Finland began to increase after the country separated from Sweden and was annexed to the Russian empire as an autonomous grand duchy. The Russians in Finland can be divided into three chronologically distinct groups. The oldest one are the so-called old Russians, who settled in Finland already before the revolution. They were typically merchants, serving or retired soldiers, or held administrative offices. The second group of Russians consists of various refugees and emigrants who had to leave Russia after the revolution. For instance, after the Kronstadt uprising was put down in 1921 approximately 8,000 refugees arrived in Finland (Forsander and Ekholm 2001, 106). Only some of the emigrants stayed in Finland, while most continued to Central Europe or even further. The number of Russians who were settled in Finland in 1940 was 7,210 (Baschmakoff and Leinonen 2001, 56). The third group of Russians are the immigrants who began to arrive at the beginning of the 1990s.

It can be claimed that the Russians partly belong to the old minorities and partly to the new ones. A considerable number of the Russians living in Finland at present are so-called remigrants who have partially Finnish roots, which is the reason for their repatriation to the home country of their ancestors. The ethnic identity of these remigrants is often somewhat unclear, because they belong to Ingrian Finns but are heavily Russified or Estonized, depending on where they come from. A significant number of them are practically Russian speaking and they carry numerous Russian elements in their cultural tradition. This can partly be explained by the mixed marriages, modernization and urbanisation that have promoted Russianism, but it is also due to the past decades in the Soviet Union where Finnishness was regarded as unfavourable, even dangerous.

Characteristic to the old ethnic minorities is that they have been formed over a long period as a result of slow migration. In this way, both the migrants and the receiving community had time to adapt to the new situation. The minority groups have come to Finland from the vicinity, although their initial place of origin might have been far away, like in the case of the Roma. Therefore the cultural differences have not been strikingly different, although sometimes the religion may have differed from the Lutheran one. Some of the minorities have found their niche in the Finnish society fairly easily, without being marginalised, although the Jews, Tatars and Russians have also had to struggle for their civil rights. Some of the minorities have found their place either in the geographical (Sami) or social (Roma) periphery, and the Russians also met difficulties in the nationalistic and anti-Russianistic Finland of the 1920s and 1930s. Nevertheless, the minority groups did not differ sharply from the majority population, with the exception of the Sami and Roma. But also these groups found their position in the society, and the majority correspondingly adapted to them in the course of time.

In a sense, the Orthodox Karelians, who lived in the easternmost part of Finland until WWII,

formed an ethnic minority as well, because they differed from the majority with respect to their religion, their language to some extent and their culture, which shared features with the North Russian folk culture. Neither did they feel any strong unity with the Lutheran Finns before the 20th century. The borderline changes that took place in the war forced them to emigrate to the remaining Finland, where they were gradually assimilated within a few generations.

After the waves of refugees triggered by the Russian revolution and its consequences were over, Finland did not experience any great migration movements for several decades, and there were no significant additions to its populace from outside. The resettlement of the Karelian emigrants after WWII was a demanding task and occasionally led to cultural clashes in Western Finland, but no new minority groups emerged in that period. As a result of its geographical remoteness and undeveloped economy in comparison with Central Europe, Finland had the role of a sending rather than a receiving country in the international migration movements of the 1960s and 1970s. This, together with the nationalistic ideology and the conscious policy of building a unified nation state, created a stereotypical picture, sometimes called a myth, that Finland is an exceptionally homogenous and monocultural society. This ideology, in turn, has served as justification for the strict immigration policy of the country and enhanced the opinion that Finland and Finnishness should not include minority groups, traits or habits which are strikingly deviant from the main culture. (Häkkinen and Tervonen 2004, 22–23.)

Globalization can be defined as the intensification of global interconnectedness. It refers to the shrinking of the world when people, goods and information move faster and less restricted. National boundaries and nation states lose their former importance and various cultures converge and clash with each other. (Xavier Inda and Rosaldo 2002, 3–6.) Globalization implies, first of all, that economic contacts and cooperation are extended worldwide. This has been made possible with the development of transport and transfer connections, so that any place in the world can be reached in a fairly short time. For some, globalization signifies the integration of economic activities across borders and through markets, free movement of goods, services, labour and capital (Wolf 2004, 14). The improvement of transport, particularly air travel, has brought new minority groups all over the world, including Finland. A typical driving force behind migration consists of inner conflicts and oppression in the country of departure, together with strong increase of population and poverty. Refugees are no longer people who cross the border to the neighbouring country by foot in the hope of asylum or shelter. Perhaps this is still a typical picture, but it also happens that some people try to avoid their fate by using modern transport to travel to a more peaceful part of the world. Globalization, on the other hand, also allows the migrants to keep in touch with their place of origin or other groups with the same background in the various parts of the world and thus helps them maintain their identity and cultural continuity.

The first sign of globalization and the emergence of new minority groups could be observed in Finland in the middle of the 1970s, when some 200 political refugees from Chile arrived, after the Allende regime had been crushed by a military coup (Forsander and Ekholm 2001, 110). The Chilean refugees, naturally, drew attention and political sympathy from the leftist-oriented Finns, and a few voluntary organizations took care of them. Although they came from the other side of the world and could be considered, in a sense, exotic, they did not have significant difficulties in adapting to the life in Finland, nor did the receiving population have problems with them. After all, the Chileans belonged, broadly speaking, to the same European, albeit Latin, cultural sphere – and their number was relatively small. Later most of the Chileans returned to their home country or went to other countries, and so they preserved their status of temporary refugees and did not become a permanent minority group in Finland.

The situation changed at the end of the 1970s, when Finland, among many other countries, promised to take refugees from Vietnam, who were, at the time, kept in the refugee camps in the neighbouring counties in Asia. During the next few decades, the number of the so-called boat refugees from Vietnam and other countries in Southeast Asia increased to c. 2,000 in Finland (Lepola 2000, 48). They were the first immigrants in Finland who were really alien. Even a common language was difficult to find at first, since the Vietnamese usually did not speak English, perhaps only some French. Gradually, the refugees from the crisis areas of Near and Middle East, and in the 1990s also from the Balkans, began to arrive in Finland. The number of refugees that have been

received in Finland has been modest in comparison with the other European countries. This is largely due, first of all, to the remote location of the country and to the strict immigration policy practised by the country.

The arrival of refugees from Somalia at the beginning of the 1990s was most unexpected and, apparently, most difficult to accept for many Finns (cf. Alitolppa-Niitamo and Ali 2001, 135). The Somalis usually came by train from Moscow or by boat from Tallinn, after having bribed the Soviet officials, and used false documents, which were hidden before they were registered as asylum seekers by the Finnish authorities. Unfortunately, at the same time the Finnish society was in middle of its deepest recession in the peace time history, and the healthy looking young Somali men, who were hastily lodged, for instance, in bankrupted and closed hotels, became the target of racist prejudice and aggression of some Finns, when at the same time hundreds of thousands of Finnish citizens lost their jobs. The migration in the 1990s finally forced the ordinary Finns and the general opinion to pay attention to 'otherness' and to think about the position of people from other cultures.

The cultural and social adaptation of the Somalis has probably been studied more than the adaptation of any other migratory group in Finland, presumably because the Somalis have confronted more difficulties and obstacles than the other minorities. They are clearly distinguished by their appearance: they look African and the women cover their heads according to the Islamic tradition (Alitolppa-Niitamo and Ali 2001, 135). The Islamic religion is a representation of the 'otherness' which Finns became familiar with after the arrival of the Somali refugees. Perhaps it is equally unclear to the Somalis themselves as it is to Finns what it is in the Somali habits that actually derives from Islam as a religious or theological system and what stems from the local cultural tradition, in which Islam plays an important role.

The Tatars who belong to the old minority groups in Finland have never had any serious problems because of their Islamic religion. They have their own religious congregation and chapel in Helsinki. When new groups of Islamic people began to move to Finland en masse, the Islamic congregation of Tatars in Finland made a decision that the newcomers can participate in the services in the chapel but are not allowed to join the congregation as full members (Leitzinger 1999, 46). In this sense, the congregation, but not the religion as such, is an important part of the identity of the Finnish Tatars. On the other hand, it seems that it is the external signs of Islam which evoke the feeling of otherness in Finns when they see a veiled Somali woman.

Only after the Islamic refugees from Somalia and Near and Middle East arrived, the Finnish authorities and the representatives of the Finnish society were forced to consider how and to what degree the newcomers would be integrated into the main culture and its values and to think about the extent to which the traditions, norms and values which differ from the generally accepted ones have to be tolerated by the main population – at last, the Finnish society had to tackle with the issues usually characterized by the vague term *multiculturality*. The most serious controversies and clashes seem to emerge, when young immigrant girls accept the liberal Western ways of behaviour and social intercourse, particularly regarding the opposite sex, and their parents, fathers, first of all, try to limit their freedom, which is elementary for the main society but quite alien to the traditional values of the immigrants.

The most tragic cases have been the so-called honour killings reported in Sweden, such as the murder of the Kurd Fadime Sahindal in 2002. Other habits which are disliked and condemned by the Western society include the circumcision of girls, which is widely accepted and demanded in Africa and Asia, and the slaughtering of animals according to the Jewish and Islamic tradition. The values of the civilized society contradict with the traditions of some of the minorities in Finland. (Lepola 2000, 215–228.) The discussion on children's right to bodily integrity has also concerned the Jewish minority in Finland, among which the circumcision of small boys is a tradition. Earlier this tradition has been ignorantly tolerated by the main society. Now the fact that this operation is practised by the public medical care is questioned, and some authorities claim that the habit contradicts the values generally accepted in the present Finnish society, whereas others prefer to carry out the operation publicly and on public cost, so that the boys' health is not endangered in illegal operations (Stenman 2004).

When Finland became engaged in the global reception of refugees, it was necessary to develop an adequate reception and integration policy. In the first decades of the 20th century, it was enough

to offer modest lodging and satisfy the minimal material needs for living, like in the case of those Karelian refugees from the Russian side of the border who were located in an old fortress in Kotka in the 1920s (Nevalainen 1999, 123). When, towards the end of the 20th century, refugees began to arrive from different climatic conditions, cultural spheres and economic systems, with no knowledge of the language and the cultural norms of the target country, the situation was more demanding for the receivers. Gradually, in the 1990s, concepts like 'integration' and 'multiculturalism' became important, pointing to the fact that the society tries not only to offer elementary means for living but also, on one hand, to provide sufficient guidance for adaptation and integration, and, on the other, to secure the immigrants' rights to maintain their ethnic-cultural distinctiveness. At the moment, it is publicly accepted that also the majority has to adapt to the existence of different cultural traditions. Nevertheless, the concept of multiculturalism is problematic, and so is the possibility of creating a truly multicultural society (Puuronen 2004, 36–43).

If the members of the minorities in the past had to adapt to the expectations and cultural norms of the Finnish main society unilaterally, it is now considered natural to manifest one's own culture, and the main society is expected to accept this to some extent. To what extent is the crucial question, and there is no simple answer to it. Where are the limits of multicultural tolerance? When does tolerance become negligence and what are the dangers of segregation? The most serious problem is the contradiction between universal human rights and traditional cultural values, but details such as the use of religious or ethnic symbols can at times also become significant. For instance, the Transport Education Institution of the City of Helsinki has had students from 30 countries. Practical questions that have had to be solved include the use of a turban with the driver's uniform and the possibility to have a time for prayer which is demanded by the religion. (Lehti 2005.)

As a consequence of globalization, the immigrants have better possibilities to keep in touch with their place of origin and other groups with the same background in other countries and thus build a transnational community (cf. Alitolppa-Niitamo and Ali 2001, 145). It is possible to follow the development of one's native country and to visit it at times, and this all contributes to the survival of one's own identity and diminishes the pressure to assimilate and abandon one's culture. This is something that clearly differs from the situation of the old minorities. Their places of origin were left behind the strictly guarded Soviet border already in the 1920s and no contact was possible until the late 1980s. The Russians, Jews and Tatars from Russia had to either live in isolation or, alternatively, find a new community among the main population or among other groups with the same background elsewhere in Europe. The Finnish Tatars, for instance, for a while directed themselves towards Turkey as the mainland of their culture (Leitzinger 1999, 48).

Confrontation with another culture and the questioning of one's own cultural identity can sometimes lead to a situation where distinctive traits are strengthened. Pronounced patriarchalism that exists among some immigrants has been explained as a survival strategy of the adult male members of the group. On the edge of marginalisation, the demand for unconditional obedience to the traditional patriarchal norms of behaviour is the way in which these fathers are able to preserve their dignity and status in the family – over children who go to school, learn the language, are better integrated and closer to the norms of the main society. There is some evidence that the use of veil among Somali women has gradually become prevailing only after their arrival in Finland in the 1990s (Nisula, Rastas and Kangaspunta 1995, as stated in: Alitolppa-Niitamo and Ali 2001, 139; Tiilikainen 1999, 66–68). The future will show whether and to what extent the minority groups in Finland will be gradually integrated, or segregated and perhaps marginalised, forming their own subcultures.

References:

- Alitolppa-Niitamo, Anne and Ali, Abdullahi 2001. Somalidiaspora Suomessa – muutoksia, haasteita ja haaveita. In Annika Forsander et al (eds.), *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Allardt, Erik and Starck, Christian 1981. *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- Baschmakoff, Natalia and Leinonen, Marja 2001. *Russian life in Finland 1917 – 1939: a local and oral history*. Studia Slavica Finlandensia tomus XVIII. Helsinki: Institute for Russian and East European Studies.

- Forsander, Annika et al. 2001. *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Forsander, Annika and Ekholm, Elina 2001. Etniset ryhmät Suomessa. In Annika Forsander et al (eds), *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Huurre, Matti 1979. *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. Helsinki: Otava.
- Häkkinen, Antti and Tervonen, Miika 2004. Ethnicity, Marginalization and Poverty in 20th Century Finland. In Vesa Puuronen et al (eds.), *New Challenges for the Welfare Society*. Joensuu: University of Joensuu, Publications of Karelian institute.
- Lehti, Anu-Elina 2005. *Bussikuski ei rukoile kesken tunnin*. Helsingin Sanomat 20.1.2005.
- Leitzinger, Antero 1999. Tataarit Suomessa. In Tuula Sakaranaho and Heikki Pesonen (eds.), *Muslimit Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lepola, Outi 2000. *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nevalainen, Pekka 1999. *Viskoi kuin Luoja kerjäläistä: Venäjän pakolaiset Suomessa 1917 – 1939*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nisula, Tapio & Rastas, Anna & Kangaspunta, Kristiina 1995. Perinteen puhtaus ja somali_identiteetti. Pakolaistytöt kulttuurinsa vaalijoina. *Nuorisotutkimus* 2/1995:18_29.
- Puuronen, Vesa 2004. *Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta tienhaarassa*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen raportteja 8/2004.
- Stenman, Kristina 2004. *Poikien ympärileikkaus: Selvitys kansainvälisistä ja kotimaisista käytännöistä*. Sosiaali-ja terveysministeriö. Monisteita 2004:3. Helsinki.
- Tiilikainen 1999. Islam, pakolaisuus ja somalikulttuuri. In Tuula Sakaranaho and Heikki Pesonen (eds.), *Muslimit Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Wolf, Martin 2004. *Why Globalization Works*. New Haven and London: Yale University Press.
- Xavier Inda, Jonathan and Rosaldo, Renato 2002. Introduction: a world in motion. In Jonathan Xavier Inda and Renato Rosaldo (eds.), *The anthropology of globalization: A Reader*. Oxford: Blackwell Publishers.

THE THURINGIANS AS A GERMANIC TRIBE WITH HUNNIC LINKS

The article deals with some groups of the toponymic facts which give more linguistic evidence of the Hunnic presence in the Middle Age Thuringy. Several arguments are proposed for the possible oriental etymology of the Thuringians' ethnic name.

Костянтин ТИЩЕНКО
Київ

ТЮРИНҐИ – ҐЕРМАНСЬКЕ ПЛЕМ'Я З ГУНСЬКИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ

1. Вважається давно встановленим питоме ґерманське походження етноніма *тюринґів*. За даними етимологічного словника топонімів Л. Кіша, назва історичної області Тюринґія, що за латинською письмовою традицією передавалася в документах як Thuringia, відповідає нім. Thüringen. Її виводять з середньовічного етноніма T(h)uringi 'тюринґи'; реконструйована прагерманська форма етноніма виглядає як *þuringos і пов'язується далі з давньоісландським þori [θuri] 'маса, натовп' [Kiss, 663, – з посиланням на низку авторитетних фахівців: Egli, Bach, Sturfels – Bischof, Bahlow].

Разом з тим, пізнавальний інтерес викликає виразна своєрідність звукового матеріалу етноніма *тюринґів* і *туркилінґів* на фоні назв інших давньоґерманських племен. Фактом залишається, що перші, найраніші відомості про тюринґів з'являються лише у IV ст., коли вони разом з більшим ґерманським плем'ям ермундурів згадуються *разом з гунами* у зв'язку з їхніми спільними грабіжницькими походами на Ґаллію [Robert, II, 1773].

Племінні назви давніх народів Європи являють собою один з важливих масивів мовної інформації про їхній етногенез. Спеціальні дослідження ґерманських етнонімів провів Е. Шварц (1951, 1956); він зібрав розпорошені записи античних авторів, здійснив праґерманські реконструкції етнонімів та запропонував їх етимологічну інтерпретацію [див. Schwarz 1951; 1956]. Досить повний реєстр давньоґерманських етнонімів наводить О. Трубачов у статті 1974 року про ранні етноніми слов'ян [Трубачев, 56–57]. Як зазначає вчений, "ґерманські етноніми практично тотожні з відповідними апелятивами, що, між іншим, знайшло відображення у розквіті етнонімів-прізвиस्क різного роду ("довговолосі, значні, бойові, тупоголові, ножі, злі" тощо). (...) Ґерманські етноніми, на відміну від слов'янських, не мають власне етнонімічних суфіксів -t- і -n-, але виявляють типово апелятивні завершення основ..." [там само, 57].

За наведеними у О. Трубачова етимологіями етнонімів видно, що Е. Шварц пояснює назву тюринґів інакше, ніж це зроблено у дослідників, цитованих Л. Кішем: він виходить з початкової приголосної етноніма *t- > d-, а не *th- > ð. Проте, як і для назви імовірно споріднених з тюринґами ермундурів, ці пояснення Е. Шварца виглядають найменш переконливими: *Duringoz 'нащадки *дурів*', *Ermanaduroz 'плем'я великих *дурів*' [див. Трубачев, 56]. Оскільки значення саме цих двох етнонімів розкрито тут через інший невідомий етнонім, виникає

закономірне дальше питання – якого ж походження сама назва *дурів*? З іншого боку, якраз орієнтація етимологій Е. Шварца на початкове *d-* (тобто, з вихідної форми Turingi, а не Thuringi [пор. Kiss]) має ту перевагу, що враховує давні збережені рефлекси початкового звука *t-* етноніма тюрингів у сусідній чеській мові (Durynsko ‘Тюрингія’) та в угорській мові (düringek ‘тюрингі’) – при вже пізнішому польському Turungia.

О. Трубаčov розглянув масиви давніх етнонімів не лише германців, але і кельтів, слов’ян, іллірійців і фракійців, та спробував “відповісти на питання про тип слов’янського етноніма, спираючись на огляд етнонімії давньої індоєвропейської Європи, ще не охопленої розвиненими державними утвореннями”. На цьому фоні він не зустрів “жодного прикладу справжньої етимологічної тотожності слов’янського етноніма з іншими індоєвропейськими... Сказане свідчить іще й про те, робить висновок О. Трубаčov, що етноніми (слов’янські, балтійські, кельтські, германські, іллірійські, фракійські) – є породженням уже відокремлених відповідних етномовних груп індоєвропейців; їхні типологічні й матеріальні збіжності... – не генетичного, а контактного походження. Річ ясна, що це лише збільшує наш інтерес до етнонімів” [там само, 59–60].

2. Історичні відомості про ранніх тюрингів досить скупі. Готські документи згадують під 475 роком про “королівства герулів, варнів і тюрингів на Нижньому Рейні” [Вольфрам, 270], де ці племена опинилися внаслідок Великого переселення народів. Проте дослідники вважають, що тут не йдеться про їхню державу [там само, примітка 82 з посиланням на Claude]. Готи ставилися тоді до тюрингів як до стратегічно важливої “малої народності” в тилах небезпечних для готів салічних франків. Зрештою, згадка 475 року пов’язана якраз з допомогою готів германським племенам з берегів р. Ваал проти їхніх могутніх сусідів – франків. Саме тому і мав вестготський король Еврих (466 – 484) найкращі стосунки з західними герулами “з найдальших берегів океану”, їхніми сусідами варнами і тюрингами [Вольфрам, 339 з посиланням на Кассіодора]. Теодерих Великий, король остготів (451 – 526), зі своєї столиці Равенни принагідно нагадував західним герулам, варнам і тюрингам про благодіяння Евриха, аби ті вже й самі чинили опір салічним франкам на Нижньому Рейні [див. там само, 274]. “Продовжуючи політику оточення, що її проводив Еврих, перед самим початком виступу франків (на південь проти аламанів 506 року. – К.Т.) Теодерих закликав королів західних

Європа в часи Великого переселення народів.

герулів, варнів і тюрингів не залишатися байдужими, коли Хлодвіг чинить напад на своїх південних сусідів. Готський король передрік нефранкським германцям те, що згодом і сталося: що вони стануть наступними жертвами експансіоністської політики Меровингів. Будь-яких дій після цього заклик не відбулося, та й ніхто не заявляв про те, що збирається щось робити” [там само, 456 з посиланням на Кассіодора].

На початок VI ст. припадає переселення тюрингів з негостинних багнистих берегів Нижнього Рейну до теперішньої Центральної Німеччини – на землі навколо гірського масиву Гарц. Відтоді цей край стає їхньою новою територією проживання і дістає відетнонімну назву *Тюрингія*. Саме з цим районом і пов’язане утворення ранньосередньовічної Тюринзької держави. За іншими джерелами, тюринги входили до складу племені ермундурів і зайняли теперішню Тюрингію між Майном і Ельбою ще у V ст. [Zanichelli, 1914].

Особливе місце у політиці Теодериха щодо нефранкських племен германців посідали “дружні стосунки з Тюринзьким королівством [Cassiodor, *Variae* IV/1, 114]. Допоки воно існувало, простір між Дунаєм і Альпами був для франків закритий. За допомогою тюринзьких союзників Теодериху вдалося забезпечити “своїм” аламанам необхідний захист і дозволити виникнути на схід від них новому народові. Це не означає, що королівство остготів... простягалось до певної лінії, зіншобіч якої *несли варту прикордонні пости тюрингів*. Скоріше, за межами обох королівств, але ще виключно у сферах їхнього впливу, принаймні від 510 року, існувала можливість *етногенезу баварів* (!). Баварів вважають “підкидьком (знайдою) Переселення народів” [див. Wolfram]. Ця характеристика слушна – адже вони виникли зразу. Але підкидька треба спочатку зачати, далі народити, а вже потім підкинути; питання, хто це зробив – це і є баварська проблема. Хоч довгий час вважалося “несучасним” покладати провину за це покинуте дитя на Теодериха Великого і його тюринзьких союзників, однак ця гіпотеза найближча до істини” [Вольфрам, 457–458]. При цьому, дослідники проблеми підкреслюють, що, безвідносно до точного датування “перших” відомостей (чи то на початку 520-х років у Кассіодора, чи то близько 551 року у Йордана), “в обох випадках перша згадка про баварів означає, що одне покоління у них вже змінилося” [див. Wolfram, 105 і дальші].

Тюринги виступили ініціаторами укладення союзу з готами, який оформився у 510 р., коли “Гермінафрид, король Тюринзького королівства, одружився з небогою Теодериха Амалабергою” [Вольфрам, 458]. У той же час тюринзька еліта встановила родинні зв’язки з лангобардами, які мешкали тоді на Середньому Дунаї від Балатона до Тиси й під Бескидом [див. Schmidt, 578 з посиланням на Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* I/21, 60].

Майже два десятиліття “остготсько-тюринзький союз виправдовував покладені на нього надії. Потім, у 529 р. франки вперше вчинили напад на Тюринзьке королівство”. У критичні моменти боротьби чомусь “ні в 531, ні в 534 році остготські загони не прийшли на допомогу тюрингам”, а між цими роками не підтримали бургундів проти тих самих франків [Вольфрам, 480]. По п’ятирічній війні, зазнавши великих втрат, Гермінафрид загинув. Завоювання Тюринзького королівства франками завершилося 534 року. Амалаберга з дітьми мусили втікти до Равенни [там само, 459]. Дальша історична доля Тюрингії розчиняється в історії Франкської держави.

3. Несподіваною обставиною, яка змушує сумніватися у єдино можливій германській етимології назви тюрингів, є існування в самому центрі Тюрингії цілих тополандшафтів з виразно східними зв’язками, у яких найбільший інтерес викликають назви населених пунктів **Tabarz** і **Thürungen**.

Класична, унікальна для Німеччини назва Tabarz 49 ‘табір, таборець’ оточена багатим кортежем інших алтайських назв: Espenfeld ‘панське поле’, Spangenberg, Lispenhausen, Kerspenhausen, Erd.pen.hausen, Hünfeld, Ringwall*, Kronungen ‘коронні гуни’ і близько – Karlstadt. Таким чином, назва Tabarz унаочнює східні, гунські зв’язки Тюрингії. Сама наявність цієї назви практично в центрі Тюрингії цілком узгоджується з відзначеним вище з французьких джерел фактом спільних походів на Галлію тюрингів разом з гунами. На південному сході біля чеського кордону існує ще Tabertshausen 79 і Tauperlitz 60 – неподалік від Trabit, чеського села Tábořská тощо. Ініціальна частина топооснови **Tabar-** упізнавана в низці інших німецьких топонімів, вже видозмінених народною етимологією, але оточених чи безсумнівно алтайським назвами, чи такими, що несуть вказівку на монгольську або конкретно гунську присутність у

цьому районі в минулому. Це можна сказати про назви Taping 87 (Chieming, Mögling, Knesing, Wonneberg), кілька назв сіл по р. Tauber (начебто “голуб”: Tauberbischofsheim, Tauberrettersheim, Tauberscheckenbach, Tauberzell). Особливо промовиста назва Tauberfeld 77 (<*Taberfeld ‘поле табору’) з однозначно гунським тополандшафтом: Haunsfeld, Haunstadt, Haunwöhr, Hundszell, Winden (2), Unsern-Herrn. На крайньому заході Німеччини є ще ойконім Tawern (<*Tabern) в історичній області Hunsrück ‘Гунський схил’. Кілька назв Tabor існує в Чехії (Tábor (2), Táborská, Táborske Předměstí, Touboř, кілька гір з назвою Tabor) і, що дивно, у Польщі (Tabór (2), Tabórz, Tabor, Taborzec, Taborz (2), Tabaszowa (<*rz)): річ у тім, що А. Брюкнер розглядає апелятив taborz як нібито пізнє угорське запозичення через чеську [див. Brückner, 563].

Незвичною, як на європейське плем'я, “табірною” рисою тюрингів було *розведення* ними бойових “тюринзьких” *коней* сріблясто-димчастої масті з білою зіркою на лобі [Вольфрам, 435]. У IV ст. серед германських племен як “народ-вершники” відомі ще хіба що тайфали з Мунтенії над Дунаєм [там само, 137]. Прокопій свідчить про придатність до бойових дій тієї породи коней, яку розводили тюринги, і називає її імовірно *готським* словом *bala- нім. Blässel ‘кінь з міткою’ [Feist, 77], проте Д. Моравчик запропонував для нього *тюркську* етимологію [Moravcsik, II, 85]. Про значення тюринзького конярства пише і Йордан [Iordanes, Getica 21, 59]. Остготська делегація, що супроводжувала Амалабеґу до двору Гермінафрида, очевидно, також отримала в дар видатних “сріблястих” тюринзьких коней [Вольфрам, 458].

4. Семантичний аналіз упізнаваних у цілій Центральній Європі від Рейну до Десни монгольських топооснов та їхніх варіантів, проведений у недавніх публікаціях автора [Тищенко 2004; 2005], дозволив поділити їх на кілька цілком конкретних тематичних груп, а саме:

– *етнофорні* основи: **хин-/гун-/ун-**; **обр-/авр-/olber-**; **мого(л)-**; **кидан-/ китай-** “кидань”; **туран-**; **козар-**; **татар-**;

– *політофорні* основи: **каган-/кохан-** “каган”; **ант-/анд-** “заприсяглий”; **орда-** “військо, орда”; **желех-/жолх-** “викуп”; **жашк-/шашк-** “ясак, влада, уряд”; **слат-/с(о)л(х)от-/сург(ут)-** “дарунок з військової здобичі”; **жуп-/шеп-** “жу́па, округ”; **жупан-** “каганський намісник на чолі жупи”; **халх-/chelch-** “щит, заслон, захист, протекція”; **хем-** “межі, рамки”; **бан-** “район”; **хур-** “хурал, курилтай”; **джерґе-** “черга, шерег; джирґа”; **бирич-** “податковець”; **хоруж-/choraž-** “хорунжий”;

– *антрополофорні* основи: **баламут-** “буйна людина, підбурювач, спокусник”; **шпан-/espen-** “пан” (з аварського **жупан-**); **боян-** (апелятив “бай” та ім'я аварського кагана, який правив протягом 60 років – у 570 – 630 рр.);

– *прагмафорні* основи: **табор-**, **шатр-**, **хомут-**, **теліг-**, **канчуг-**, **корог-** “корогва”; **кум(г)ан-** “глек”, **хол-/халаа-** “зігрівати”, **хота(н)-/хоту(н)-** “загон, хлів; мури міста; місто, група юрт”; **хубі-** “частка, пай”; **хеб-** “зразок, копил”; **жох-** “дрібний”; **жигиґ-** “малий”; **хобта-** “розлогий, привільний”; **джерен-** “край, схил, берег”, **чикин-** “урвище, яр, берег біля самої води” [СС, II, 391].

Як правило, монгольські назви в тополандшафтах оточені семантично пов'язаними з ними слов'янськими назвами (а на заході – германськими), як-от укр. *Заліжці, Закрівці, Дуліби, Таль-* “заручник, полонений”, *Котора-* “війна, битва”; чеські *Kotora-, Tabor-*, р. *Cholunná-*, с. *Vlastiboř* “влада аварів”, *Ratiboř* “битва з аврами”; польські *Kotora, Uniesław* “слава гунів”, *Unieradz* “рада гунів”, *Uniegoszcz* “гунський гість”; німецькі *Ries-* “велетень”, *Hünfeld* “гунське поле”, *Hünstette* “гунські стоянки”, *Haunepick* “гунський куток” (всі – неодноразово).

Сама *географія цих алтайських топонімів, масово поширених на Заході*, якраз і виключає їхнє пізнє датування XIII ст., тобто, часами Батийової навали. У тих випадках, коли певним монгольським топонімам України (або й апелятивам) відповідають однокореневі географічні назви на Заході (часом навіть з однаковими формантами) – їх належить датувати **IV – VIII ст.**, тобто, часом гунського перебування у Європі та пізнішого Аварського каганату. Як впливає з розглянутих тут і нижче даних, найдалі на захід, включно з Німеччиною, поширені такі топооснови, як: I. **Hun-/Hün-** ‘гун’, **Alber-/Alver-** ‘авар’, **Chien-/Chiem-** ‘хин’; II. **Hord-** ‘орда’, **Zschellich-** ‘викуп’, **Zassn-** ‘ясак’, **Sulz-** ‘дарунок з військової здобичі’, **Schwep-** ‘жу́па, округ’, **Cham-** ‘межа’, **Chur-/Cur-** ‘хурал, курилтай’; III. **Espan(g)-** ‘(жу)пан’, **Bayen-** ‘бан, бай’; IV. **Tabarz-** ‘табір’, **Chotun-** ‘група юрт’, **Cheb-** ‘зразок, копил’.

5. Друга зі згаданих вище назв Thürungen фактично виступає дублетом до традиційно вживаної назви Thüringen і спонукає до пошуку як інших назв з такою ж морфемою **-ungen**, так і до виявлення можливих інших дублетів з формантами **-ingen/-ungen**. Виключно в межах

історичної Тюрингії ойконімів з формантом **-ungen** виявлено понад 40 (див. табл. 1, стовпчики I і IV). Більшість із них мають досить прозору смислову структуру, яка не заперечує логічного висновку про те, що морфема **-ung-** принаймні в деяких з цих назв могла мати значення “гун”. Щоправда, як контраргумент можна розглядати схожі за структурою інші ґерманські етноніми, як-от *гревтунгі* (IV ст.) або *ютунгі* (III – IV ст.) [Вольфрам, 44, 86, 249, 356]. Що ж до топонімів з такими суфіксами, то спосіб переносу деяких з них на карті вказує на остаточний перерозклад морфемної структури: *Wie-tings-moor* 18, *Strah-lungen* 58–59. Тим не менше, в разі прийняття припущення про значення **-ung-** “гун”, *Harz.ungen* означало б “гуни біля гори Гарц”, *Haferungen* – “овсові гуни”, а *Gerstungen* – “ячмінні гуни”; *Rüstungen* – “озброєні гуни”, *Leinungen* – “мотузяні гуни (озброєні лассо?)”, *Gensungen*, *Behrungen*, *Kronungen* – “маєтні, владні, коронні гуни”, *Altwildungen* – “старі дикі гуни”, *Schwallungen* – “опухлі гуни”, *Breitungen*, *Strahlungen*, *Schonungen* – “широкі, сяючі, гарні гуни”, *Albungen*, *Faulungen* – “простецькі, ледачі гуни”. Тоді за аналогією *Thürungen* мало б означати ‘гуни по річці Турі’ (через село справді протікає така річка) або навіть ‘тюркські гуни’. До останнього міркування дає підстави й те, що початкова морфема етноніма *тюринґів* має аналог в назві іншого ґерманського племені *туркилінґів*, відомих у складі війська Теодериха в 418 р. [Вольфрам, 21]. За іншими відомостями, туркилінґи були королівським родом племені скірів [там само].

У зв’язку зі схожими ініціалами назв *Turingi* і *Turcilingi* слід зазначити, що фактично залишається без належної наукової оцінки масова присутність у топонімії Німеччини топооснов **Türk-, Möggel-, Chein-/Chiem-** ‘тюркський, монґольський, хинський’. Тут існують понад 20 назв на зразок *Türkheim*, *Türkenfeld* (!), *Ober-* і *Untertürken*, *Türkendorf*, *Türkow*, *Türsnacht*, *Türham*, *Thürungen*, *Thüringenhausen*, *Thurk*, *Thurrow*, *Thurau*, *Thurland* (!), *Thörlingen*, а на теренах французьких Ельзасу й Лотарингії – ще *Türkheim*, *Turquestein*, *Forêt de Turquestein*, сюди ж і прізвище фр. *Durkheim*; далі існують ще 38 назв типу *Müggenheim*, *Müggenkrug* (!) у землі полабських слов’ян, *Muggesfelde*, *Möglingen*, *Mögeldorf*, *Meggerdorf*, *Meggen*; є ще 6 назв *Chemnitz*, *Kemnitz*, *Cheine*, *Cheinutz*, *Chieming*, *Chiemsee*.

Таблиця 1. Дублети з формантами **-ung, -ing** (< *-üŋ)

Ойконім з <i>-ung</i>		Ойконім з <i>-ing</i>		Етимологія	Однотипні сусідні назви
<i>Thürungen</i>	39	<i>Thüringenhausen</i>	39	< <i>Thura</i> – ‘р. Тура’	<i>Harzungen</i>
<i>Breitungen</i>	39	<i>Breitungen</i>	76	< <i>breit</i> ‘широкий’	<i>Oberhedrunen</i>
<i>Grossleinungen</i>	39	<i>Leiningen</i>	50	< <i>Lein</i> ‘мотузок’	<i>Rehungen</i>
<i>Kleinleinungen</i>	39	<i>Leiningen</i>	55		<i>Bliedungen</i>
<i>Morungen</i>	39	<i>Möringen</i>	30	< <i>Moor</i> ‘болото’	<i>Gratzungen</i>
<i>Ufrungen</i>	39	<i>Uhingen</i>	75	< <i>Ufer</i> ‘берег’	<i>Schiedungen</i>
<i>Heldrunen</i>	39	<i>Heldenfingen</i>	76	< <i>Held</i> ‘герой’	<i>Kleinwechungen</i>
<i>Kleinbodungen</i>	39	<i>Bödingen</i>	45	< <i>Boden</i> ‘земля’	
<i>Großbodungen</i>	38	<i>Bödingen</i>	45		<i>Großwechungen</i>
<i>Birkungen</i>	38	<i>Birkingen</i>	82	< <i>Birke</i> ‘береза’	<i>Haferungen</i> ‘овсові’
<i>Holungen</i>	38	<i>Hollingen</i>	26	< <i>holen</i> ‘тримати’	<i>Pützingen</i> ‘кумедні’
		<i>Hölingen</i>	17		<i>Tastungen</i>
<i>Rüstungen</i>	38	<i>Rüstingen</i>	18	< <i>rüsten</i> ‘озброїти’	<i>Faulungen</i> ‘ледачі’
<i>Hallungen</i>	38	<i>Halingen</i>	35	< <i>Hall</i> ‘луна’	<i>Burghasungen</i>
<i>Albungen</i>	38	<i>Albingshausen</i>	59	< <i>albern</i> ‘простий’	<i>Niederelsungen</i>
<i>Gensungen</i>	37	<i>Gensingen</i>	56	< <i>genießen</i> ‘мати’	<i>Oberelsungen</i>
<i>Melsungen</i>	37	<i>Melzingen</i>	20	< <i>melden</i> ‘повідомити’	<i>Altwildungen</i>
<i>Gerstungen</i>	48	<i>Guersling, Guerting F</i>	63	< <i>Gerste</i> ‘ячмінь’	<i>Hendungen</i>
<i>Schwallungen</i>	48	<i>Schwalingen</i>	19	< <i>schwallen</i>	<i>Fladungen</i>
<i>Oberwaldbehrungen</i>	48	<i>Behringen</i>	19	‘опухати’	<i>Oberfladungen</i>
<i>Unterwaldbehrungen</i>	48	<i>Behringen</i>	49	< <i>beherren</i>	<i>Wasungen</i>
<i>Behrungen</i>	49	<i>Behringen</i>	49	‘володіти’	
<i>Kronungen</i>	58	<i>Kröning</i>	79	< <i>Krone</i> ‘корона’	<i>Strahlungen</i> ‘сяючі’
<i>Schonungen</i>	59	<i>Schoningen</i>	38	< <i>schön</i> ‘гарний’	<i>Rannungen</i>
		<i>Schöningen</i>	29		‘берегові’

Сама паристість назв Thürungen / Thüringen спонукає до пошуку інших аналогічних формальних пар. Як з'ясувалося, більше половини тюринзьких місцевих назв на **-ung-** таки справді мають в інших областях Німеччини свої дублети з формантом **-ing-** (див. табл. 1, стовпчики I і II). Можна припустити, що ця остання морфема розвинулася з давнішої **-*üng-**, – оскільки з нею також існує певна кількість ойконімів, де вона може відповідати тому самому значенню “гун”.

Справді, як виявилось згодом, морфема **-ung, -ing**, традиційно трактовані як форманти у цих назвах, в інших ойконімах відіграють роль *топооснов*, причому – з очевидним *етнофорним значенням*. Це з особливою наочністю можна простежити на прикладі тополандшафтів крайнього півдня Німеччини у передгір'ях Альп. Тут існує ціле пасмо назв на зразок Ingen.ried (ried ‘очерет’) 85, 84; поруч Oggen.ried, Meggen.ried, Unggen.ried (!), Bayersried, Frankenried. Підтверджують саме таку, переважно етнофорну функцію першої морфема **-ung/-ing** у цих назвах також і сусідні двокомпонентні топоніми інших структурних типів: Ungerhausen, Ummendorf, Ummenhofen, Wombrechts, Haunshofen, Sachsenried, Königfried, Allmannshofen, Baierbrunn, Lüdenshausen. На присутність слов'ян явно вказують ойконіми Wenedach, Windach, *Wineden* (!), або назва Krailling – при сусідньому Königswiesen; показові *Türkheim* (!), *Ant.dorf* (!), *And.echts* (виходить, тут послідовно розрізняли самих тюркомонгольських гунів та їхніх присяглих підлеглих – антів); описові німецькі назви також підтверджують присутність фізично міцних азійських кочовиків (Riese ‘велетні’, Riesenrode ‘розкорчована ділянка велетнів’), їхніх “дарунків з військової здобичі” (Sulzschneid) або характерного кругового розміщення юрт чи критих возів на гунській стоянці (Une.ring, Ring.schnait). Повторюємо, вся ця розмаїтість ойконімів засвідчена на двох сусідніх аркушах атласу 84 і 85, на яких відображено район площею близько 120 x 80 км.

Усього в топонімії Німеччини представлено 52 назви від топооснови **Ung-/Unn-/Um-** (на зразок Undorf, Ungelsheim, Ungelstetten, Ungershausen і навіть Unsernherrn); 44 назви від топооснов **Ing-/Inn-/Inz-** (як-от Ingelheim (3), Ingendorf, Ingerkingen, Ingstetten, Ing.ol.stadt); 13 назв від основи **O(h)n-** (з унікальним Onatsfeld в оточенні слов'янських ойконімів – він нагадує досить поширені в Україні назви від того самого етнофорного кореня типу *Онацьки*); 3 назви від основи **Ö(h)n-** (з гранично прозорими Önkfeld, Önkbach) і ще 9 назв від топооснови **Uen(g)**. Наше припущення про розвиток топоморфема **-ing-** принаймні частини топонімів з давнішого **-üng-** якраз підтверджується існуванням цих кількох назв також і з початковим **Üng-**: Uengsterode 38, Uenglingen 21, Uengershausen 58, Uentrop (2) 36, Uentrup 36, Uenzen 18, Ünze 21, Ünderhook 34.

Що більше, таке ж використання морфема **-un-/oun-** (в ролі як кінцевого, так і початкового елементу складних топонімів) властиве і для топонімічних систем сусідніх з Німеччиною країн. Так, навколо польського міста *Toruń* 53 на карті знаходимо назви Bajerze, Turznice, Annowo, Elzanowo, Konojady (!); навколо с. *Toruń* 77 – Mogowo, Andzin, Sulkowo, Sloszewo, Suleryż, Unierzyż, Unieck, Unikowo, Chechły (2) тощо. У Чехії також чимало назв з другим компонентом **-un-/oun-/on-**, і всі – у складі алтайських тополандшафтів. Наприклад, *Radouň* 13 (Chodouny, Konojedy₁ (!), Chcebusz); *Radonice* 11 (Chomutov, Chbany, Žiželice, Kadaň, Tureč, Úhošť', Úhošť'any); *Radonice* 12 (Želechovice, Stradonice, Slatinka, Chožov (<*ř)); *Radonice* 37 (Onšovice, h. Obrova stolice, Kohanov, Mrchojedy₁, Chabeřice); *Radonice* 33 (Špáňov, Slatina, Mrchojedy₂, Chodov (2), Trhanov); *Radonín* 39 (Sulkovec, Albrechtice, Korouhvice (2), Korouhev); *Radonín* 50 (Hynkov, Zašovice, Slatina (2), Mysliboř); *Beroun* 23 (Chynice, Chýně, Chyňava, Unhošť'); *Berunice* 25, *Beruničky* 26 (Turkovice, Žiželice, Chomutice, Slatiny, *ŽehuĀska* obora). Навіть угорці, які вже не застали гунів у Паннонії, засвоїли від місцевого населення кілька характерних назв з їхнім етнонімом, як-от Balog.unyom, Nagy.unyom, Kis.unyom (1318: Vnom, чес. Unin, пол. Unin) [Kiss, 86]; Úny (1588: Wn deserta = Pusztáúny, 1297: Vn); Ungvár ‘Ужгород’ (1150/XIV ст.: Hunguar) на р. Ung ‘Уж’ (1247: Vnga) [там само, 670]; Onga (1222/1250: Vnga); Onod (1211: Vnud !, 1296: Olnod) [там само, 483]. Останні приклади дивовижно близькі до гунських топонімів Сумщини (р. *Внуди*, с. *Вовна*) і Буковини (с. *Онут* на Дністрі) [див. Тищенко 2005].

Перевірка топонімічних антуражів виявляє, що *всі без винятку* німецькі топоніми, вказані в таблиці 1, також входять до складу інформаційно багатих тополандшафтів алтайської етномовної приналежності. Так, наприклад, село з назвою Rüstingen 18 Nd 104, яку ми

тракуємо як 'озброєні гуни', розміщується поряд з Hölingen 'приведені гуни' і Twistringen 'безстременні гуни' (пор. ґерм./анґ. *twister* 'шенкель', кавалерійський термін), – як відомо, ґоти також навчилися від гунів триматися в бою на конях без стремен, самими шенкелями (стегнами) [пор. Вольфрам, 436]. Навколо всіх цих сел лежить *Wiet.ings.moor* 'лісове гунське болото', а зусібіч підносяться *кілька Hünengräber* – курганих 'гунських могил', – що є цілком незалежним матеріальним доказом перебування гунів у цій місцевості. Аналогічна картина спостережена нами практично в усіх топонімічних антуражах вказаних у таблиці назв.

В кожному з досліджених тополандшафтів, як правило, є низка більше або менше колоритних назв. Так, біля села Behringen 49 'владні гуни' існують села з назвами *Pferd.ings.leben* 'село кінних гунів'; біля с. Behringsdorf 68 є і Mögeldorf 'монгольське село'. Десятки назв з формантом **-ingen** розсіяні навколо сіл Behringen 19, Birkingen 82, Möringen 30, 29, Püttlingen 63, Melzingen 20, Erd.ing 'землян(ков)і гуни' тощо. Навколо сел Melsungen, Gensungen, Altwildungen 'старі дикі гуни' (всі назви з аркуша 37) знову знаходимо типові "кодові" алтайські топооснови, масово представлені в назвах типу *Espenau* 'панське', Spanbeck, Spangenburg, гори *Homburg* 'гунова гора', Ohmgebirge, Hundsrück, Hunnesrück 'гунський схил'. Навколо села з ключовою важливою назвою *Thürungen* 39 'тюркські гуни' у повній відповідності до відомих історичних обставин засвідчена присутність слов'ян, на що вказують назви типу *Kraja, Kölleda, Windehausen, Wendefurth*; антів – *Annenrode, Drei Annen Hohne*; франків – *Frankenrode, Bad Frankenhausen*; аварів – *Alberode, Ahlbershausen*.

6. Як відомо, наука оперує не ізольованими фактами, а цілими серіями, масивами вже відомих фактів [Поршнев, 52]. І етноніми, і топоніми якраз і є такими груповими й масовими свідченнями [Трубачев, 63] минулих зв'язків позначених мовою явищ. Цими фактами не випадає нехтувати, хоча й середовище і умови їхньої усної передачі до нових поколінь були на порядок менш надійними, аніж для письмових свідчень. Проте, як зазначав В. фон Гумбольдт, "через місцеві назви – *найдавніші й найтривкіші пам'ятки* – розповідає давно згаслий народ сам про свою історичну долю: спитаймо себе лишень, чи цей голос нам зрозумілий" [цит. за: Eichler, с. IV].

Зі свого боку, дані історичної етноніміки свідчать, що чимало середньовічних племен Європи формувалися й зникали у досить близькі до нас часи Великого переселення народів, спричиненого якраз навалом гунів. Самоочевидною тут є назва бастарнів 'незаконнонароджені'; бреони відомі як 'нове римське плем'я у Тірольських Альпах', відіварії – як 'ґотсько-ґепідсько-балтське плем'я', аквітани – як 'нове римське плем'я' бл. 750 р. [див. Некрасов, 630–636]. Лише на початку VI ст. сформувалися бавари [Вольфрам, 456–458]. Назву ютів вважають етимологічно тотожною до етнонімів евтів, ґутів і ґотів – що задовільно пояснює пізніший етнонім евдусіанів, які "говорили по-ґотськи" [там само, 39]. В такому разі, для етноніма аламанського племені ютунгів, відомих лише у гунські часи (230 – 430 рр.) [там само, 86, 249, 356] залишається можливість осмислення як *ют + унґи*, – хоча з письмових джерел подробиці їхнього походження невідомі.

На фоні викладеного виглядало б достатньо реалістичним припущення про формування з частини племені ермундурів нового племені "гунів з річки Тури" або й "тюркських гунів". Цілком усвідомлюючи незмірну складність етногенезу, ми не можемо залишити осторонь розглянуту в статті аргументацію на користь такої етимології.

Література

- Вольфрам Х. Готы. От истоков до середины VI века (опыт исторической этнографии). – СПб., 2003.
- Некрасов М.Ю. Указатель этнических названий // Вольфрам Х. Готы. – СПб., 2003.
- Поршнев Б.Ф. Комментарий к статье А.Сендерсона "Следами большеногого" // Знание–сила. № 9, 1968. – С. 52.
- СС – Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков. Материалы к этимологическому словарю: В 2 т. – Ленинград, 1977.

- Тищенко К.М. Гунські і аварські топоніми Сіверщини // Збереження історико-культурної спадщини Сіверщини. Матеріали IV конференції. – Глухів, 2005. – С. 14–24.
- Тищенко К.М. До етимології етноніма кіммерійців // Східний світ. № 2'97. – К., 2000. – С. 106–111.
- Тищенко К.М. Мовні дарунки давніх сусідів: від скіфів до хозарів // Урок української. № 5–6, 2004. – С. 1–32 (вкладка).
- Трубачев О.Н. Ранние славянские этнонимы – свидетели миграции славян // Вопросы языкознания. № 6, 1974. – С. 48–67.
- Autoatlas. Deutschland/Europa. 2001/2002. – Köln: Serges Mieden, 2001.
- Cassiodor. *Variae Epistolae* / Hrsg. T.Mommsen // *Monumenta Germaniae historica. Auctores antiquissimi*. 12. – Berlin, 1894.
- Brückner A. *Słownik etymologicznyj języka polskiego*. – Warszawa, 1979.
- Claude D. *Universale und particulare Züge in der Politik Theoderichs* // *Francia* 6. – München, 1978.
- Czechy. Atlas 1:200 000. – Ostfilden, 2002.
- Eichler E. *Die Orts- und Flussnamen der Kreise Delitzsch und Eilenburg*. – Halle, 1958.
- Feist S. *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache*. – Leiden, 1939.
- Iordanes. *Getica* / Hrsg. T.Mommsen // *Monumenta Germaniae historica. Auctores antiquissimi*. 5/1. – Berlin, 1882.
- Kiss L. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. – Budapest, 1980.
- Moravcsik Gy. *Byzantino-Turcica*: In 2 Bde. – Budapest, 1958.
- Paulus Diaconus. *Historia Langobardorum* / Hrsg. L.Bethmann, G.Waitz // *Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Langobardicarum*. – Berlin, 1878.
- Polska. Atlas samochodowy. Skala 1:250 000. – Warszawa, 2002.
- Procopius. *De bello Gothico I–IV* // *Procop. Werke*: In 5 Bde. Band 4 / Hrsg. O.Veh. – München, 1971.
- Robert II – Le petit Robert 2. *Dictionnaire universel des noms propres* / Réd. A.Rei. – Paris, 1988.
- Schmidt L. *Die Ostgermanen*. – München, 1969.
- Schwarz E. *Germanische Stammeskunde*. – Heidelberg, 1956.
- Schwarz E. *Goten, Nordgermanen, Angelsachsen*. – Bern, München, 1951.
- Wolfram H. *Ethnogenesen im frömmittelalterlichen Donau und Ostalpenraum (6. bis 10. Jh.)* // *Nationes* 5. – Sigmaringen, 1985.
- Zanichelli – *Enciclopedia Zanichelli 1996* / A cura di Edigeo. – Bologna, 1995.

SWEDISH-SPEAKING FINNS IN FINLAND: LINGUISTIC MINORITY WITH LEGAL POSITION

Мерья ЛЕППАЛАХТИ
Турку

ШВЕДОМОВНІ ФІНИ У ФІНЛЯНДІЇ: ЛІНГВІСТИЧНА МЕНШИНА ІЗ ЗАКОННИМ СТАТУСОМ

Шведомовне населення Фінляндії складає абсолютну меншість: на приблизно 4,8 мільйона фіномовних припадає трохи менше 0,3 мільйона шведомовних. Не дивлячись на це, в Конституції Фінляндії фінська і шведська мови визначені як державні. Це має корені в історії і походить з тих часів, коли Фінляндія була частиною Швеції.

Становище шведської мови у Фінляндії час від часу викликає дискусії, наприклад, проблеми вивчення у школах шведської і фінської мов, витрати на забезпечення двомовності всіх державних установ і закладів громадського користування. З іншого боку, статус меншини згуртовує шведомовне населення. Воно має власні традиції і відчуває важливість збереження своєї мови.

In Finland there are two linguistic minorities, which have been specially taken account of legislation: Lappish-speaking and Swedish-speaking. Lappish has a special position only in the north¹, but Swedish all over the country. In the year 2003, there were about 4,8 million Finnish-speaking people and little less than 0,3 million Swedish-speaking in Finland. The third biggest group was Russian-speakers (about 35 000 people)². Only about 1500 people spoke Lappish as a mother tongue³. That was less than Estonian (almost 6000 people), Vietnamese, Arabic and Somali (each about 2000 people) in the year 1993⁴.

Actually, Swedish is not legally a minority at all: in the constitution of Finland both Finnish and Swedish have determined as official languages of the country⁵. According to the law of languages, a municipality will regard as bilingual, if at least eight per cent or 3000 people of the habitants speak a minority language (Swedish or Finnish) as their mother tongue. The situation will be controlled every tenth year. In a bilingual municipality, if the number of the minority is under 3 000 habitants and their proportion has declined under six per cent, the locality will define monolingual⁶. In Finland, 82 % of the municipalities are bilingual, only Swedish-speaking municipalities there are 13,6 % and only Finnish-speaking municipalities 4,4 %⁷. Most of Swedish-speaking people live in the coastal district of the Gulf of Finland and the Gulf of Bothnia⁸.

In Finland there is one part of the country, witch is legally monolingual simply and purely. The province of Aland (in Finnish Ahvenanmaa) has self-government, and the official language in civil service department and all institutions is Swedish. All legal provisions of Finland don't relate to inhabitants of Aland, for example the liability to military service. People with all legal rights in Aland must have the specific *right of domicile* in the Aland Islands⁹.

About history and origins of Swedish-speaking Finns

In Åland, there have been found Swedish-type archaeological findings from 500 AD. Christianity came to Åland perhaps as early as in 11th century, and with it came new inhabitants from Sweden. In 12th century Swedish-speaking settlement spread from Åland to the archipelago of Turku and from there to the mainland. In 13th and 14th century the emigrants were given tax concessions and other benefits. (They weren't really emigrants, because at that time Finland was part of Sweden, Sweden's backwoods.) A lot of Swedish-speaking immigrants came to the coastal areas of the Gulf of Bothnia and the Gulf of Finland. Some of them went on over the Gulf of Finland and settled in Estonia¹⁰.

Because Finland was a part of the kingdom of Sweden until the year 1809, the language of administration and education was Swedish. State officials, priests and all "better folk" were Swedish-speaking. Finnish was the language for the uncultured masses only. In the time of national awakening, the position of Finnish language became very important. From the half of 1800's, there was dispute over languages, which continued until Finland became independence, when both Swedish and Finnish were written into basic law as official languages.

The amount of Swedish-speaking people has enlarged until 1940's, then there were 354 000 Swedish-speaking. Nowadays, the amount of persons speaking Swedish as their mother tongue is the same as in 1880's and it is still decreasing¹¹. On the other hand, Swedish-speaking schools have usually some more pupils than official amount of Swedish-speaking children in the area¹². In bilingual families (where mother and father has different mother tongue) the mother tongue of children can be Finnish or Swedish according to the advert of the parents. Parents can still choose the school of their children, if in the area there are various schools. So officially Finnish-speaking children can attend Swedish-speaking schools and vice versa. The identity of Finnish-Swedes and the belonging to this group can be chosen in some level and in some circumstances.

Majority vs. minority

In Finland, there can be seen negative attitudes towards Swedish-speaking people. Every now and then in newspapers are letters to the editor with relation to this. Very often are discussed privileges of Swedish-speaking people and their exceedingly power and high positions in the political, cultural and economical life of Finland. Some writers compare the positions of Finland's Swedish-speaking and Sweden's Finnish-speaking: "why we are giving all possible benefits and rights to Swedish-speaking people, when in the same time in Sweden the position of Finnish-speaking people is so much worse"¹³. It is also quite expensive to use two languages in all municipal functioning. Quite often are mentioned expensive TV-programs made for small minority¹⁴.

The discussion about languages has also sometimes got quite humorous features. For example the use-by dates were in some Swedish-speaking parishes printed in Swedish side of the cartons of milk. Some Finnish-speaking people claimed in newspapers in their letters to the editor, that Swedish-speaking people are favoured again: for Finnish-speaking people old milk is good enough¹⁵.

Most of all has been discussed on the fact, that every child in Finland has to learn Swedish. Many of the speakers underlined that they don't have anything against Swedish, but it should be optional, not obligatory, and for many children it would be much more useful to learn other languages than Swedish¹⁶. Language is also an important symbol of nation. ("One nation, one language.") Finnish-speakers can be seen as real Finns, while Swedish-speaking people are something else, "Others". Official bilingualism is even seen a survival of the "colonisation" of Sweden¹⁷. In the attitudes of youngsters, speaking Swedish was sometimes connected with the lack of patriotism¹⁸.

Social capital

In Åland, the people are very healthy and long-life. Implied life expectations for men are 74,9 years and for women even 82,5 years. These life expectations for women are among the longest of the world¹⁹. In East Bothnia, where live both Finnish-speaking and Swedish-speaking people, the Swedish-speaking people live longer and stay more healthy than their Finnish-speaking neighbours²⁰.

The natural environment of the islands of Åland is quite barren, and the life has not been very easy. In East Bothnia the social structure is quite the same in both Finnish-speaking and Swedish-speaking groups. Why can those people, inhabitants of Åland and Swedish-speaking in East Bothnia, live longer and stay healthier than other people in Finland? There has advanced a proposal, that the explanation of the healthy and long life of the people of Åland is based on social environment²¹. People of Åland feel to be very equal, and they have strong confidence in the backing of the society in every situations of life²². The Swedish-speaking people in East Bothnia identify themselves with language and home district much more than Finnish-speaking people of the same area or Swedish-speaking people in the metropolitan area²³. Today the identity has been seen very positive, and lack of it is negative. It's important that one knows who is and feels to belong somewhere. Without that, one is rootless. Missing feeling of relations has been seen as an explanation for many kinds of drastic phenomena, like neo-nazism²⁴.

Swedish-speaking identity and ethnic symbols

Most Swedish-speaking Finns identify themselves both with Swedish language and the citizenship of Finland. An exception of this is the people living in Åland; they have quite strong connections to Sweden²⁵. According to the opinion of Finnish-Swedes, Finnish-speaking people don't like to speak Swedish and don't want to learn it²⁶, so Swedish-speaking people have to speak Finnish with them. Likewise Finnish-speaking pupils have to learn Swedish at school, Swedish-speaking have to learn Finnish. Knowing Swedish makes things easier also in Scandinavia, but Finnish is not very useful outside Finland.

There can be seen four dimensions of the identity of Swedish-speaking Finns. The oldest dimension can be called territorial-lingual dimension, which included clearly defined areas of Swedish language and Swedish-speaking people. The second is political-lingual dimension. A concrete manifestation of that dimension was the establishment of a political party of Swedish-speaking people. Third dimension is called social-cultural-lingual, which is emphasised by Swedish institutions as university²⁷, Swedish theatres and newspapers, bishopric²⁸, and Swedish-language branches in National Board of Education as well as in radio and television. In ethnic-lingual dimension Swedish-speaking identify themselves Finns, whose ancestors have come from Sweden. This group is quite heterogeneous; the only shared thing connecting people is the language²⁹.

Swedish-speaking Finns have some ethnical symbols of their own. Perhaps the most important ones are rustic style wedding, Midsummer pole, national costume, and celebrating the day of Santa Lucia³⁰.

The Midsummer pole is a 15 – 20 meter high pole often with two or tree crossbars. It is decorated with flowers, leaves, garlands and banners. It is usually made and erected in every village by each village community. The building of Midsummer pole is an old Swedish custom, which was known among the Swedish-speaking inhabitants of coastal area in the early 1800's and it was very common in the end of 1800's³¹. It become the symbol of Swedish in 1907, when an Åland-like Midsummer pole was erected in the outdoor museum of Seurasaari in Helsinki³².

The day of Santa Lucia is on the 13th of December. It's an old custom from Catholic time. Among Finnish-Swedes it has been celebrated at least in the middle of 1800's. It was at first celebrated in homes, where the daughter was Lucia and served other people buns early in the morning. In schools there was a Lucia-procession: a young white-dressed girl appears as Lucia with a candle-crown on her head, walking and singing with a group of other girls. Little by little this habit has become more and more official. At present, the greatest Swedish-language newspaper of Finland arranges a competition every year to find the most beautiful Lucia³³.

The day of Santa Lucia is the most common feast day for the Finnish-Swedes. Other special feast days of Swedish-speaking Finns are the Swedish Day (6.11.), Day of Runeberg (5.2.) and the Independence Day (6.12.). (The Independence Day is one of those national feast days, when Swedish-speaking people are noticed officially.)³⁴. Finnish-speaking people has acquired some of these habits from Swedish-speaking: the Midsummer pole is nowadays quite common also as a decoration of summer festivals of Finnish-speaking people, likewise the celebrating the day of Santa Lucia has spread in Finnish-language schools.

For the end

Both Sweden and Russia have ruled Finland in history. Perhaps that is the reason why Finnish are suspicious and prejudiced against Sweden and Swedish almost as much as against Russia and Russian. In the history of Finland, state officials, priests and all “better folk” were Swedish-speaking for hundred of years.

Today there are little over 290 000 persons (5,5 % of the population) having Swedish as their mother tongue in Finland, but Swedish is the other of official languages in Finland along with Finnish. Most Swedish-speaking Finns identify themselves both with Swedish language and the citizenship of Finland. The attitudes between Swedish-speaking and Finnish-speaking Finns are ambiguous. Every now and then complainings about the position of Swedish language take place in Finnish newspapers. On the other hand Swedish is also seen as enrichment for the culture of Finland.

¹ Lappish has a special position only in four municipalities of Northern Finland: Enontekiö, Inari, Sodankylä and Utsjoki. (Law of Lappish language.)

² Statistic Finland. <http://www.tilastokeskus.fi/>

³ Ibid.

⁴ *Kieli ja sen kieliopit*. 1994. Opetusministeriö, Helsinki. – P. 238.

⁵ The constitution of Finland. *Suomen perustuslaki*. 2000. 17§.

⁶ Law of language. Kielilaki 6.6.2003/423. <http://www.finlex.fi/lains/index.html>.

⁷ Finnäs, Fjalar 2004: *Finlandsvenskarna 2002. En statistisk rapport*. Folktinget, Helsingfors. – P. 10.

⁸ Ibid. – P. 7–8.

⁹ Law of the self-government of Åland. Åhvenanmaan itsehallintolaki 16.8.1991/1144. <http://www.finlex.fi/lains/index.html>.

¹⁰ Lönnqvist, Bo 1981: *Suomenruotsalaiset*. Gummerus, Jyväskylä. – P. 35–47.

¹¹ Finnäs, Fjalar 2004: *Finlandsvenskarna 2002. En statistisk rapport*. Folktinget, Helsingfors. – P. 7–8.

¹² Finnäs, Fjalar 1990: *Barnens språk i tvåspråkiga familjer och valet av skolspråk*. Institutet för finlandsvensk samhällsforskning, Vasa. – P. 17.

¹³ There are lots of Finnish immigrants in Sweden.

¹⁴ Herberts, Kjell 1988: *“Detta svenkatanlande bättre folk...” En dokumenterande innehållsanalys av språkdebatter i finsk huvudstadsperr under åren 1984 – 1988*. Institutet för finlandsvensk samhällsforskning, Vasa. – P. 15–18.

¹⁵ Ibid. – P. 28–29.

¹⁶ Ibid. – P. 36–40.

¹⁷ Anttonen, Pertti J. 2000: Cultural Homogeneity and the National Unification of a Political Community. In Pertti J. Anttonen (ed.) *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity*. Multicultural Centre, Botkyrka. – P. 263.

¹⁸ The study of patriotism, tolerance and ethnic prejudices was made among ninth-formers in four Finnish comparative schools. Virrankoski 2001, 50–57.

¹⁹ Hyyppä, Markku T. 2002: *Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys*. Ps-kustannus, Jyväskylä. – P. 83.

²⁰ Ibid. – P. 104–108.

²¹ Ibid. – P. 81–85.

²² Ibid. – P. 83.

²³ Hyyppä, Markku T. 2002: *Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys*. Ps-kustannus, Jyväskylä. – P. 117; Sundback, Susan 1995: Att vara tillsammans. Ideel finlandsvensk gemenskap I

Esbo, Helsingfors, Korsholm och Vasa. In Krister Ståhlberg (ed.) *Finlandssvensk identitet och kultur*. Åbo Akademi, Åbo. – P. 115.

²⁴ Wolf-Knuts, Ulrika 1995: Den mångbottnade identiteten. In Krister Ståhlberg (ed.) *Finlandssvensk identitet och kultur*. Åbo Akademi, Åbo. – P. 2–3.

²⁵ Sandberg, Siv 1995: Språkbeteende, språkmiljö och identitet. In Krister Ståhlberg (ed.) *Finlandssvensk identitet och kultur*. Åbo Akademi, Åbo. – P. 77–78.

²⁶ Ibid. – P. 96.

²⁷ The Swedish-language university Åbo Akademi (1918).

²⁸ The Swedish-language bishopric of Porvoo (1923).

²⁹ Lönnqvist, Bo 1981: *Suomenruotsalaiset*. Gummerus, Jyväskylä. – P. 142–143.

³⁰ Ibid. – P. 146.

³¹ Database of Åland. Ålands bibliotek. <http://www.mhbibl.aland.fi/alandica/>

³² Lönnqvist, Bo 1981: *Suomenruotsalaiset*. Gummerus, Jyväskylä. – P. 147–148.

³³ Ibid. – P. 148–149.

³⁴ Sundback, Susan 1995: Att vara tillsammans. Ideel finlandssvensk gemenskap i Esbo, Helsingfors, Korsholm och Vasa. In Krister Ståhlberg (ed.) *Finlandssvensk identitet och kultur*. Åbo Akademi, Åbo. – P. 122–124.

Mykola KHOMENKO
Mykhaylo KHOMENKO
Kyiv

NATIONAL MINORITIES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN STANDARDS

Микола ХОМЕНКО
Михайло ХОМЕНКО
Київ

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

В статті йдеться про місце і роль національних меншин в українському суспільстві, їхній правовий, політичний і культурний статус в державі, національно-культурне відродження в новій Україні. Все це розглядається через призму міжнародного права, європейських вимог і традицій щодо національних меншин.

At the turn of the 20 and 21 centuries the problem of national minorities became one of the considerable factors of peace, justice, stability and democracy in the world. This is particularly shown by the constant attention of the UNO, Council of Europe, OSCE, and other international organizations to this problem. Thus one of the Council of Europe Parliamentary Assembly's documents states: "Persons belonging to a national minority shall not be denied the right, in community with the other members of their group, and as far as compatible with public order, to enjoy their own culture, to use their own language, to establish their schools and receive teaching in the language of their choice or to profess and practise their own religion"¹. The OSCE (till 1995 CSCE) already in its first document – Final Act – noted that the participating states would afford national minorities the full opportunity for the actual enjoyment of human rights and fundamental freedoms². These ideas were developed in the OSCE Charter of Paris for a New Europe. It confirms that ethnic, cultural, linguistic and religious identity of the national minorities will be protected and the persons belonging to national minorities have the right to freely express, preserve and develop that identity without any discrimination and in full equality before the law³.

The Committee of Ministers of the Council of Europe established Special Committee for the Protection of National Minorities (SCPNM) to implement these provisions. With its active participation during the first half of the 1990s the Framework Convention for the Protection of National Minorities was worked out. It was adopted in the end of 1994⁴ and opened for signing by the state-members of the Council of Europe on the 1 February 1995⁵. It became a legal basis to provide effective protection of the national minorities and persons belonging to those minorities.

The Framework Convention emphasizes that the effective protection must be ensured within the rule of law, respecting the territorial integrity and national sovereignty of states. It is important to underline as well that the provisions of the Framework Convention are not directly applicable. They leave to the interested states certain possibility to act on their own fulfilling the tasks they undertook to resolve and allow them thus to take into account concrete circumstances. The Convention is not concerned with the law and practice of the Parties in regard to the reception of international treaties in the internal legal order⁶.

Thus the Framework Convention has become the first obligatory multilateral document dedicated to the question of protection of national minorities in general. Its main aim is to determine legal principles, which the states would be obliged to respect for ensuring the protection of national minorities. The Council of Europe has realized with this document the call of the Vienna Declaration (Annex II) to concretize, as far as possible, political undertakings adopted by the Council for Security and Cooperation in Europe in the legal obligations. (Ukraine signed the Convention on the 15 September 1995 in the city of Strasbourg. The Verkhovna Rada of Ukraine ratified it on 9 December 1997).

It was promoted as well by the establishment in accordance with the OSCE Helsinki Decisions, adopted in July 1992, of the post of the High Commissioner on National Minorities (HCNM) as the instrument to prevent conflicts, connected with the national minorities, at their earliest stage⁸. The HCNM Mandate was established first of all as the reaction to the situation in the former Yugoslavia, which, as somebody was afraid, could recur anywhere in Europe, especially in the countries in transition towards democracy and could undermine prospects of peace and prosperity envisaged by the Charter of Paris for a New Europe. It was supported by the majority of the countries-members of the CSCE including Ukraine⁹. It is worth mentioning that despite all width of the credentials the High Commissioner cannot act effectively without the political support of the OSCE states. The principle of confidentiality is of great importance as well. It means that the High Commissioner acts by the methods of quiet diplomacy. On the other hand it recognizes the need of the participating states to be informed of his activity¹⁰. The non-governmental Inter-Ethnic Relations Foundation was established in 1993 to conduct concrete activity directed at the provision of aid in the activity of the High Commissioner.

The problem of the national minorities in Ukraine is one of the most actual both from the point of view of imperial heritage and of the necessity to work out and implement effective ethnic policy, finishing the formation of political nation. The longstanding policy of compulsory russification, ethnic assimilation and ethno-cultural marginality, sometimes plain ethnocide, deportation of the whole nations conducted by the tsarist and soviet empires caused the complex ethnopolitical situation in Ukraine.

The problem is complicated by the quantity of the approaches, as it is in the world community, to the interpretation of the term "national minorities" itself both in official documents and various publications. In particular article 3 of the Law of Ukraine about the National Minorities in Ukraine" states: "The national minorities include the groups of the citizens of Ukraine, which are not ethnic Ukrainians, express the feeling of the ethnic self-consciousness and unity among themselves"¹¹. This determination is very general and could embrace wide enough number of communities.

Such approaches, we believe, somewhat differ from the international law determining only conceptual grounds in this question. In particular, the "national minorities" purposely are not determined in the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities adopted by the UNO General Assembly on the 18 December 1992¹² and in the UNO Commission on Human Rights resolution "Rights of the persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities" of 5 March 1995¹³. Paragraph 2 of Explanatory Report to the already mentioned Framework Convention for the Protection of National Minorities states: "the framework Convention contains no definition of the notion of "national minority". It was decided to adopt a pragmatic approach, based on the recognition that at this stage, it is impossible to arrive at a definition capable of mustering general support of all Council of Europe member States"¹⁴.

In the international law they, avoiding clear definition of this term, limit themselves to the enumeration of the characteristics included by it. For example in Article 1 of the European Council Document 1201 the expression "national minority" refers to a group of persons in a state who: a) reside on the territory of that state and are citizens thereof; b) maintain longstanding, firm and lasting ties with that state; c) display distinctive ethnic, cultural, religious or linguistic characteristics; d) are sufficiently representative, although smaller in number than the rest of the population of that state or of a region of that state; e) are motivated by a concern to preserve together that which constitutes their common identity, including their culture, their traditions, their religion or their language¹⁵.

The basis or one of the variants of such pragmatic approach could be, as to our point of view, the

determination of professor T. Kyyak: "To the national minorities belong the groups of citizens of Ukraine of non-Ukrainian nationality... traditionally living on its territory who recognize the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, are less by number than total quantity of the citizens of Ukrainian nationality in the state, are concentrated in the separate settlements or regions, have their ethnic, cultural, linguistic and religious originality and are ready to preserve and develop it voluntarily"¹⁶. Such approach to the national minorities would substantially lessen their quantity in Ukraine and, correspondingly, the quantity of the problems.

Joining the international organizations, particularly the OSCE as an independent state, Ukraine undertook all obligations and responsibility contained in all their documents including those dedicated to the problems of national minorities and declared its intentions to act in accordance with them¹⁷.

Already the first steps of the independent Ukrainian state were the adoption of the Declaration of the Rights of Nationalities of Ukraine (1 November 1991) and then the Law about the National Minorities in Ukraine (25 June 1992). Article 6 of this Law guarantees the rights to national and cultural autonomy to all national minorities: usage and education in native language or studying the native language in the state educational institutions or with the help of the national cultural societies, development of the national cultural traditions, use of the national symbolism, celebration of the national holidays, profession of their own religion, satisfaction of the needs in the literature, arts, media, establishment of national cultural and educational institutions or any other activity notwithstanding the current legislation¹⁸.

After the adoption of the Constitution in 1996, article 24 of which guarantees freedom of free development of ethnic originality of each citizen and article 10 – free development, use and protection of Russian and other languages of national minorities etc., modern political and legal basis for regulation of the ethnonational processes was established in Ukraine. It properly ensures taking into consideration, combination and search for the optimal balance of interests of the different ethnic groups on the basis of the international law principles. And it improves constantly. Let us note that in the legislation of Ukraine, in particular in article 66 of the Criminal Code, the legal norms protecting the national minorities are envisaged including prohibition of the discrimination.

Corresponding institutions were established at the state level for the implementation of the national minorities' rights: the Committee on Human Rights, National Minorities and Interethnic Relations in the Verkhovna Rada of Ukraine, corresponding constantly reformed bodies of the executive central and local power, the Department of National Minorities' Cultures exists in the Ministry of Culture of Ukraine, corresponding structures in the Ministry of education and Science, the departments of national minorities are functioning in several scientific and research institutes of the National Academy of Sciences of Ukraine, the Cultures of National Minorities of Ukraine Development Foundation was established according to the Decree of the President of Ukraine, special journal about the culture and education of national minorities is published etc.

Current legislation of Ukraine envisages the protection of the rights of national minorities by international treaties. Cooperating with the European organizations Ukraine supported and signed the following international legal documents on national minorities: the Framework Convention of the Council of Europe for the Protection of National Minorities, European Charter for Regional or Minority Languages¹⁹, etc. It is worth mentioning that if the international treaty of Ukraine envisages the norm different from the one contained in its legislation on national minorities, the norm of international treaty is applied. In this case the Verkhovna Rada of Ukraine must ratify this treaty and then it is incorporated into the national legislation of Ukraine.

There are various forms of consultations in Ukraine between central and local power and with the national minorities on the questions they are concerned in. One of them is the activity of the Council of the Representatives of Non-governmental Organizations of National Minorities (there are 1067 of them in Ukraine: 33 have the national status, 322 – oblast', 628 – city, 84 – regional)²⁰. It functions within the State Committee of Ukraine on Nationalities and Migration. Council of the Representatives of Non-governmental Organizations of National Minorities having regular meetings discusses the most actual questions of the development of national minorities in Ukraine. That was the case in particular with the draft law about the Order of Enforcement of the Law of Ukraine about the National Minorities in Ukraine, draft Plan of Complex Measures on the Development of National Minorities Cultures in Ukraine till 2001, draft Concept of the State Ethnonational Policy of Ukraine etc. President and Government of Ukraine engage in those questions regularly.

There are as well other forms of consultations with the national minorities. We should mention first of all the participation of the representatives of all level executive authorities in various events (meetings, conferences, round tables, national holidays etc.) and ensuring the methodical and material aid in their conducting, the departments of letters and citizens reception in respective state bodies where the applications and propositions of the national minorities representatives are considered etc.

According to article 16 of the Law of Ukraine about the National Minorities in Ukraine special assignments are envisaged in the state budget for the development of national minorities, in particular – for the financing of the needs of national and cultural societies of the national minorities. Conditionally these costs can be divided in two parts. The first part of the costs is distributed among oblast's and the Autonomous Republic of Crimea (ARC) for the financing of cultural and educational measures of regional public associations. These costs are transferred to oblast' state administrations. At that the quantity of the national minorities' representatives and legally registered national and cultural societies in the oblast' are taken into account. The second part of the costs is meant to support the centralized measures conducted by the public associations of the national minorities having national status. Apart from that certain part of the costs for satisfaction of the spiritual needs of national minorities is allocated from the local budgets as well.

The Law of Ukraine about the National Minorities in Ukraine ensures the right to the citizens of Ukraine belonging to national minorities to be elected or appointed at the equal basis to any posts in the legislative, executive, juridical, local and regional authority, army, on the enterprises, in the establishments and organizations (article 9). National minorities are represented at different levels in the executive power. There are representatives of Crimean Tatars, Russian, Hungarian, Jewish, Armenian, Georgian national minorities. The representatives of national minorities are elected to local self-government organs in the territories of their compact residence. In particular in Chernivetska Oblast' 19 of 104 members of the Oblast' Council are Romanians, in Zakarpatska Oblast' 12,1% of all-level deputies are Hungarians²¹.

Persons belonging to national minorities have equal with all other citizens of Ukraine right to access to the media (radio, television, and press). National press is the efficient instrument to preserve and distribute the ethnic information, highlight the historic traditions, variety of cultural and artistic life of the national minorities. The press editions in ethnic languages or meant for the national minorities reach 188²². They showed themselves as stable and popular editions of the national minorities. The state political course directed to consolidation of the ideas of inter-ethnic peace and concord in the society is consecutively developed on their pages, the questions of spiritual revival of the ethnic communities are highlighted. Total annual scope of broadcasting in the languages of national minorities is about 1229 hours on the television and about 1988 hours on the radio²³.

In the context of the implementation of the Concept of the Development of the national minorities cultures, corresponding laws of Ukraine the new network of cultural and artistic establishments of the national minorities of Ukraine is established and the old one is expanded. 85 centers of culture, houses of folk arts, centers of folklore and ethnography, 8967 national amateur collectives function supported by the state²⁴. 22 thousand libraries with the general fund of 48 million samples are to their services only within the system of the Ministry of Culture and Arts of Ukraine. The General Editorial Office of Literature in the Languages of National Minorities functions since 1992. 10 state publishing houses print the literature with its coordination. The holes of the national minorities are opened in many museums of Ukraine, there are thousands historic and architectural monuments connected with the national minorities. Apart from numerous Ukrainian and Russian theatres the ethnic cultural and artistic traditions are represented by the Jewish theatres Mazltov and Shtern (Kyiv), Gypsy theatre Romans (Kyiv), the theater of the Crimean Tatars in Simferopol, Hungarian theatre in Beregove of Zakarpatska Oblast', Polish folk theatre in Lviv, professional Moldavian and Crimean Tatar variety collectives. More than 1800 collectives are united by the amateur art activities of the national minorities. They participate in the national festival "All of us are your children, Ukraine"²⁵.

It is worth mentioning that Ukraine implementing its undertakings before the OSCE and CE, State Program of Revival and Development of the Education of the National Minorities as well as using the experience of development of the education of national minorities in the 1920 – 1930s has reached much success in this sphere too. Thus according to the figures of the Ministry of

Science and Education in 2002 – 2003 academic year the quantity of the schools with Russian language of education was 1732 (more than 804 thousand pupils), with Romanian – 94 (more than 25 thousand pupils), Hungarian – 69 (more than 16.5 thousand pupils), Crimean Tatar – 13 (about 4 thousand pupils), Moldavian – 9 (about 4 thousand pupils), Polish – 4 (more than 1 thousand pupils). Besides that in the same time there were 2242 general educational institutions with two or more languages of education. Finally there are 156 Sunday schools with about 5 thousand pupils studying in the languages of national minorities in Ukraine²⁶.

Ukraine successfully resolves as well the problem of the deported peoples, especially Crimean Tatars. The stability not only in Crimea and in Ukraine but also in the whole Black Sea Region depends on their successful integration into the Ukrainian society. The Ukrainian and Crimean authorities conducted the consistent and considered policy towards them. Thus the Council of the Representatives of the Crimean Tatar People attached to the President of Ukraine works on the regular basis. The President gives corresponding directions to the executive authorities according to the results of its meetings. The implementation of these directions allowed to improve substantially the resolution of the many questions of the repatriates settling. According to the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea Resolution since June 2000 such councils were organized attached to regional state administrations. The parliamentary hearings “Problems of Legislative Regulation and Realization of the State Policy as to Ensuring the Rights of the Crimean Tatars and the National Minorities, which were Deported and Return to Ukraine Voluntarily” were conducted in the Verkhovna Rada of Ukraine in April 2000. The Recommendations of these hearings to the authorities was the first legislative act in this sphere. The new edition of the Law about the Citizenship of Ukraine was adopted in the January 2001. The simplified order of gaining the Ukrainian citizenship for the persons originating from the territory of Ukraine is envisaged by this law. It allowed to eliminate the problem of gaining the Ukrainian citizenship by the repatriates almost completely²⁷.

Separate provisions of the Decrees of the Ukrainian Government on these questions of 1995, 1996 and 1999 were included into the Program of Adaptation and Integration of the Deported Crimean Tatars and Persons of the Other Nationalities into the Ukrainian Society, Revival and Development of their Culture and Education approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine in January 2002²⁸ and the Program of Promotion of the Social Formation and Adaptation of the Crimean Tatar Youth for 2002–2005²⁹. These documents include the experience of the past years, when those questions were resolved with great difficulty.

The Crimean authorities participated in resolution of the problems of the deported peoples as well. Thus in the ARC the decision of the Verkhovna Rada of the Autonomy About the Measures on Regulation of Inter-ethnic Relations and Realization of the Programs of Social and Economic and Ethnic and Cultural Development of Earlier Deported Persons and Their Descendants in the ARC is implemented. The program on the questions of settling the earlier deported persons approved by the Verkhovna Rada of the ARC works as well. Besides that the Crimean authorities promote the realization of the Special UNO Program on the development and integration of Crimea, the Recommendations of the Council of Europe Parliamentary Assembly on the repatriation and integration of the Crimean Tatars etc. Only owing to the Program of the International Renaissance Foundation “Integration into the Ukrainian Society of the Crimean Tatar People, Bulgarians, Armenians, Greeks, Germans who were Deported” 255 projects for the total amount of 1 million 307 thousand US dollars were brought about³⁰.

But there are problems here as well. The adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of the draft laws about the Rehabilitation and Ensuring the Rights of the Persons Belonging to the National Minorities who were Subject to Repression and Deportation from the Territory of Ukraine and about the Status of the Crimean Tatar People, worked out as early as within the period between the 1992 and 1994, is delayed³¹. For today the legal status of the Crimean Tatars remains unclear. They are officially considered as the national minority and thus equated with the other national minorities living on the territory of Ukraine and having their historic motherland outside it. In this case the moment that the Crimean Tatars were turned into the national minority (in numbers) in its historic motherland by the mass repressions, several deportations and genocide, committed by USSR.

Thus Ukraine reached considerable success in the context of the European standards concerning national minorities. As shown by the research, three of five basic rights of the national minorities

admitted in the world are implemented in Ukraine: right to existence; to usage and development of the language and culture; to establishment and ensuring the functioning of the schools and other educational institutions. The right to political representation in executive and legislative authority is realized in the law about The National Minorities in Ukraine. The right to autonomy is completely realized in the variant of national and cultural autonomy.

- ¹ Look: Відродження. – 1998. – № 5. – Р. 11.
- ² Заключительный Акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. Хельсинки 30 июля – 1 августа 1975 г. – М., 1985. – С. 9–10, 70.
- ³ Общеввропейская встреча в верхах. Париж. 19 – 21 ноября 1990 г. Документы и материалы. – М., 1991. – С. 6.
- ⁴ Look: Пояснювальна доповідь до Рамкової конвенції про захист національних меншин // Відродження. – 1998. – № 5. – С. 11–13.
- ⁵ Рамкова конвенція про захист національних меншин // Відродження. – 1998. – № 5. – С. 7–11.
- ⁶ Ibid. – С. 7.
- ⁷ Відомості Верховної Ради. – 1998. – № 14. – С. 56.
- ⁸ Гельсінкські рішення. Верховний комісар НБСЄ у справах національних меншин // Політика і час. – 1993. – С. 71.
- ⁹ Historic and Archive Department of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (further: HAD MFA). – General fund, file 760, p. 65.
- ¹⁰ Гельсінкські рішення. Верховний комісар НБСЄ у справах національних меншин // Політика і час. – 1993. – № 5. – С. 72
- ¹¹ Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – 8 вересня.
- ¹² Відродження. – 1999. – № 2. – С. 37–38.
- ¹³ Ibid. – С. 38–39.
- ¹⁴ Ibid. – 1998. – № 5. – С. 12.
- ¹⁵ Євтух В., Трошинський В., Попок А., Швачка О. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії. – К., 2003. – С. 42–43.
- ¹⁶ Кияк Т. Об'єднаймо зусилля. – Урядовий кур'єр. – 1999. – 19 листопада.
- ¹⁷ HAD MFA. – General fund, file 6861, p. 119
- ¹⁸ Відомості Верховної Ради України. – 1992. – 8 вересня.
- ¹⁹ Look: Відродження. – 1998. – № 5. – С. 7–11; Відродження. – 1999. – № 2. – С. 29–35.
- ²⁰ Вісник Держкомнацміграції України: кварталний інформаційний журнал. – 2003. – № 2–4. – С. 8.
- ²¹ Ibid. – С. 9.
- ²² Етно-національна структура українського суспільства: Довідник. – К., 2004. – С. 16.
- ²³ Чилачава Р. Национальные меньшинства в демократическом пространстве // Відродження. – 1999. – № 2. – С. 13.
- ²⁴ Вісник Держкомнацміграції України: кварталний інформаційний журнал. – 2003. – № 2–4. – С. 10.
- ²⁵ Головка Л. Для національних меншин // Політика і час. – 1993. – № 8. – С. 17–18; Чилачава Р. Национальные меньшинства в демократическом пространстве // Відродження. – 1999. – № 2. – С. 13
- ²⁶ Чилачава Р., Пилипенко Т. Деякі аспекти реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин України // Міжнаціональні відносини і національні меншини України: стан, перспективи. – К., 2004. – С. 164–174.
- ²⁷ Урядовий кур'єр. – 2001. – 1 березня. – № 39.

²⁸ Кримські студії. Інформаційний бюлетень. – 2002. – № 1–2. – С. 4–8.

²⁹ Ibid. – С. 9–15.

³⁰ Ibid. – С. 18.

³¹ Білуха Ю., Власенко О. Розвиток етнополітичної ситуації в Криму та вирішення проблем кримськотатарського народу // Кримські студії. Інформаційний бюлетень. – 2002. – № 1–2. – С. 53.

THE ROLE OF THE OSCE IN THE ADJUSTMENT OF THE CRIMEAN TATARS' ISSUE IN UKRAINE

Наталка ОСТАШ
Kiïv

РОЛЬ ОБСЄ У ВРЕГУЛЮВАННІ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ

У статті автор досліджує роль ОБСЄ у врегулюванні кримськотатарського питання на Україні. Основними формами співробітництва в цій сфері між Україною та ОБСЄ були Місія ОБСЄ в Україні та діяльність Верховного комісара ОБСЄ з національних меншин. Така співпраця мала ефективний вплив на вирішення проблем кримських татар та була позитивно оцінена Україною та світовою спільнотою.

The Crimean Tatars is the native people of the Crimea, which at least twice in its history was exposed to the tragedy of the violent expulsion from its historic lands – the Crimean Peninsula. For the first time, the mass emigration of the Crimean Tatars was caused by the policy of Ekaterina II after the Crimean annexation by Russia. The second tragedy was the deportation of the Crimean Tatars in 1944. As a result, according to different sources there are about 45 – 500 thousands of the Crimean Tatars living in the territory of the former Soviet Union and wishing to come back to the Crimea. Only 260 thousands managed to return.

Today, the Crimean Tatars' issue is one of the most serious in the national and foreign policy of the Ukrainian state. Notwithstanding the fact that certain conditions for the return of that nation to their native lands and for their settlement were created, there still exist a number of economic, legal and humanitarian problems.

The international organizations can not stand apart this situation. And the OSCE activity demonstrates its readiness to solve the part of the problems.

The historiography on the issue concerned may be divided into three groups:

- scientific researches on the history of the Crimean Tatars, on the ways of its ethnic history;
- researches connected with the problems of the national minorities in Europe;
- researches concerning international organizations, inter alia, on the OSCE activity.

The actual problems of the ethnogeny and ethnic identity of the Crimean Tatars are highlighted in the works by R. Kurtiev "The Crimean Tatars and the Traditional Culture"¹, A. Memetov²; the questions of the recent history are presented in the researches by R. Chubarov³, G. Bekirova⁴, I. Prybytkova⁵, J. Tyschchenko⁶, E. Kuldusov⁷, V. Vozhrin⁸, in the collected work "The Crimean Tatars National Movement"⁹ etc.

The literature on the national minorities' issues in Europe is rather wide and diverse. In former Soviet Union countries appeared at last the works without ideological slant¹⁰.

In the times of the Ukrainian independence appeared the researches concerning the activity of different international organizations¹¹.

The source base of the examination consists of both the documents and materials connected with the history of deportation and repatriation of the Crimean Tatars¹² and the OSCE documents¹³.

The overview of the literature and sources shows that notwithstanding the thorough examination of separate questions concerning history of the Crimean Tatars and the OSCE activity, there has been no joint research which connects these two topics. Therefore, there is the necessity to examine this aspect in details.

In conformity with the Paris Charter for a New Europe the OSCE is one of the main structures on the maintenance of security and stability in the region embracing the European continent, the North America (the USA, Canada), the Central-Asian Republics of the former Soviet Union. It is the instrument of early warning, conflict prevention, settlement of crises and post-conflict reconstruction. The emphasis on the ethnic conflicts brought about the structural changes in the OSCE. The organization began to send long-term Missions to the states wherein the ethnic conflicts occurred; established the position of the High Commissioner on National Minorities (HCNM).

The OSCE along with the HCNM made a great contribution to the cause of peace in Ukraine. On 15 June 1994 the OSCE Senior Council decided to send to Ukraine experts on economic and constitutional questions in order to facilitate the dialogue between the central government and the Crimean authorities concerning autonomic status of the Crimean Republic in Ukraine. Another purpose was to make special recommendations concerning settlement of the existing problems with taking into consideration the fundamental principles of the Ukrainian Constitution. Such Team of Experts along with the HCNM councilor visited Kyiv and Simferopol in August and October 1994. Experts prepared detailed conclusions and recommendations after these visits. Later, on the initiative of the Italian Chairman-in-Office the OSCE Mission in Kyiv with the additional office in Simferopol was established¹⁴.

One of the most important tasks of the Mission was to support the work of the Team of Experts and cooperation with HCNM. The Mission began to operate on 24 November 1994 and terminated its activity on 30 April 1999 after what was established a new form of cooperation between Ukraine and the OSCE – The OSCE Project Coordinator in Kyiv which operates till now. The Mission consisted of six persons. Its main tasks were: to hold international conferences, round tables, negotiations, workshops, consultations, monitoring on human rights and national minorities; to collect information etc. Such activities resulted in creation and presentation of the respective proposals and legal assistance to the Ukrainian, Crimean and OSCE bodies with a view to adjustment of the disputable issues¹⁵. The activity of the Mission included such important aspect as cooperation with other institutions: the HCNM, the United Nations Development Program and the United Nations High Commissioner on Refugees.

In the OSCE 1995 Annual Report was mentioned that the Mission is concentrated on the settlement of legislative and administrative disputes between the authorities in Kyiv and that in Simferopol including the status of Crimea. The Report also touched upon the question of the activity of the Mission in the second half of the 1995 on the issues of the Crimean Tatars¹⁶. In September of the same year a special round table was organized in Yalta by the HCNM and the Mission in order to hold non-formal discussions and seek the possible solution of the problem. In addition, on the initiative of the HCNM and the Mission the Ukrainian Round Table was hold in Locarno, Switzerland (May 1995) for the purposes of the establishment of the efficient dialogue between the central government and the Crimean authorities in Ukraine.

From January to June 1996 the Mission was examining the constitutional issues of the problem; as from June it concentrated on the problems of the deported nations, especially of the Crimean Tatars¹⁷. A number of reports were prepared and a special Seminar on citizenship for the Tatars and other deported nations was held in Kyiv. A lot of Ukrainian and Crimean officials partook in the Seminar, besides the Tatars' leaders and foreign experts were present. As a consequence, a number of concessions were adopted. They were directed to the facilitation of the citizenship problem at an early date. Moreover, another purpose of the Seminar was to stimulate the recreation of the legislative and political activity for the final settlement of the problem within a reasonable period.

Along with the HCNM, the United Nations Development Program and the United Nations High Commissioner on Refugees the Mission organized special donor conference in June 1998 in Kyiv in order to extend the financial found for humanitarian assistance to the nations, deported from the

Crimea. More than 15 States Members of the OSCE granted on the Conference several million dollars for the Fund¹⁸.

So, the activity of the mission played the great role in the adjustment of the problems of the deported peoples of the Crimea and of the other disputable issues; it contributed to the integration of Ukraine into European society. The best confirmation thereof was the positive assessment of the Mission's activity in the Declaration of the OSCE Summit in Istanbul (18 – 19 November 1999).

However, the most efficient in the sphere of the rights of the national minorities was the cooperation between Ukraine and the High Commissioner on National Minorities. The HCNM involved in the Crimean Tatars' problem already on the stage of unconcealed confrontation. In this conflict he faced upon two aspects of the problem. On the one hand, the return and settling down of the hundreds of thousands deported persons and their descendants required great funds, which Ukraine in the period of its economic crises could not find. At the same time, Russia and the Central Asian states, wherein the majority of the deported have lived for almost half a century, practically refused to render any assistance for solving that problem. That's why the Ukrainian Government was interested in the international aid for ensuring the social needs of the repatriates and in the pressure on the other states of the CIS and therefore was trying to direct efforts of the international organizations first of all in that line. On the other hand, the efficiency of spending the existent funds and exploiting the potentialities of the Crimean Tatars depended seriously on the governmental readiness to meet their demands, in particular, in the political field. But the Autonomous authorities were more or less consistent in their opposition to the return and the consolidation of the positions of the Crimean Tatars. Besides, the central government was avoiding the support of that minority in order not to set the Crimean majority against the central Ukrainian power¹⁹. As a result, the HCNM efforts to favour the provision of the actual demands of the Crimean Tatars with a view to prevention of the escalation of the conflict between them and the government turned to be less successful than his participation in drawing attention of the world's community to the problems of that minority and funds for their solving. At the same time, the HCNM didn't concentrate only on the question of the financial assistance but gradually emphasized on the need to ensure the political rights of repatriates.

In his first letter dated 15 May 1994 addressed to the Ukrainian Government the HCNM draws the attention to the problem of the Crimean Tatars²⁰. He stresses upon that the difficult economic situation hinders the efficient settlement of the problem. Therefore, the HCNM expressed his readiness to address the OSCE bodies for the purpose of rendering international assistance with due account of the interests of the Crimean Tatars. The second problem in the letter was the question of the Tatars' representation in the Parliament of the Crimea, particularly the necessity to ensure the respective number of seats for them. In the end, the HCNM emphasized on the problem of the establishment of the efficient institutionalized dialogue between the Crimean government and the Tatars in order to avoid the potentially dangerous crisis situations. All the Commissioner's recommendations were taken into account by the Ukrainian Government, but neither of them was considered seriously.

The intensification of the Crimean Tatars' conflict brought about a kind of re-orientation in the activity of the HCNM. The "round table" mechanism was applied in Yalta on 20-22 September 1995. After the round table discussion and separate meetings with the participants the HCNM formulated a number of recommendations on settlement of the conflict dated 12 October addressed to H. Udovenko²¹. These recommendations didn't touch upon financial aspects of the problem, which were dominating in the High Commissioner's speeches in Yalta, but emphasized on the legal and political means. In that letter the HCNM raised several problems. Firstly, it was the question of legalization of the Crimean Tatars' high representative body Majlis. Secondly, the High Commissioner proposed to solve the problem by granting Ukrainian citizenship on the basis of renunciation of the previous citizenship. Thirdly, the HCNM drew the attention to the problem of representation of the Crimean Tatars in the Autonomy's Parliament recommending either prolongation of the quotas' validity with preservation of the majority electoral system or introducing proportional system with the possibility to grant to the Crimean Tatars the number of mandates according to their part in the population. However, no recommendations were carried out by the Ukrainian government.

The last letter with recommendations was sent by the HCNM on February 14, 1997²². The Com-

missioner refers in it to the Ukrainian legislation in the sphere of observance of the national minorities' rights. He also proposes Ukraine to loan the Scandinavian experience in this field – to establish consultative body wherein the representatives of the Crimean Tatars could be able to express their point of view concerning Ukrainian legislation drafts on their rights. Afterwards, representatives of the other Crimean nations and ethnic groups could join that body. The High Commissioner also stressed upon the question of citizenship in his letter. As before, he insisted on granting the Crimean Tatars Ukrainian citizenship on the basis of renunciation of the previous citizenship in order to avoid statelessness, but not on the basis of another state's consent to terminate one's citizenship. The HCNM also drew the attention to the necessity of the proportional representation of the Tatars and other deported ethnic groups in the Parliament of the Autonomous Republic of Crimea (ARC) in accordance with the quantity of the population of the peninsula. Finally, the HCNM expressed some recommendations concerning languages in the ARC. He accentuated on that the provision of Article 10 of the Ukrainian Constitution, wherein specified that the state language is Ukrainian, should also be included into the Constitution of the ARC. Besides, the ARC Constitution should guarantee the free development of the Russian, Tatar and other languages, spoken in the Crimea.

The consideration of the last HCNM's recommendations took place actually without his participation. After the abovementioned letter dated February 1997 he didn't send to the Ukrainian Government any formal proposals concerning settlement of the Crimean and the Crimean Tatars' problems. Nevertheless, he went on trying to achieve the implementation of his previous recommendations especially those concerning citizenship and representation for another two years. His priority interest to these two aspects left invariable, but the approaches evolved respectively to the alterations in the positions of key participants²³. In the citizenship issue the High Commissioner had to submit to the Kyiv's unwillingness to accept his scheme. So he re-orientated to the promotion of negotiations between Ukraine and Kazakhstan, the termination of which he greeted with the single for the time of his involvement into Ukrainian conflicts public statement. His strategy in the question of representation took due account of that since 1998 the political dialogue between the Crimean Tatars and authorities took place only in Kyiv. Firstly, because already two Crimean Tatars' representatives were in the Ukrainian Parliament. Secondly, due to the anti-Tatar position of the new Crimean leader – L.Hrach. Therefore, the HCNM urged the Crimean Tatars' politicians to cooperate efficiently with the Administration of the Ukrainian President. At the same time, he already couldn't facilitate greatly the problem. The High Commissioner's efforts in attracting international assistance for the settlement of the social problems of repatriates were successful. But soon that process became inert, so the efforts of the HCNM turned to be unnecessary. So the involvement of the HCNM in the Crimean Tatars conflict actually terminated, though the initial reasons if the involvement were not eliminated and the recommendations remained mostly unrealized. Actually, in 2000 the Commissioner concentrated his attention in Ukraine on the problem of the Russian language which was growing because of the Moscow's attempt to put Kyiv under its pressure.

So, the main contribution of the HCNM to the settlement of the Crimean Tatars' conflict was drawing attention of the world's society to the problem of the Crimean Tatars. Besides, he stimulated the financial assistance on their settlement and facilitated the adjustment of one of the most important problems – the citizenship issue. The activity of the High Commissioner received the highest assessment by the Ukrainian population and especially by the Crimean Tatars. It was mentioned for several times that the first HCNM was acting sensibly and reasonably and not only made a significant contribution to the settlement of the abovementioned ethnic-political conflicts, but also favoured the adjustment of the Ukrainian policy to the European standards²⁴.

In conclusion, we may sum up the next points:

1. The Crimean Tatars is the Turkic native nation of the Crimea, which at least twice in its history was exposed to the expulsion from its lands.
2. The problems connected with the repatriation of the Crimean Tatars to their native lands, though solved partly by the Ukrainian government, may be finally settled only with the participation of the international organizations, in particular the OSCE.
3. The Crimean Tatars' issue is regarded in the OSCE in the complex with our problems, connected with the national minorities in Europe. A single strategic line exists concerning providing conditions for the overall economic, social and cultural development of the European national minorities.

4. The main forms of the cooperation between the OSCE and Ukraine in the sphere of observance of the national minorities' rights were the OSCE Mission in Ukraine and the activity of the OSCE High Commissioner on National Minorities.

5. The activity of the Mission and of the HCNM contributed to the improvement of the situation in the Crimean Tatars' issue and was positively estimated by the international society and the OSCE, as well as by the Ukrainian citizens and Government.

¹ Куртиев Р. Крымские татары: Этническая история и традиционная культура". – Симферополь, 1998.

² Меметов А. Крымские татары (Историко-лингвистический очерк). – Симферополь, 1993.

³ Чубаров Р. Якщо ми говоримо про депортацію кримськотатарського народу // Кримські студії. – №3-4 (21-22). – травень – серпень 2003. – С. 13–30.

⁴ Бекірова Г. Кримськотатарський національний рух в 50-60-і рр.: становлення, перші перемоги і зневіра // Кримські студії. – 2001. – № 5–6. – С. 70.

⁵ Прибыткова И. Правовые и гуманитарные проблемы реинтеграции ранее депортированных в Крыму: Аналитический доклад. – К., 1999; Прибыткова І. Облаштування, адаптація і інтеграція раніше депортованих кримських татар в Криму // Кримські студії – 2002. – № 1–2. – С. 62–70.

⁶ Тищенко Ю., Піховшек В. Повернення кримських татар. Хроніка подій. – К., 2000.

⁷ Кулдусов Е. Кримські татари напередодні і в часи Другої світової війни. – Кримські студії. – 2002.– № 1–2. – С. 70–91.

⁸ Возгрин В. Этносоциальный конфликт в Крыму (истоки и специфика) // Этничность на постсоветском пространстве: роль в обществе и перспективы. – К., 1997. – С. 23–33.

⁹ Крымскотатарское национальное движение. – Т. 2. – М., 1992.

¹⁰ Див., зокрема, збірник "Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку. – К., 1994; Міжнародні відносини і національні меншини України: стан, перспективи. – К., 2004.

¹¹ Див., зокрема: Кулик В. Зовнішнє втручання у внутрішні етнополітичні конфлікти: участь Верховного Комісара ОБСЄ з питань національних меншин у розв'язанні кримської та кримськотатарської проблем // Кримські студії. – Б.м.в. – 2002. – № 5; Хоменко М.М. Співробітництво України з ОБСЄ у сфері дотримання прав національних меншин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2001. – Вип. 28 (ч. I).

¹² Див., зокрема, збірники документів: Депортовані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці": Збірник документів (1941–1998). – К., 1999; : Депортовані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці": Збірник документів (1989 – 2002). – К., 2003; ряд публікації джерел в інформаційному бюлетені "Кримські студії".

¹³ www.osce.org

¹⁴ The Role of the High Commissioner on National Minorities in OSCE Conflict Prevention. An Introduction. – Foundation on Inter-Ethnic Relations. – June 1997. – P. 75.

¹⁵ Хоменко М.М. Співробітництво України з ОБСЄ у сфері дотримання прав національних меншин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2001. – Вип. 28 (ч. I).

¹⁶ <http://www.osce.org/docs/english/misc/anrep95e.htm>

¹⁷ <http://www.osce.org/docs/english/misc/anrep96e.htm>

¹⁸ <http://www.osce.org/docs/english/misc/anrep98e.htm>

¹⁹ Кулик В. Зовнішнє втручання у внутрішні етнополітичні конфлікти: участь Верховного Комісара ОБСЄ з питань національних меншин у розв'язанні кримської та кримськотатарської проблем // Кримські студії. – Б.м.в. – 2002. – № 5.

²⁰ <http://www.osce.org/hcnm/documents/recommendations/ukraine/1994/12c234.html>

²¹ <http://www.osce.org/hcnm/documents/recommendations/ukraine/1995/27hc105.html>

²² <http://www.osce.org/hcnm/documents/recommendations/ukraine/1997/44hc47.html>

²³ Кулик В. Зовнішнє втручання у внутрішні етнополітичні конфлікти: участь Верховного Комісара ОБСЄ з питань національних меншин у розв'язанні кримської та кримськотатарської проблем // Кримські студії. – Б.м.в. – 2002. – № 5.

²⁴ Кулик В. Зовнішнє втручання у внутрішні етнополітичні конфлікти: участь Верховного Комісара ОБСЄ з питань національних меншин у розв'язанні кримської та кримськотатарської проблем // Кримські студії. – Б.м.в. – 2002. – № 5.

Frank M. GRELKA
Berlin

FOLKLORE AS AN INTEGRATIVE ELEMENT OF A MODERN UKRAINIAN ETHNIC NATIONAL IDENTITY

Франк М. ГРЕЛЬКА
Берлін

ФОЛЬКЛОР ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ІДЕНТИТЕТУ

В статті йдеться про вплив народної творчості на розвиток української національної культури. Фольклор відігравав вирішальну роль в підготовці становлення сучасної української національної свідомості. Представники політичної та інтелектуальної еліти здійснили спробу створити так званий “національний стиль”, спираючись на цінності народної культури. Цей стиль повинен був, з одного боку, інтегрувати українське суспільство, з іншого – сприяти відокремленню від інших етносів, які проживали на етнічних українських територіях.

At the turn of the 19th century, the multi-ethnic Galicia was characterized by a strong rivalry between the Poles and the Ukrainians. They were the two dominant nations in the region. Both groups sought political independence; each wanted to be the leader of the region, in order to integrate Galicia into a nation state in the future¹. This was not possible without bringing out the regional distinctions between the two.

Looking at their ethnic and cultural proximity as well as their common existence within one state (first: Poland; from 1772 on: within the Habsburgs monarchy), this was no easy plan. Besides, in former centuries a smooth transition of national identities was typical.

Although generally, concerning political aspects, a transition to the Polish nationality prevailed. Above all, in the rural area, people adopted the Ukrainian nationality².

The nations belonging to the Catholic Church encouraged these changes. Though, the Poles were Roman-Catholics and the Ukrainians were Greek-Catholics. The church law permitted to believe in the one or the other religious group.

Farmers with a Polish nationality more often took advantage of this, because the network of Roman-Catholic churches was rather small in Galicia. Moreover, there was a Greek-Catholic chapel (in Ukrainian: *Tserkva*) in almost every village.

In the 19th century, Polish people used to baptize their children, marry and pay their last respects to their dead in the nearest *Tserkva*³. In the course of the century, the socio-economic distance more and more corresponded with the respective belief.

The farmers were subject to a so-called Ukrainisation, whereas the nobility and the bourgeoisie (including the intelligentsia) were subject to a so-called Polonisation. The Ukrainian population was thus threatened by the loss of its upper class, which was poverty-stricken and consisted of farmers mainly.

This development was partly constrained by the so-called *Concordia*. The *Concordia* is a pact, which was made by Galician bishops of both beliefs in 1863⁴. However, this pact had no considerable influence on the national identities of Galician-Poles and Ukrainians. Besides, living together for centuries as well as the religious situation (see above), encouraged mixed marriages.

This is also why the *Concordia* principles considered the religious and the national identity as follows:

Daughters of a mixed marriage had to adopt the belief of the mother, whereas, on the other hand, the sons, the belief of the father. In this manner, a custom was formed in Galicia, which was unique in Europe: parents and siblings vary in belief and nationality. Although it repressed the changeover to the religious denomination, which dominated the marriage. On the other hand, it encouraged the cultural unification within a multi-ethnic society.

At the end of the 19th century, as the formation of a modern national consciousness became more important, Polish and Ukrainian national activists started to point out prominent national features. They were mainly features, which of course, marked the national differences between the two nations. In this context, the features and their inherent history, “eternity”, “stability” and “indispensability” for the upcoming national development were emphasized.

Historical social differences had a direct influence on the selection of distinctive national features. In the cities, Poles built the majority, whereas most Ukrainian people lived in the villages. The Polish nobility, however, owned a major part of the country. Thus, the Poles appealed to the culture and tradition of the Polish nobility, the *Szlachta*. The Ukrainians, on the other hand, appealed to their own folklore.

At the turn of the century, their population consisted of 96 percent farmers in Galicia. This number did not change much in the following decades⁵. The further development of the Ukrainian society in Galicia was hindered by a slight urbanization of the country; as well as a fierce competition within the profession and trade on behalf of Polish and Jewish communities.

In 1918, when Eastern Galicia was within the frontiers of the regained Polish state, the situation changed only marginally. Economic conditions and the political situation lead to the return to the village by representatives of the Ukrainian intelligentsia. Since there were no jobs for them in the city, they looked for jobs in well-developed rural movements of social cooperatives.

The intelligentsia ruled every part of the social life⁶. As more and more academics moved to the village, the social life started to develop. Places of cultural interest, reading rooms, choirs and amateur theatres were found. Besides, the political arena became more radical.

A strong union between the rural and the town population was the characteristic feature of the Ukrainian national life in those days. The Ukrainian rural population and in particular the intelligentsia, has always been deeply rooted in their homeland.

Vasyl Mudryi, one of the leaders of the biggest political parties in Galicia (vice-president of the parliament of the republic of Poland in the thirties), the Ukrainian National-Democratic Union, said in an interview:

Every Ukrainian academic used to be a farmer, either of the first or the second generation. There were very few academics, who were born before 1848. The Ukrainian academic, doctor or lawyer, is rooted to this soil with his own flesh and blood. Let it be the brother or the uncle living in the village⁷.

The influence of popular culture on the Ukrainian national life was immediate and dominant in that situation⁸. The dissidents of political life viewed popular culture not so much as a creative output, but rather looked at its ideological value to promote the spreading and strengthening of the Ukrainian national consciousness.

The wide influence of folk culture was not only confined to the social life in the village, but also influenced the urban population. Both in everyday life, and in professional art. One example is the spreading of elements of the culture of traditional costumes among Ukrainians in the cities. The traditional costumes soon received the status of a national costume.

The traditional ethnic Ukrainian groups set the most manifold folkloristic courses: Lemkos, Boikos and Hutsuls, who lived in the Kaparten and the foreland of the Kaparten⁹. Their popular art took up a dominant role in Ukrainian social life at the beginning of the 20th century. Basically, there was no certain type of regional costume. However, one always had the impression that this is a Boikos-costume¹⁰. This is why this costume was popular in-between the wars.

The costumes showed patterns of the Boikos-group on shirts of men and women. There were also patterns of other regional groups as well as clothes, which were generally seen as urban or stately. This was especially striking in those circles, where shirts were not stitched so far. In earlier days this was frowned upon, but came into vogue, again: Wearing one's shirt atop one's trousers¹¹.

Among the urban population, especially women wore traditional costumes, when attending events with a patriotic character¹².

The Polish press heard of it and wrote in the thirties: The traditional costumes of the women perfectly matched the black tailcoat of the men during the Shevchenko-events and concerts¹³.

The Polish ethnographer, Adam Fischer, writes:

Women wore different kinds of jewelry. They wore slides, flowers, feathers, metal strings, earrings and necklaces¹⁴.

In particular, they wore the *Namesta* of the Hutsuls, a sort of necklace, as well as slides and rings¹⁵. The men in the cities were also keen on showing their national affiliation, by wearing suits (sometimes even their dinner jackets) with stitched shirts and a folksy tie. Especially politicians, writers and culture activists dressed up like this.

By wearing the so-called *papa*, one tried to imitate the traditional costumes of the Cossacks¹⁶. Patriotic circles made propaganda for popular jewelry for the design of modern costumes. Motives of Hutsuls and Poltava came in the fore¹⁷.

The co-operative *Ukrainian Folk Culture* (Ukrains'ke Narodne Mystetstvo) from L'viv has to be mentioned in this context, since over the years, they shaped the so-called Ukrainian fashion and thus formed a characteristic style of traditional costumes for women and children. This style was, on the one hand, tied up to the rich folkloristic stitchery. On the other hand, in order to use elements of the folkloristic jewelry for the production of clothes, Ukrainian social groups organized events. At those events, one tried to make the achievements in popular culture public¹⁸.

The co-operative *Hutsulsland* (Hutsulshchyna) was involved in similar events. They and other manufacturers, who made inventive clothing, also influenced the spreading of traditional costumes in urban circles. Apart from traditional costumes, the Ukrainian urban population also used different elements from the art of woodcarving. Basic commodities as well as interior decorations, which were decorated with motifs from folklore art, were very popular. Uniaxial or biaxial ornaments, rather than plant motifs, were used in general. The souvenir trade was mainly responsible for the spreading of the different products of folklore, especially in-between the wars.

Needle works by the co-operative *Hutsuls'ka Rizhba* from Kosovo were very popular in the thirties¹⁹. For the people from Kosovo candlesticks were nothing special. The Ukrainians treated ceramic dishes and handmade carpeting like national relics. Other ethnic groups than the Hutsuls also knew those very products.

One could easily identify accommodation of the Ukrainians, even in the cities, by looking at their furniture. There were stitched window curtains, tablecloths and not to forget the ornamented towels, which covered the icon²⁰. The status of the traditional costumes was so very strong that the population of Galicia related it with the Ukrainian folklore.

Changing one's religion equaled the change of one's national identity back then. When, for example, a person of the Ukrainian group converted from the Greek-Catholic to the Roman-Catholic denomination, the person immediately stopped wearing the traditional costume.

The ritual ornamented towel had the biggest symbolic role in the social and religious life of the Ukrainian population. It was white linen with richly stitched ornaments. Red and black geometric patterns of the Hutsuls dominated the linen. Sometimes also blue, green or yellow. These colors were found on ornamented towels with plant motifs. This linen was called the Poltawer type and already started to spread in Galicia at the end of the 19th century.

One common element on the ornamented towels was the so-called *arbor vitae*. It was also found on Kelimes, on house walls, on stoves as well as on Easter eggs²¹.

In Ukrainian circles, the ritual ornamented towel was part of the people's lives, by birth till death. It was also used when there was an engagement, a marriage ceremony or a burial in the village.

In the cities, folklore had a great influence and was even found in the architecture of churches, liturgical vestments and the churches' jewelry²².

The execution of Jesus Christ, Mary as well as saints and angels in icons, frescoes and church

windows with folklore embroidery was very popular at the end of the 19th and in the first decades of the 20th century. At the beginning of the 20th century, the so-called secession style dominated and promoted the forming of the Ukrainian national style in Galicia. The monumental frescoes of 1915 (Lysenko institute of music, L'viv) by Modest Sosenko are one example in this context²³.

The so-called national style was formed under the influence of the Hutsuls art in the religious and secular architecture at the beginning of the 20th century. Architects from L'viv are generally reckoned as the founders: the Ukrainian Ivan Levins'kyi and his assistant and the Pole Tadeusz Obmiński²⁴. The room of the former insurance company *Dnister* in L'viv (vul. Rus'ka), built in 1905 – 1906, is an exemplar of the Ukrainian national style in architecture.

In the years 1906 to 1908, the monumental dormitory of the Ukrainian educational society was built. It has the same national style as the insurance company. The façade of both buildings was typical of the Art Nouveau of L'viv.

The Gorals, a mountain people, richly decorated it with ornaments typical of the woodcraft²⁵. The ground floor showed stucco elements instead of wooden beams. In the case of the dormitory, the lower house wall was decorated with stones.

The stylistic canon influenced the architecture in L'viv, Stanislav, Tarnopol and Przemysl and other small towns and cities in Eastern Galicia.

The contemporary architect of L'viv, Alfred Zachariewicz, was tied up to the folkloristic motifs²⁶. Many in Galicia imitated the search for a national style, initiated by Levins'kyi. They were Ukrainian architects like Oleksandr Lushpins'kyi, Oleksandr Tymoshenko, Volodymyr Sichyns'kyi, Roman Hytsai, Ievhen Nahir'nyi, Lev Levins'kyi and Sylvester Havryshkiewych. In the field of sacral architecture, attempts to form a Ukrainian national style began at the end of the 19th century.

At the time, when architects from Galicia looked for archetypes in the architecture of the Kyiv baroque for new churches. Besides, ideological thoughts prompted these attempts.

The emphasis lied on the ostentation of the connection of the rest of the Ukrainian region with the capital Kyiv. But also artistic reasons were considered looking at the prominent secession style and its connection to the achievements of the baroque style.

Favored were churches with a nave and a big dome in the middle and two smaller domes above the presbytery. Above the entrance or the Greek cross, there was the central dome and four smaller domes above every blade of the church. Between the wars, these were mainly projects by Ievhen Nahir'nyis and Sylvester Havryshkiewychs.

This last model was in accord with the sacral architecture of the Hutsuls. Popular architecture was highly influenced by sacral architecture. Not only in the way of interpretation, but also by attempting to imitate churches of the Hutsuls. For example, the *Tserkva* in Gladyszow/ Land of Lemkos²⁷.

The immediate influence of folklore on the works of artists as well as on everyday life, was natural for a nation, which has been without a state for centuries. Thus it is an acknowledged fact that folklore provided the genetic foundation for national art²⁸.

A lot of art historians proved that the Ukrainian folklore does not stem from the villages. It was rather founded during the Old Russian Empire. After the political breakpoint of the Kievan Rus', folklore was civilized and developed further by the people. In this context, the rich forms of jewelry can be mentioned. Their handling was only possible on a high artistic and cultural level.

This is why it was acknowledged as a deliberate work of creativity. Numerous painters portrayed princes and bojars of the Rus Empire of the early Middle Ages in their paintings. Furthermore, national heroes wore traditional costumes with numerous motifs of folklore. These motifs could also be found in the rooms of the princes, in the courtyards of the early Russian nobility as well as on common objects.

A leading representative of this art-style was Hryhorii Pavluts'kyi, art historian from Kyiv, and professor at the university of Kyiv²⁹. The painter Petro Mehyk, founder of the artist group *Spokii*, made propaganda for this style in Poland. In a paper by Mehyk, written for the exhibition "Folklore ion Poland" in Warsaw, October 5, 1937, he states: "One should not take the Ukrainian art as a means to satisfy the artistic needs of the village. This art form includes the whole nation"³⁰.

Vasyl Simovych was of a similar opinion. Concerning the Ukrainian folk song, he proved that they shaped the feelings of whole generations of Ukrainian patriots³¹. Simovych referred to the very

old folk songs, which were called *Dumy*. Those were very long and included legendary and historical national heroes. They were about the war of Cossacks and Ukrainians fighting in this war³².

The folk songs remain in the collective memory until the present. They do not only influence the national consciousness. Moreover, they convey an artistic sensibility. They became a source of inspiration for artists in the 19th and 20th century. Besides, they were part of village life as well as folk festivals, concerts and commemorations.

The *dumy* were acknowledged as folk songs for the whole nation. They were sung *a cappella* with folk instruments like the Bandura and lyre or the violin. The musical works of Mykola Lysenko and Stanislav Ludkevych, who are acknowledged as the founders of Ukrainian music, do have their roots in folk songs.

Ludkevych wanted to link of folkloristic elements and the achievements of European modernism³³. He was followed by members of the "Prague school" like Viteslav Novak and Josef Suka of the academy of music in Prague. Both members were the most famous. Other composers were: Vasyl Barvyns'kyi, Nestor Nizhankiv's'kyi, Zhynovyi Lyshko, Mykola Kolessa, Roman Simovych and Stefania Turkevych-Lisovs'ka. Their works were almost entirely linked to the Ukrainian national identity. Although compared to former decades, the influence of folkloristic elements was less in the twenties and thirties. Nevertheless, folklore inspired every field of Ukrainian art.

During romanticism and subsequent ages, folklore had a strong impact on fiction. Taking for example the works of Taras Shevchenkos, Ivan Frankos, Lesia Ukrainkas or Mykhailo Kotsiubyns'kyi. At the turn of the 19th century, there were a lot of elements given from dialects or stylization concerning the language of the people. In fiction, villages were often chosen as the setting of novels and farmers became heroes.

In the context of Ukrainian literature, representatives of the so-called "Young Muse" (*Moloda Muza*), in particular, used these elements: Vasyl Pachkovs'kyi, Bohdan Lepkyi (in-between the wars, he was actively involved in science and literature, Volodymyr Byrchak, Sydor Tverdochlin and partly Ulana Kravchenko³⁴. Her work mixes folklore with reference to the Ukrainian history and the Ukrainian nation.

The defeat of the Ukrainians' strive for independence from 1918 to 1920 promoted such literary tendencies. From those days, importance was attached to historical narratives.

Mostly used by representatives of the above-mentioned "Young Muse" as well as by Ukrainian authors like Vasyl Kuchabs'kyi, Julian Opils'kyi, Halyna Zhurba and Fedor Dudka³⁵. The farmer trilogy "Wolhynien" (*Volyn*) by Ulas Samchuk, published in the thirties, had a big response³⁶. In terms of folkloristic elements, one can definitely compare this narrative with "Peasants" (*Chlopi*), a narrative by the Polish winner of the Nobel Prize of literature, Władysław Reymont.

The folkloristic elements of people living in the foreland were mostly used in the Ukrainian literature in Galicia: Lemkos, Boikos and Hutsuls. The winner of the Nobel Prize, Vasyl Stefanyk, introduced the dialect of the Hutsuls into Ukrainian literature³⁷. Mythology and spiritual life of the Hutsuls can be found in works by Rostyslava Jendyka and Vasyl Tkachuk³⁸. Marko Cheremshyna was also a talented Hutsuls writer³⁹. The poet Bohdan Ihor Antonych, who died at the age of 28, had a great impact on the popularization of folklore in literature. In particular, by using nature and the life of the Lemkos. The works of Antonych were indeed influenced by the mythology and demonology of the Lemkos⁴⁰. To sum this up, there are folkloristic elements and references to Ukrainian villages in most of the works by Ukrainian writers of the 20th century.

Compared to Galicia, Ukrainian regions, which were not a sovereign Ukrainian Socialistic Soviet Republic in the Soviet Union after 1917, had different ways of relating to folklore. Scientists and persons engaged in the cultural sector had to investigate folklore and provide evidence of its uniqueness and nativeness. Actually, in the Ukrainian regions, folklore was seriously present in public life, in artistry and scientific research. It was always examined with regard to ideological principles: A treasury of values of the class society. The overall goal was to exploit folklore for propaganda of the new man and his or her devotion to the communistic soul and world revolution. Thus, in the year 1920, an ethnographic commission was formed at the Ukrainian Academy of Science. The commission was in charge of historical songs and a work place for musical ethnography. Later, in Kyiv in 1936, it became the Institute for Ukrainian Folklore.

Apart from scientists, writers, composers and other people engaged in the cultural sector, were

encouraged to investigate folklore. Their main task was to prove that folklore was an element of the suppressed farmers. According to them, farmers were outcasts and not part of the sophisticated culture. Therefore, farmers formed their own spiritual world, which had a certain character of class. Scientists and writers prove that the folklore culture of the farmers was observable in people like Russians, Belorussians and Ukrainians. They looked for features within folk culture of these three nations, in order to prove their parallel development.

In the Soviet Ukraine, these trends lasted beyond World War II. Regardless of political dissidents opinion, this cultural policy revealed dozens of reference material. It was partly published.

In this context, a monumental work of series serves as a typical example. It was initiated in the Maksym Ryls'kyi Institute for Art, Folklore and ethnography of the Academy of the Sciences in the Ukrainian Soviet Republic in the sixties and was called: *Ukrains'ka narodna tvorchist'* (Ukrainian folklore). Professor Oleksii I. Deia was in charge of the compilation of the series⁴¹.

The ideas of the Soviet rulers did not always correspond with the peoples' opinion. In fact, the people understood their own folk culture as a national feature. It even became manifest during Stalinism. The patriots' "escape to popularity" became more definite, when the communist party propagated the so-called proletarian culture even more. Back then, many followers of the Ukrainian Independence associated the then popular motto "Machine-City-Compound" with Internationalism and Russian culture. The motto was thus of course linked to their own culture and national identity.

In Galicia, there were demands to separate the folkloristic roots. However, the majority of the political and intellectual elite agreed in artistic adaptation of folklore. Folklore was generally considered as a way to a more sophisticated culture as well as a way to emerge a modern national consciousness.

The general tendency to separate from the Polish population influenced this notion. In the context of national differences, this process was fundamental for the national existence. The intention was as follows: The clothes of Ukrainians should be different from Polish clothing. On the other hand, the Polish people were mobilized by this intention: Those who lived without a separate folk culture as well as folkloristic traditions in Eastern Galicia and were thus assigned to traditions of the Polish nobility. The Polish ethnographer Adam Fischer wrote about his observations of the Galician village in-between wars period:

*These days, Ukrainian and Polish houses differ in color. The Polish people use the color white to paint the front of the house. Further, they rub the lower walls with clay. The Ukrainians paint the walls of their homes in blue and rub the lower walls with yellow clay*⁴².

In the cities, Ukrainians were keen to decorate the facades with folkloristic elements. Polish people, on the other hand, elements of the nobility. The entrances were decorated with colonnades. If the owner was a nobleman, there often was an emblem on the front door. Through urbanization, industrialization and the general process of modernization, Ukrainians were prompted to start a process of unification.

However, the influence of folklore after the resettlement of the Polish people out of the cities of Eastern Galicia and Western Volhynia was, again, noticeable. It was not about a renaissance of a national style. The reason was, in fact, the settlement of village people. They brought their traditional clothes, items and customs to the cities. Yet, they also served as a source of inspiration for the entire national culture. By-and-by they became symbols of backwardness.

This is why the people concerned tried to get rid of these items as quick as possible and to not be different from the traditional urban population in looks and manners⁴³. The process of russification as well as the constraint of civil rights within the soviet context provoked the manifestation of the Ukrainian identity and the defense of their own national culture. This attitude mainly manifested itself in the families as well as in close circles of friends, where the stitched shirt and adorned towels were still synonyms for the preservation of one's national identity.

The emphasis of the Ukrainian national identity underwent a renaissance after the achievement of a Ukrainian state. This was impossible without the reference to folklore. Even if the general knowledge was not aware of a folkloric style within the Ukrainian society, patriotic and political circles were keen on the external manifestation the national identity and independence. In patriotic circles, men wore stitched shirts and women wore stitched blouses. Mostly during historic anniversaries, national and religious ceremonies, meetings as well as during parliamentary elections and elections of self-governing bodies.

These shirts and blouses were almost an obligatory part of those events. In the context of architecture, the independent Ukraine gradually started to refer to one's national style. Primarily in sacral architecture.

In the context of urban building industry, were yet no references made to one's own national style. This type was only found in the forelands, but mainly with public buildings. However, people referred to the national style before. Looking at, for example, projects by the architect Radoslav Zhuk (he mainly worked in the United States and Canada and also in the Ukraine after 1919)⁴⁴.

In Western Ukraine, the building of churches is however something new. They tie in directly with the so-called style of the Cossacks, which was cultivated by the orthodox patriarchy population in Kyiv. New sources of inspiration were also found in the decoration methods and in interior decoration: Frescoes, church windows and church interiors of the *Tserkva*. Especially those churches, which used to be Roman-Catholic churches before World War II and overtaken by the Eastern churches. Since designing the body of the church was limited, they were keen on expressing their identity by decorating the church interiors. One example is the church window of the Saint Andrew – *Tserkva* (formerly Church of Bernhardiner in L'viv): Mary and Jesus wear stitched shirts in the traditional Ukrainian style⁴⁵. Due to the above-mentioned projects and the design, Ukrainian Greek-Catholic churches definitely differ from Orthodox churches. They even differ from churches presently built in Russia, Belorussia and Serbia. Thus, the churches are a unique expression of Ukrainian sacral architecture.

To sum up, the influence of folklore on the development of a Ukrainian national culture was important and significant. At the turn of the 19th century, folklore was a strong promoter of ethnic nationalism⁴⁶ and thus had a significant role for the emerging of a modern Ethnic Ukrainian national identity.

Folklore was also present in the following decades of the 20th century, in almost every spiritual and material field of the Ukrainian people. According to folklore and its inherent values, representatives of the political and intellectual elite tried to form a so-called national style. In the one hand, this style was supposed to integrate the Ukrainian people from within. On the other hand, it was supposed to separate the Ukrainian people and their folklore from other nationalities, which lived on 'ethnic Ukrainian territory'.

Artists, people engaged in cultural activities, politicians and even priests consider it as their patriotic obligation to make use of the achievements of folklore. Among intellectuals and in the cities, the connection to certain elements of Ukrainian folklore was manifested as a sign of national identity and the fight for national sovereignty.

Nowadays, after this goal was achieved, the function cultivating those traditions is to form one's own national identity and to strengthen the regional local patriotism. For current policy maker who do wish to pursue the Ethnic Ukrainian national identity complex, the Polish-Ukrainian rivalry in Galicia at the beginning of the 19th century suggests that the greatest effort should be placed not on supporting and privileging the Ukrainian language, but on such goals as emphasizing the historical and cultural differences between Ukrainians and Russians, and the need for a Western foreign orientation.

¹ See Kozik, J., *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830 – 1848*; Wasilewski, L., *Ukraińska sprawa narodowa w jej rozwoju dziejowym*, Warszawa 1925; Wereszycki, H., *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*. – Kraków, 1975.

² Evidence for even the lower Schlachta became Ukrainain provides: Smoleński, W., *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*. – Kraków, 1908. – Pp. 132–135.

³ Osadczy, W., *Kościół i Cerkiew na wspólnej drodze. Concordia 1863. Z dziejów porozumienia między obrządkiem greckokatolickim a łaćnińskim w Galicji Wschodniej*. – Lublin, 1999. – P. 91.

⁴ See *Prawo kościelne o stosunkach obu obrządków w Galicji, greckokatolickiego, słowiańskiego Rusinów i łaćnińskiego Polaków*. – Lwów, 1865; siehe auch Osadczy. Pp. cit. – Pp. 81–110.

⁵ Broadly on this item: Stępień, S., *W kręgu badań nad społeczeństwem II Rzeczypospolitej. Społeczność ukraińska*, in: "Przemyskie Zapiski Historyczne" 1987, vol. 4–5. – Pp. 137–174.

- ⁶ See Stępień, S., Ukraiński "ideał narodowy" w okresie międzywojennym. Czynniki budujące świadomość narodową postrzegane z perspektywy polityków galicyjskich, in: "Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze 2003, vol. 15–16. – Pp. 79–95.
- ⁷ Pruszyński, K., "Rozmowa z wicemarszałkiem Wasylem Mudrym", in: "Bunt Młodych" 1935 (20. 12.) – 1936 (5. 1.). – Pp. 2–3.
- ⁸ See Stępień, S.: Wpływ kultury ludowej na kształtowanie się tożsamości narodowej Ukraińców w dwudziestoleciu międzywojennym, in: J. Wyrozumski (ed.), Miasto i kultura ludowa w dziejach Białorusi, Litwy, Polski i Ukrainy. – Kraków, 1996. – Pp. 171–180.
- ⁹ See Ponomarov, A.P., Etnichnist' ta istoriia Ukrainy. – Kyiv, 1996.
- ¹⁰ More on this issue see Marciniak, M. J., "Strój ludowy Bojków", in: "Płaj" 1992, ą 6. – Pp. 44–56; see also Reinfuss, R., Ze studiów nad kulturą materialną Bojków, in: "Rocznik Ziem Górskich", 1935.
- ¹¹ Fischer, A., Zarys etnografii Polski Południowo-Wschodniej, in: Czerny, Z. (ed.), Polska Południowo-Wschodnia. – Lwów, 1939. – Pp. 223–225.
- ¹² Rudnyts'ka, M.: "Zhinka i natsiia", in: "Zhinka", 1.1.1935, № 1. – Pp. 1, I – Ia; "Vechir narodnoi noshi". Ibidem. – P. 3.
- ¹³ Since the end of the 19th century the "Shevchenko-cult" was part of the Ukrainian schedule (each year 9–10th od March).
- ¹⁴ Fischer, op. cit. – P. 226.
- ¹⁵ "Vaha piznannia narodnoho mystetstva", in: Nova Khata 1931, № 3. – P. 2; "V spravi narodnoi noshi", ibidem, 1930, № 6. – Pp. 7–8; for more information on Ukrainian costumes see: Voropai, O., Zvychaii nashoho narodu. Etnohrafichniy narys. – Munchen, 1966, vol. 2. – Pp. 273–419.
- ¹⁶ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zesp. Komenda Główna Policji Państwowej, Signatur 1273, not paginated.
- ¹⁷ "Narodne mystetstvo", in: "Nova Khata", 1928, № 12. – Pp. 7–8.
- ¹⁸ "Vystavka narodnoho mystetstva v Peremyshli". Ibidem, 1930, № 10. – Pp. 20–21: V ukrainskii khati, in: "Batkivshchyna" 1935, № 4. – P. 5; "Wystawa haftow ukraińskich w Warszawie", in: Biuletyn Polsko-Ukraiński 1934, ą 15. – P. 8.
- ¹⁹ "Spółdzielnie przemysłu ludowego", in: Biuletyn Polsko-Ukraiński 1938, № 17. – P. 188.
- ²⁰ "Stylovi zanavisty na vikna abo dveri z pryminennia nardonykh motywiv z poltavs'kykh rushnykiv", in: "Nova Khata" 1929, № 13. – P. 19; Ruchni pryminennia uzoriv z narodnoi sorochky, ibidem, 1930, № 6. – P. 16.
- ²¹ Shcherbakivs'kyi, V., Ukrains'ke mystetstvo. Vybrane neopublikovani pratsi, Kyiv 1995, Illustrationen 18 – 28; Orel, L. (ed.): Ukrains'ka rodyna. Rodynni i hromads'kyi pobut. – Kyiv, 2000. – Pp. 13–68.
- ²² "Ruchni pryminennia narodnykh vyshyvok do tserkovnykh ryz", in: "Nowa Khata", № 13. – P. 18.
- ²³ Holubets, M., Mystetstvo, in: Istoriiia ukrains'koi kultury. – L'viv, 1937. – Pp. 630 – 631; Bazhan, M.P. (ed.): Slovyk hudozhnykiv Ukrainy. – Kyiv, 1973. – P. 216.
- ²⁴ Żuk, I., Architekci secesyjnego Lwowa, in: T. Grygiela (ed.), Architektura XIX i początku XX wieku, Wrocław, 1991. – Pp. 181 –187.
- ²⁵ Zhuk, I., The Architecture of Lviv from Thirteenth to the Twentieth Centuries, in: Harvard Ukrainian Studies 2000, vol. 14 (1/4). – P. 118.
- ²⁶ Żuk, I., Twórczość Alfreda Zachariasiewicza a historia architektury Lwowa, in: Sztuka i historia. Materiały z sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Kraków listopad 1988, Warszawa 1992. – P. 343–347.
- ²⁷ Holubets, M., Mystectwo, in: Istoriiia ukrains'koi kultury. – Pp. 651–652; Iuriiichuk, M.I., Hutsulshchyna v literaturi i obrazotvorchomu mystetstvi, in: Hutsulshchyna. Istoryko-etnohraficzne doslidzhennia. – Kyiv, 1987; see also Volodymyr Sichyns'kyi ta Ukraina. Materialy mizhnarodnoi konferentsii, uporiad. V. Kolomiets. – Kyiv, 1996; Ivanisiv, O.V., Tserkva w ruini, St. Catharines 1987 – P. 57; Orel, L. (ed.): Ukrains'ka rodyna. Rodynni i hromads'kyi pobut. – Kyiv, 2000. – Pp. 255–269.
- ²⁸ See "Izh nardnoho natsionale, in: "Batkivshchyna", 1937, № 45. – P. 2, № 46. – P. 2.
- ²⁹ Pavluts'kyi, H, Istoriiia ukrains'koho ornamentu. Kyiv, 1927.

- ³⁰ Ukraińskie snycerstwo ludowe, in: Biuletyn Polsko-Ukraiński 1937, № 38. – Pp. 433.
- ³¹ Simovych, V., Urbanizuiemosh. Pro kulturu narodnoi pisni, in: “Batkivshchyna”, 1934, № 8. – Pp. 2–6.
- ³² Kasjan, M. (ed.): Na ciche vody. Dumy ukraińskie. – Wrocław, 1973; see also Kolessa, F.: Ukrains’ki narodni dumy. – L’viv, 1920. Ibidem, Ukrains’ka usna slovesnist’. – L’viv, 1938.
- ³³ Kobylanśka, J., Ukrains’ka muzyka. Pro ukrains’ku muzyku narodniu i chudozhniu, in: “Nasza Kultura”, 1937, 1 book. – Pp. 90–106, 4 book. – Pp. 216–217, 5 book. – Pp. 262–265, 8–9 book. – Pp. 354–357; Barwińskij, V., Ohlad istorii ukrainskoi muzyky, in: Istorii ukrains’koi kultury, op. cit. – Pp. 691–718.
- ³⁴ See Sławęcka, E., Literatura ukraińska w działalności krakowskiego Klubu Słowiańskiego (1901–1914), in: Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich. – Wrocław, 1974. – Pp. 209–210.
- ³⁵ See Mirovych, M, Wielki hetman Fedora Dudki, in: Biuletyn Polsko-Ukraiński 1936, № 47. – P. 495.
- ³⁶ See Nowa powieść Ułasa Samczuka, in: Biuletyn Polsko-Ukraiński 1937, № 22. – P. 253.
- ³⁷ Sławęcka, E., op. cit. – Pp. 209–210; Radzykevych, V., Pysmenstvo, in: Istorii ukrains’koi kultury, op. cit. – Pp. 434–435.
- ³⁸ Z nowych wydawnictw, in: Biuletyn Polsko-Ukraiński 1935, № 45. – P. 135.
- ³⁹ Radzykevych, V., Pysmenstvo, in: Istorii ukrains’koi kultury, vol. 1. – Winnipeg, 1964. – Pp. 463–465.
- ⁴⁰ Istorii ukrains’koi literatury XX stolittia, Band 1, op. cit. – Pp. 412–422; Kozak, S., Nieuwazny, F.: Wprowadzenie, in: Antologia poezji ukraińskiej. – Warszawa, 1977. – P. 23.
- ⁴¹ Raised this issue in Polish literature: Juzwenko, W, Główne problemy współczesnej folklorystyki ukraińskiej, in: “Literatura Ludowa” 1967, vol. 11, a 1–3. – Pp. 29–36; see also: Ryls’kyi, M.T. und Popov, P.M (ed.): Ukrains’ka narodna poetychna tvorchist’. – Kyiv, 1958; Ryls’kyi, M.T. (ed.): Ukrains’ki dumy ta heroichni epos slavians’kykh narodiv. – Kyiv, 1963.
- ⁴² Fischer, A., op. cit. – P. 228.
- ⁴³ See Matyukhina, A. W sowieckim Lwowie. Życie codzienne miasta w latach 1944–1990. – Kraków, 2000.
- ⁴⁴ Solohub, A. “Shukannia v mystetstvi i ikh naslidky”, in: “Notakty z Mystetstva” 1976, № 6. – P. 19.
- ⁴⁵ L’viv artisans Oksana Kurdydyk are Bohdan Humennyi are the authors of this church window.
- ⁴⁶ See Shulman, Stephen: The Contours of Civic and Ethnic National Identification in Ukraine, in: Europe-Asia Studies, vol. 56, № 1, January 2004. – Pp. 35–56.

THE FINNISH COMMUNITY IN POSTWAR SORTAVALA

Олександр ІЗОТОВ
Йоенсуу

ФІНСЬКА ЕТНІЧНА МЕНШИНА В ПІСЛЯВОЄННІЙ СОРТАВАЛІ

Історію післявоєнної Сортавали, певною мірою, можна порівняти з долею Калінінграда. Суттєва ж різниця полягає у тому, що територія, на якому розташована Сортавала, увійшла до складу Автономної Республіки Карелія. Статус республіки робить важливим погляд на життя фінів(фіни-емігранти або біженці, північноамериканські фіни, інгри), які переїхали до Сортавали, а також на інших людей, які прибули сюди, в основному, з Білорусі та інших внутрішніх регіонів СРСР. У статті проаналізована проблема збереження національної ідентичності малих етнічних груп в умовах формування монокультурного соціального середовища. Головна увага звернута на перші дві групи фінських жителів. Об'єктом дослідження повсякденного життя стали близько 30 родин. Важливим джерелом інформації є також місцеві газети та інтерв'ю з місцевими жителями. Автор припускає, що фінська діаспора зберегла рідну мову, особливо у повсякденному житті. Хоча фіни складають абсолютну меншість населення міста (близько 4 – 5 %), вони впливають на соціальне, культурне, музичне, спортивне життя міста. Проте, формування нового монокультурного радянського суспільства, що базувалося на російській мові і традиціях, вплинуло також і на фінську діаспору. Цей вплив був особливо значним для наступних поколінь фінських родин.

Globalization and challenges of Russia's integration into European Community make us take a closer look at the several hundred years' long history of relations between immigrants and the Russian state. Quite a few modern economists believe that it may be useful today to study the existing experience of the imperial Russia in contracting foreign advisers and experts. It is also worth mentioning that in the Soviet era certain attempts were made to employ foreigners in order to solve social and economic problems facing the Soviet state. For example, foreign engineers were invited to assist in building first Soviet car factories. Finns, who immigrated to Russia from Finland, USA and Canada, have also contributed to economic and cultural development of Soviet Karelia with their expertise and professional skills. A number of them came to live in Sortavala after WWII. The present report also gives an account of their role in the city life.

Besides its focus on local history studies per se, the report also touches upon the problems that representatives of an ethnic minority may face while adapting to a new cultural environment and, at the same time, attempting to preserve their own national identity. The history of Finnish defectors and, in broader sense, of Finnish immigrants has recently gained a special significance in the view of increasing influx of refugees and illegal working force from former Soviet republics into to Russian Federation (according to the data of Federal Immigration Service of Russian Federation in 2004, the number of refugees to Russia reached 293 000).

The example of Finnish expatriates in postwar Sortavala requires a more comprehensive overview of their role in the social environment of the city. Did this community help to preserve coexistence of the Russian and Finnish cultures with their (respectively) Orthodox and Lutheran backgrounds that historically had been a distinctive feature of Sortavala? After all indigenous Finns had left the city the new Finnish settlers became a unique part of the population to preserve, in a sense, the area's inherent language and culture.

Acknowledging their own national and cultural identity, the Finnish immigrants in Sortavala had to be aware of and create virtual borders between themselves and other nationals while consciously or subconsciously positioning their mentality and identity in opposition to the dominant culture, language and customs. Studying national identity of minorities requires analysis of its various constituents and features that create these virtual borders¹.

In this respect, unlike the Baltic States, it is more difficult to identify the demarcation line between insiders and outsider, natives and newcomers. As we try to demonstrate further on in this report, the city population was comprised of migrants of wide ethnic and cultural diversity. That part of the city community was also bound to get into a gigantic melting pot that would produce a unique social phenomenon named the Soviet People.

It is also important to track the role and the change of this role for the state border in the worldview of the population of the "closed" city of Sortavala from 1940's until 1980's and further, in the situation of unrestricted border crossing for all in late 1980's and early 2000's. The Russian speaking population of the city, which is located, a stone's throw away to Finland knew next to nothing about the inhabitants of the neighboring country. Only the Finnish immigrants most of which had been born and grown up in Finland knew what kind of country it was. For the other part of Sortavala's multinational community, Finnish culture per se was associated with the local Finns' lifestyle. Changes in the opposition "WE VS. THEY" in the worldview of the Russian speaking population of Sortavala after the border opening should be a topic for another research.

The present research is based on the analysis of the local media (Karsnoye Znamya (Red Banner) newspaper, later renamed "Ladoga"), interviews with Sortavala citizens and the author's personal memories. During the last few years, under the influence of new historicism ideas the humanities now focus more on everyday life. Individual life stories, personal details and reminiscences allow a historian to reconstruct the past with higher precision. The input data, interpretation and methodology generate a complex whole. Generalization and conceptualization are equal in significance to an analyzed newspaper article, which is not just a source but also a fragment of history itself. The author is aware of the fact that his interpretation of the historical reality is one of many possible. The reader, being free from any ideological solicitation, becomes the active participant of the research. Without trying to exaggerate the value of this approach, we will try to make use of it to the extent possible.

Now we will look at the city of Sortavala half a century ago. As the population of the city was exclusively comprised of newcomers, the traditions of the Finnish period had been forgotten for many years. Many of the migrants were first generation city dwellers being born in undeveloped rural areas. They had to adapt to a new urban environment.

People of different nationalities, who had come to live in Sortavala, created the city's linguistic and cultural diversity, which in 1940's – 1950's was much more noticeable than now. The city's ethnicity was getting homogeneous with each new generation. The Russian language and culture became dominant just as the Soviet traditions. Russian culture and language were not something completely new for many of the Finns. An essential part of those of 2,6 %, which made up the Finnish community on the northern Ladoga shores during that period² were Ingermanlanders, Russian Finns, whose ancestors had already lived in Russia for a few centuries. However for the majority of Finnish immigrants, both legal and illegal (*loikkaarit* or *defectors*), who came to the USSR either for political or economic reasons, adaptation to the realities of the new homeland began only in 1920's – 1930's. The same is true about the third wave of Finnish immigrants, North American Finns, who arrived to the Republic upon the invitation of the Soviet government to be employed, first of all, in timber industry and building construction as well as in other areas.

Each group of the Finns came to settle down in Sortavala by its own way. Finnish immigrants, in most cases, moved to Sortavala from other parts of Karelia. Ingermanlanders were returning from

the eastern regions of Russia where they had been deported to before the war. Their resettlement to the city too was a drama. As old Sortavala residents recollect, the Ingermanlanders had been ordered to leave the city some time after WWII. Subsequently, the majority of them came back. S.G. Verigin and L.V. Suni in their research showed that Soviet Karelia's leader, G. Kuprijanov, supported the idea of resettling Ingermanlanders, historically the natives of Leningrad region, in Karelia. Many of them had lived in different regions of Russia after their deportation. A few families were allowed to settle down in Karelia followed by many others who probably arrived on their own, without the official permission. Similarly, Ingermanlanders were returning to their homes in Leningrad region. Verigin and Suni report on the conflict between Kuprijanov and the Ministry of Internal Affairs of KFSSR over Ingermanlanders coming to settle down in Karelia. The Ministry was opposed to the resettlement calling it "contamination of the Republic's border regions with untrustworthy elements"³. Because of this in-office conflict, Ingermanlanders were driven away, this time, to remote areas of the KFSSR. The other abovementioned groups of Finns were left in peace.

Finnish immigrants from Finland and North America, as a rule, were well-educated and well-qualified professionals. Some of them, as an editor Eira Haahti, Aune Kivikäs, Tyne Lahti and Anna Sunell, got jobs at State Publishing House of the KFSSR. Before WWII many of them lived in Petrozavodsk, the capital of Karelia, and worked at the Anokhin printing house and State Publishing House (Gosizdat). Some data on them one can find in "Vaeltajat", a book by Mayme Sevander, a North American Finn herself⁴. Vouokko Ahvinen must also be added to this list of North American Finns. She was an editor of Gosizdat in Petrozavodsk and worked in Sortavala after the war. Stories about the Stalin's era told by the publishing house employees remind of the scenes from Andrei Tarkovskiy's infamous film, "The Mirror" about the days when any misspelled word could have very serious consequences.

Many of the Finns lived tragic lives. Born in the USA in 1910, Tyne Lahti⁵ moved the USSR together with her parents when she was 23. Aune Kivekäs was born in Finland. Punalippu magazine (July 1970) and Carelia magazine (September 2001)⁶ tell the life story of her brother, Aarne Kivekäs, an athlete, a runner from Petrozavodsk well known in Karelia. There were whole families working at the Sortavala printing house, two generations running such as in the Laurila family. Eila Laurila had moved to Helsinki in 1990's where she soon died. Another example is the Peippo family. Both Vilho Peippo and his wife, Helen were working at the printing house.

Another Finnish woman of the North American origin, Dora Nordling, having lost her daughters and husband during the Stalinist purges, lived the rest of her life alone. When in 1938 the authorities closed down the Finnish Theatre in Petrozavodsk, the man Tyne Lahti had called her husband was arrested. A similar fate awaited Bertha Kortes (Lähdeskorpi) who had come to Petrozavodsk with her parents from Illinois, USA in 1931. Her father, a miner, came to Karelia on contract. Berty's husband worked in Karelia as a builder and her father was a mechanic. Her father was arrested in 1937 and the next year they took her husband. She never saw them again. In 1945, she moved to Sortavala where she first worked at the printing house and then as a florist. Berty's second husband, Eino Lähdeskorpi, was a carpenter in the printing house.

E. Haahti's husband was arrested in 1930s and never came back. She was left with two sons on her hands. One of her sons, Antero Lehmus is a well-known Karelian artist. He now lives in Helsinki. Anna Sunell's husband, Paavo Sunell worked as a builder. According to his wife, just because Paavo had before been seriously injured in an industrial accident, he escaped the arrest in the deadly purges of 1937⁷.

Natives of Finland had other professions too. There were railway workers and builders. Before her retirement Edith-Ellen Lehtinen worked at the local community service center since 1945. In 1960s she was a tailor in the ladies dress department⁸. Vilye Linnala (Linberg), born in Finland in 1912, worked as a driver in a local ORS, a wholesale supplier for organizations, and as a railway depot worker. He got to Russia through Sweden. Vilye was a gifted sportsman in his youth and won several boxing competition awards. His wife, Sirkka Ingström, was born in 1915 in the US and before WWII lived in Petrozavodsk with her parents. Their son, Bernhard Linnala, born in 1948, has recently died in Sortavala. His maternal uncle, Gunnar Ingström, lives in Chalna near Petrozavodsk. Along with many other Finns he was sent into exile to the Urals, to Chelyabinsk during WWII⁹.

Many Finns worked in the local power supply and electrical companies. Among them there was

Valfred Anderson, a North American Finn, who now lives in near Oulu. Not long ago one could have seen a Finnish television documentary film (*Vapauden kaiho*) about his life and his trip home, to the USA where he was born in 1918 in the state of Oregon. As Valfred told me his father decided to move to Soviet Karelia because in 1930 he found himself unemployed. Besides, he, as many working class Finns, had leftist, socialist views¹⁰.

They arrived to Karelia in 1931. Carpenter by a trade, his father worked in building construction and his mother was employed at a bakery. In 1930s they lived in Kondopoga. One of Valfred's friend in those years was a well known in Karelia jazz musician, a trumpeter, Allan Sihvola¹¹. He has recently moved to Helsinki. Anderson's father was arrested and, presumably, executed in 1938. V. Alfred himself was evacuation to the Urals, to Sverdlovsk area during WWII and then found himself in Sortavala, where he worked as an electrician.

Arne Leinonen worked for ZKES for many years (Ladoga, December 19, 1998). Karl Kauppinen's career was connected to the electrical company KarelEnergo. As many of his kin he served 10 years in Stalin's camps. Karl died in Helsinki not long ago. A younger generation of Sortavala electricians is represented by Jury Suomela, whose father was Finnish, and Olavi Korpi, the chief of the local electrical network division¹². Tauno Kujansuu was a former sales manager of KarelEnergo, his father, Reino Kujansuu came to Russia from Canada in 1931, his mother defected from Finland to the USSR (*a loikkari*). Olavi Heinonen was an electrical substation manager. Kimmo Mäkelä was an engineer.

Finns of Sortavala always showed special affection and devotion to culture and sports. If these kinds of occupation would not be their profession, they would devote to arts and sports their free time. Electrician Vjajno Friman, for example, sang almost all his life in a local Finnish choir; and in the last few years, his voice can be heard in the local veterans choir. Among old Sortavala residents and celebrities of the city one can name William Wickman who came to Soviet Karelia from America with his parents in 1932¹³. He and his wife Annikki worked in secondary school as PT teachers. A famous football player and a referee, Reino Salonen, now lives in Joensuu.

Ulyas Autio (a school principal in 1960s) and American born Raymond Leino have been teachers of children's musical school and well known musicians. Impi Toikka (known to Sortavala townspeople as Elina Ermolayeva) was a conductor of the local Finnish folk choir¹⁴.

Many chose a teaching career. Veikko Antilla was a teacher of mathematics and at times a principal of school № 1 in Sortavala. An American born, Edna Rajala, had been teaching English at school for many years.

Artistic talents were not limited to music. Ilmari Saarinen, a talented Finnish-speaking poet, came to Karelia from Canada in 1932 at the age of 14. Since 1970, he has been a member of the USSR Writers Union¹⁵. Many of his poems were dedicated to Sortavala. Pauli Rinne, a well-known theatrical personality, an actor and the director of the Finnish theatre in Petrozavodsk also lived in Sortavala. Before his career on the stage he went to school in Sortavala and also managed to complete the course of studies at the agricultural technical school in Sortavala. Before retired he lived and worked in Joensuu.

Some older generation Finns hardly spoke Russian, others had an conspicuous accent. Usually the level of language skills depended on person's professional field. Those of the Finns, whose work would require language interaction with Russians, as rule knew the local language better. The native language was preserved in the family. The majority of the Finnish emigrants' marriages were mono ethnic so the communication was conducted in Finnish, less frequently in English.

Many families were close friends; they kept company and often came to each other for a traditional "cup of Finnish coffee". Grain coffee was available for sale, and coffee grinders were either self-made or brought from abroad. In the beginning of 1960s, many of them had an opportunity to visit their homeland and relatives abroad. However, their communication with Finland was mainly kept up via mail. To arrange a visit of relatives from abroad to Sortavala was impossible, however it could be done in Leningrad where foreigners were allowed to come.

The important information channel was the medium-waves Finnish radio stations, whose programs could be received without any particular interference. There was also a Finnish newspaper "Kansan Uutiset", which was generally for sale at local newsstands. "Apu", "Seura" and other magazines were passed around when sent over by relatives in Finland. The city library has a

section of literature in the Finnish language as well books were also brought from Finland and passed around. Despite of the very modest means and the objective circumstances, the household culture of the Finnish community had an authentically traditional character.

All mentioned above facts prove that despite the long-term exposure to the foreign social and cultural environment, the community in question retained a quality that in the today's sociology called a "we-vs.-them" border. Despite the long-term separation from their homeland for many of them communication with Finland was as important as the current Soviet realities.

Among the identity categories facilitating the survival of Finnish national consciousness in the expatriate community of Sortavala, their strong community ties and self-recognition in the social environment, one must first name their common language and culture. Political homogeneity of this community could hardly be considered a unifying factor and economic reasons are not relevant at all.

According to numerous research data, the majority of Finnish immigrants were atheistic and politically nonpartisan. Contrary to the general opinion, not all Finns, who had arrived from North America, were communists and politically active. By Irina Takala's estimation, "the Red Finns" were in minority, they made about 15 % of the immigrants¹⁶. The others, according to a Finnish researcher, Rejno Kero, were "fellow travelers"¹⁷. Many of them just expected to find jobs in Soviet Union or came along with their parents. They also believed that in Karelia they would find culture similar to their own.

Therefore, the homogeneity of political views cannot be an element of the Finnish émigré national identity. Their personal reaction to such negative phenomena as bureaucracy, mismanagement, system malfunction, probably, was more straightforward and unambiguous in comparison to the others. Probably, this was also amplified by the Finnish traditional respect to order and justice. This criticism was usually concealed by their northern reserve. Despite of their traditionally leftist politics, one, as a rule, failed to use ideology as a persuasion tool on them.

The city Communist party leaders and city administration authorities were interested in organizing meetings of the Finnish community more as public but not private social events. The city authorities used to organize various events in the so-called Party room where one could have access to the Finnish communist periodicals and get to know new books in their native tongue, the books that were officially authorized for use in the city. A well known Karelian writer, Raisa Mustonen told the author in her recent interview that as a little girl living in Sortavala she attended these meetings with the senior family members¹⁸. Some Sortavala Finns were employed by the authorities to organize these meetings and keep the Finnish émigré under surveillance. As some old residents remember, Toivo Hakkarainen, a person well known for his various cultural projects and his activities in local history studies, used to play this role in the city.

Characterizing national consciousness of the Sortavala Finns, alongside with the elements separating them from the Russian speaking community, one must also mention those factors, which implemented their interaction and contacts with the Russian-speaking majority. Here one must mention their direct involvement in everyday life of the city, their working environment and immediate neighborhoods. Features as age, profession, language skills were primary elements. The involvement in community life, consumption of mass media products and exposure to propaganda did their job. Invariable interest of the Finnish intellectuals to Russian classical culture should not be overlooked either. At times, some educated Finns could know the Russian literature better, than native speakers.

Analyzing ethnic relations in the former USSR one realize the difference between Russian and Soviet cultures. Within the framework of the present report, there is no time and space to give an extensive account of this issue. It must be just pointed out that many of social changes classified by many researchers as "Russification of national minorities", in reality would be the official inculcation of the Soviet cultural social patterns, but originally Russian ones. Even the Russian language underwent serious transformations. This, ideologically impregnated cultural environment exerted strong influence on national consciousness and customs of the Finnish émigré. Largely, it became obvious in their descendants, for many of them lost their native Finnish for good¹⁹. Mixed marriages also accelerated the erosion of national identity among the Finnish immigrants. Besides, the Finnish population in Sortavala dropped dramatically. In 1989 only a modest number of 333 Finns (1883 in 1959, 881 in 1970, 622 in 1979 – see the Internet source²⁰) were reported to be living in the city of 23 000 people²¹.

The Finnish community in Sortavala was too small to exert a serious influence on the city life. The conditions for Finnish culture and language development were far from being favorable compared to the situation in early 1930's. Still this small community represented a unique hue on the national palette of post-war Sortavala.

Today the city became open to both Russians and foreigners, many of the city inhabitants are frequent visitors in the neighboring Finland. All this helps to develop cultural exchange between the two countries. Being kept alive by a small group of people in post-war years, today the Finnish language and culture enjoy a steady interest among many of Sortavala citizens. People are getting interested in pre-war Sortavala history too, the old tradition song festivals are being revived and there is an aspiration to preserve the remarkable Finnish architecture. All this shows that the old Sortavala tradition of the two cultures coexistence is alive.

¹ Vihalemm, T., Masso A. (2003) Identity Dynamics of Russian-speakers in Transition Period. Journal of Baltic Studies, Volume 34. – 1 1.

² Filimonchik S.N., City Population of Northern Ladoga Areas in 1945–1950 // Sortavala: Pages of history (to the 370th anniversary of the city) Proceedings of the International Scientific-Educational and Local History Conference (June 20–21, 2002, Sortavala). – Petrozavodsk, 2002. – P. 40.

³ Verigin S.G. & Suni L.V. Resettlement of Ingermanlanders to Karelia in late 1940s // Karelians. Finns. Problems of Ethnic History (Collection of Articles and Reports). – Moscow: the Russian Academy of Science, 1992 – P. 200–216.

⁴ Sevander Mayme. Vaeltajat. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 2000. – S. 82.

⁵ Hyttinen Hannu. Karjalaa vallataan jo // Aamulehti, 5 huhtikuuta 1992.

⁶ Vuotilainen Paavo. Aarne Kivekäs jatkaa juoksuaan "Careliassa" // Karjalan Sanomat, 3 lokakuuta 2001.

⁷ Izotov, A. (2001) Terra incognita: suljettu kaupunki ja sen asukkaat. Sortavala-rajakaupunki (P. Hakamies ja muut toim.). Joensuu. – S. 100).

⁸ Krasnoye Znamya (Red Banner), 1965, February, 25.

⁹ The Author's Interview with Bernhard Linnala. Sortavala 09.10.2001.

¹⁰ The Author's Interview with Walfred Anderson. Joensuu, 10.11.2000.

¹¹ Pukhov Vladimir. The jazz overture of Karelia. Severnyi Kurier (Northern Courier). August 2, 2000.

¹² The Chief of the Substations Division V.I. Korpi // Krasnoye Znamya (Red Banner), September 27, 1979.

¹³ Ulla Vesander. Suuri koitos Sortavalan. Maailma ja me. 1 6, 1990 – S. 91.

¹⁴ Vlasov P. and Stafeev B. Sortavala. Petrozavodsk: Karelia, 1978; Musatova T. We remember the Finnish choir // Ladoga, January 19, 2001.

¹⁵ See more about him in Directory of Karelian Writers published "Karelia", Petrozavodsk, 1971, p. 103; Guda N. He loved and sang to our land // Krasnoye Znamya, October 2, 1979.

¹⁶ Takala I. R. In Search of Eldorado. North American Finns in Pre-war Karelia // Questions of History of the European North. – Petrozavodsk State University, 1993 – P. 97.

¹⁷ Kero, Reino. The Role of Finnish Settlers from North America in the Nationality Question in Karelia in the 1930's. In: Scandinavian Journal, 1981.

¹⁸ The Author's Interview with Raisa Mustonen. Petrozavodsk, 07.02.2005.

¹⁹ Klementyev E. Finns in the mirror of the 1989 Census. In.: Karelians. Finns. Problems of Ethnic History. – P. 221; Laine Antti, Where East meets West: The last stand of Finns and Karelians in contemporary Karelia? In: Nationalities Papers, Vol. 29, 2001. – Pp. 61–62.

²⁰ <http://gis.karelia.ru/atlas/eapfnrk/index.htm>

²¹ Klementyev, 1992. – P. 218; Aamulehti, 04.05.2002.

Oula SILVENNOINEN
Helsinki

UKRAINIAN PRISONERS OF WAR IN FINLAND 1941 – 1947

Оула СІЛЬВЕННОНЕН
Гельсінкі

УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ У ФІНЛЯНДІЇ 1941 – 1947

Під час війни проти Радянського Союзу, Фінляндія захопила близько 13 000 військовополонених-українців. З'ясування їхньої долі – мета нещодавно заснованого дослідницького проекту Національного Архіву Фінляндії (*Kansallisarkisto*) “Військовополонені у Фінляндії. Екстрадиції 1939 – 1955 рр.” Попередні дані вказують, що під час війни близько 700 українців було передано німецькій владі. Велика кількість українців, аби уникнути репатріації до Радянського Союзу після закінчення війни втекла до Швеції, або переховувалась у Фінляндії.

Finland took part together with Germany in the war against the Soviet Union. During the summer and autumn of 1941 Finnish troops advanced to positions just north of Leningrad and to the river Svir in Karelia. They occupied Petrozavodsk and cut the White Sea canal north of the Onega. During this advance, tens of thousands of prisoners of war (POW) from the Soviet Army fell into Finnish hands. Most of them were Russians, but among the prisoners were also represented practically all the minority nationalities of the Soviet Union. A considerable number of the prisoners were Ukrainians. This paper describes the fates of the Ukrainian prisoners of war in Finnish hands.

A research project named “Finland, POW’s and extraditions, 1939 – 1955” has recently been set up by the National Archive of Finland (*Kansallisarkisto*) to clarify the conduct of Finnish authorities toward prisoners of war and civilian internees during the war and immediately afterwards. Of particular interest here are the extraditions of prisoners of war from Finland to the German authorities. This paper is a short summary of what is known so far. The most important question at present is what kind of archival material could be found in the Ukrainian archives concerning the varied fates of Ukrainian prisoners of war.

The spark for the founding of our research project came from a book published in Finland in late 2003, which argued that Finnish authorities handed over to their German allies a far larger amount of people than previously known, and that among those people was a number of Jews, Communists and members of Soviet intelligentsia, all people who could expect no mercy from the Germans¹. In other words, the Finnish authorities were suspected of having aided and even taken an active part in the crimes of the Nazis. Historians were quick to point out that the complete picture is likely to be far more complex. The Finnish authorities unquestionably did hand over people to the Germans, but to which extent this was done in accordance to the ideological goals of the German National Socialists remains questionable. Instead, a large number of people were probably handed over on a voluntary basis, as the Germans seem to have been eager to recruit the minority nationals of the

Soviet Union to their own troops or as workforce. This is especially true with the Ukrainians, whose contribution to the German war effort was perhaps the most conspicuous of all the minority nationalities of the Soviet Union.

The figures and some of the conclusions remain tentative, as research into this matter is still in its early stages. I hope, however, to be able to offer you at least a glimpse of the whole picture.

Conditions in the prisoner-of-war camps

The Finnish Army took during the war around 64 000 Soviet prisoners, most of them at the early phase of the war. In the winter 1941 – 42 there were over 56 000 prisoners of war in the Finnish camps. Resembling the German practice the Finns also screened their prisoners of war. The idea was to separate from the mass potential collaborators, people of Finnish or Finno-Ugric ethnicity and those with valuable knowledge of the enemy. On the other hand, potential troublemakers and communists were to be isolated from the rest. In the process, the nationality of the prisoners was recorded. A thorough analysis of the breakdown of the Soviet prisoners according to nationality does not yet exist. For comparison, however, the data collected by the Norwegian State Archive (*Riksarkivet*) concerning all the prisoners repatriated after the war from Norway, indicates that Ukrainians formed around 20 percent of the grand total of Soviet prisoners². Thus, an estimate of the number of Ukrainians in Finnish prisoner of war camps throughout the war would be almost 13 000 persons.

The unexpectedly great number of prisoners put the camp administration into a situation with which it could not cope. The prisoners were held under bare sky for prolonged periods and later housed in cardboard tents instead of proper barracks. The food situation in the whole country was critical, and as a result the prisoners of war were given too small rations. Furthermore, there is evidence that the prisoners were given unequal treatment according to their nationality. The Finno-Ugric Ingrian Finns and Karelians usually received the best treatment, after them the other Soviet minority nationalities. Russians had to survive with the smallest rations. Between the summer 1941 – autumn 1942 over 17 000 prisoners died in the camps through malnutrition, disease and exposure. The situation in the prisoner of war camps started to get better only during the summer of 1942, when it had already attracted international attention and the authorities began to rectify the situation. All in all, the death rate of prisoners in the Finnish camps comes close to 30 percent. The rate is high, but not completely exceptional. For comparison, the death rate of Soviet soldiers in German camps is around 60 percent. The death rate of Finnish soldiers in Soviet captivity seems to have been around 40 percent³.

If we estimate that there were 13 000 Ukrainians in the Finnish camps, a death rate of 30 percent would translate into almost 4000 fatalities. These numbers can only be thought as rough estimates, however. Furthermore, it is to be noted that the comparatively high mortality in the Finnish prisoner of war camps was a result of the difficult conditions of the winter 1941 – 1942. After that, the death rate fell to normal levels. There is no evidence of systematic violence towards the prisoners, but some forms of punishment not allowed by the international treaties signed by Finland were in use. The hardest of them was flogging, and it was again the Russian prisoners who were treated harshest also in disciplinary terms. Additionally, some 1000 prisoners were shot in escape attempts and similar instances⁴.

For those Ukrainians in the prisoner-of-war camps, new options also began to open up. The Finnish armed forces and intelligence services recruited prisoners to serve as interpreters and agents and propagandists. Again, the exact number of Ukrainians recruited is not known, but there were probably a few dozens of Ukrainians working in the army intelligence (*Päämajan tiedusteluosasto*) and propaganda (*Päämajan tiedoitusosasto*) sections. The prisoners of war also showed considerable interest in taking up arms against the Soviet Union. By the fall of 1942 Finnish military authorities had received over 16 000 requests from the prisoners of war expressing their wish to fight against the Soviets either in the Finnish or German army⁵.

Prisoner extraditions to the Germans

The Finnish authorities soon began to organize prisoner-of-war exchanges with the Germans. The Finns were mainly interested in getting Finno-Ugric prisoners transferred to Finland. The idea was to recruit them to fight in the Finnish Army, or settle them in the areas conquered from the Soviet Union, where they would help populate a buffer zone and bring a welcome increase into the Finnish population. In exchange the Finns handed some of their prisoners over to the German intelligence, security and military authorities. An estimate of the amount of people extradited, given by the Finnish Army after the war, was 2661 persons. The majority of these people were Soviet minority nationalities, Estonians, Ukrainians and Caucasians. Estonians repatriated to German-occupied Estonia were the largest group among them. After them, there were 666 persons who were classified as Ukrainians or Caucasians, lumped here together for some unknown reason. The exact number of Ukrainian prisoners among those handed over is still unclear, but it nevertheless rose to hundreds of men. The probable reason for the heavy representation of Ukrainians among the prisoners extradited from Finland has to be sought from the involvement of Ukrainians in the German war effort⁶.

As it is known, ever since the beginning of the German invasion there were Ukrainians who wanted to fight the Soviets alongside the Germans. The Germans also very quickly set up the Ukrainian Nationalist Revolutionary Army for anti-partisan duties. Furthermore, the German military intelligence service, *Amt Ausland/Abwehr*, began to recruit both men and women for informers, interpreters and agents. There were also those who served the Germans as laborers, guides, cook, launderers and other menial tasks, generally known as *Hilfswilligen*⁷.

The brutal occupation policy of the Germans and the formation of a Ukrainian nationalist and anti-German partisan movement, the U.P.A., soon turned many Ukrainians against the Germans. Throughout the war, however, there were Ukrainian nationalists ready to enlist themselves in German service, through which they hoped to achieve the independence of Ukraine. Ukrainian involvement in the German war effort remained pronounced, and finally led to the formation of a complete Ukrainian SS-division (*14. Waffen-Grenadier Division der SS*) in the spring of 1943. At the same time the Germans set up the so-called Ukrainian Liberation Army, which held nominal authority over all the Ukrainian troops in German service⁸.

The high number of Ukrainians among those extradited from Finland merits a thorough investigation into the reasons of their extradition and their eventual fate in German hands. The high number of prisoners volunteering for service against the Soviet Union gives reason to suppose that the majority left Finland voluntarily. Further traces of them have to be sought from the archival material of the Ukrainian troops recruited by the Germans.

Escaped prisoners of war

For Finland, the war against the Soviet Union ended in September 1944. The Soviet Union wanted the prisoners of war to be repatriated immediately. This repatriation was to be put into effect forcibly if necessary. Many of those who did not want to return decided to flee.

Those Ukrainian and other prisoners who had taken up service in the Finnish Army as interpreters, interrogators, intelligence workers and propagandists, had been promised that they would not be returned to the Soviet Union. It seems that most of them were helped to Sweden after the armistice⁹. Many of those in the prisoner-of-war camps also decided to flee rather than return. During September – October 1944, when they were awaiting transportation to the Soviet Union, these prisoners began to disappear from their prisoner-of-war formations. Some of them tried to get to Sweden to be safe from repatriation, but surprisingly many stayed in Finland. To understand how they were able to do this, we need to have a short look into the war-time system of employing the prisoners of war.

During the war, Finland was still a country whose economy rested on agriculture. Small family holdings were the norm, and in a time of crisis they had to bear the burden of feeding the country. As men were drafted into military service the farms experienced an acute shortage of labour, which

threatened to further deepen the food crisis. A solution was sought from employing the reservoir of workforce of the prisoner-of-war camps, whereby farms and industrial companies could apply the military authorities for prisoners to work. Conditions in places of employment were often far better than in the camps, and food was more plentiful. As the prisoners were often lodged in local families, treatment was understandably more lenient than under military authorities and camp discipline. The prisoners sometimes developed close ties to their employers¹⁰.

The police was charged with finding and returning the escaped prisoners to the Soviet Union. They showed no great enthusiasm for this task, and the Ministry of Interior had on several occasions to coax the police into acting more forcefully¹¹. Despite this there were in June 1947 several hundred escaped prisoners whose whereabouts were unknown. Among them were 56 Ukrainians, of whom some were known to have escaped to Sweden and some had returned voluntarily to the Soviet Union. All in all, the authorities had information of some 400 Soviet prisoners of war who were known to have moved to Sweden. The real number probably was even larger¹². Most prisoners reported as escaped in late 1944 were, however, somewhere in Finland, probably under a false identity and often employed by their war-time employers¹³. Of the 56 escaped Ukrainian prisoners of war who were missing in 1947, only one, Ivan Danilovitsh Guts, was known to have returned to the Soviet Union by 1951¹⁴.

The large number of Ukrainians among both the prisoners of war and among the people extradited to the German authorities makes their fates an important topic for the research project now in progress. The most important unresolved question is the fate of the Ukrainians in German hands. The project will also look for further information about the fates of people, Ukrainians and others, who were returned to the Soviet Union after the war. Further research will hopefully clarify the issue further.

¹ Sana, Elina: Luovutetut. Suomen ihmisluovutukset Gestapolle. WSOY. Helsinki, 2003.

² The exact numbers are available through the internet in: <http://www.arkivverket.no/riksarkivet/kilder/nett.html>

³ Heikki Ylikankaan selvitys valtioneuvoston kanslialle, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2004. – P. 28.

⁴ Hallikainen, Janne: Toimen menettämisestä raippaan, pilkasta luotiin. Graduate thesis, University of Jyväskylä, 2000. – P. 115.

⁵ Ojala, Veli: Heimopataljoona 3. Graduate thesis, University of Helsinki, 1974. – P. 21–22.

⁶ Heikki Ylikankaan selvitys valtioneuvoston kanslialle, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2004. – P. 29.

⁷ Ready, J. Lee: The Forgotten Axis. Germany's Partners and Foreign Volunteers in World War II. McFarland, Jefferson, 1987. – P. 144–145, 156.

⁸ Ready, 1987. – P. 272–274.

⁹ Kujansuu, Juha: Kenraalikoppi ja sikalaryssät. Licentiate's dissertation, University of Jyväskylä, 1999. – P. 171.

¹⁰ Manninen, Turo: Oulun sotavankileiri 1941 – 1944. – P. 147–148. Article in: Olaus Magnuksen jäljillä. Scripta Historica 30, Oulun historiaseura, Oulu 2003; Kujansuu 1999. – P. 199–200.

¹¹ Sisäasiainministeriön yleiskirje (Circular letter of the Ministry of Interior) 18840/P, 1.12.1945. The circulars and lists of missing prisoners of war are available through the Internet in: <http://www.genealogia.fi/>, under the headlines "Luetteloita ja hakemistoja" and "Neuvostoliittoon palautettavat kansalaiset 1945–1953".

¹² Sisäasiainministeriön yleiskirje 8500/P, 30.6.1947.

¹³ Sisäasiainministeriön yleiskirje 12168/P, 12.9.1947.

¹⁴ Sisäasiainministeriön yleiskirje 9989/P, 13.9.1951.

“ZHEBRANKA” AS A UKRAINIAN FOLKLORE GENRE

Марина ГРИМИЧ
Київ

“ЖЕБРАНКА” ЯК ЖАНР УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Одним із найменш вивчених жанрів українського фольклору є “жебранки” – тексти, що їх виконують жебраки під час прохання милостині. Зразків цього жанру збереглося вкрай мало.

Перебуваючи на верхівці ієрархічної піраміди напівформальної організації жебраків, кобзарі та лірники, не просто знали всі “ази” жебрацької науки, а й володіли своєрідним мистецтвом добування хліба за допомогою вправно використаного слова бездоганно. В їхніх вустах жебранки були не примітивним виклянчуванням хліба, а дійсно мистецтвом, побудованим на тонкій психологічній грі зі слухачем, потенційним подателем, а також на майстерному застосуванні фольклорних поетичних засобів.

“Жебранка”, хоч і є специфічним жанром фольклору, витвором маргінальної жебрацької культури минулого, проте заслуговує на ретельне вивчення саме сьогодні з огляду на те, що в сучасному суспільстві активізувалися процеси розшарування масової культури на “субкультури” – молодіжні, кримінальні, корпоративні тощо. Спостереження над майже не дослідженим жанром українського фольклору мають на меті ініціювати більш уважне ставлення сучасної української етнології та культурології до сучасних процесів маргіналізації, культурної ізоляції окремих соціальних груп тощо.

One of the least studied genres of Ukrainian folklore is “zhebranky” – which are the texts executed by cadgers during the request of alms. Standards of this genre have saved extremely little. However, row of prominent ethnographers of the 19th – 20th centuries, which have been explored mainly kobzar-lirnyk’s tradition in Ukraine or subculture of “kaliki perechozhyje” in Russia, specially or fluently paid the attention on them, published a few texts and comments on that score. Actually, due to belonging of kobza-players and lirnyk-players to professional communities of beggars, so-called “жебрацька (старчача) братія”, that semiformal association of cadgers, in researchers eye-shot have been gotten the texts of “zhebranky”, as blind musicians, except for that, were the transmitters of worthy genres of folklore (in that number of inherent only to them – “psal'my”, “dumy”) and had the professional workshops, at the same time earned to itself on a bread by simple alms.

Clearly, that at beggars communities (“старчача братія”) kobza- and lirnyk-players and took a special seat. As well as in any environment of transmitters of specific subculture, in beggarly informal society of the 19th – 20th centuries were existed the own hierarchy. Structure of last – to reconstruct enough heavily. In the archive materials there was only one certificate from which it is possible to make certain presentation in relation to it. For example, on the funeral of one famous kobza-player came “душ дванадцять лірників і душ сім чи вісім кобзарів, та душ сімдесят псальмопівців та так, запросників душ сто, та мілкої шматохватії душ сто п’ятдесят, та поводириів сот дві”¹. Consequently, on the basis of this certificate it is possible approximately to paint in the percentage ratio composition of “старча братія”. Leaders, naturally, were more (approximately 37

%), they did not have a right for independent earnings, and that is why, they stood on the lowest step of hierarchical pyramid. A next step was occupied by cadgers under an ironically-scornful nickname “мілка шматохватія” (approximately 28 %), next were “zaprosnyky” – that those which executed more difficult “invite” (type of “zhebranky”) (18–19%) and could already walk on houses and on different villages within the limits of territory certain for them; yet less there was psal'my-singers (13 %), they can be compared to Russian “kaliki perechozhyje”. Kobza- and lirnyk-players together – to 4 % (accordingly 1,5 % and very little more 2 %) it is performers of “higher category”. Usually, it is possible to use this description very carefully, because the amount of people was determined “on an eye”, but conformity, that is here traced, seems plausible enough.

Being on the top of hierarchical pyramid of semiformal organization of cadgers, kobza- and lirnyk-players, not simply knew all “elements” of beggarly science, but also owned by original art of getting of bread by the right used word. In their mouths, “zhebranky” were indeed – the art, built on the thin psychological game with a listener, and on skilful application of folk-lores poetic facilities too.

Judging on separate ethnographic materials, in a beggarly subculture 19th – 20th centuries were used such terms on denotation of different prospects and different structural components of “zhebranky” – actually “жебранки”, “запроси”, “заплачки”, “благодарствія”, “просьби”, “запросницькі жалі”, “причити”.

“Жебранки”, “просьби”, “запроси” – are texts in the form of recitative, in which old men asked the “slice of bread”, “сопек”, “piece of linen” or some clothes and others like that. “Причити” – this are beggarly plaintive lamentations, in “благодарствіях” gratitude was expressed for the given alms. If a suppliant was in a position to execute “zhebranky” fully, its completeness, so to speak “classic” variant must contain all these structural elements which were laid in a such logical chart: address to the owner (“заплачка”), own request (“запрос”, request) complaining on an own fate (“запросницькі жалі”, “причити”), gratitude (“благодарствія”).

So, let examine it more detailed.

1. Address to the owners it is possible to group in this way (thus):

1.1. name of listeners by the terms of cognation (мамочко, таточко, сестрички, братіки): *отець родний, отці дорогі, батечку, папаша милостивий, мамочко милоства, мамаша родная, дорогая, любезная, мамцю-квітю; братія милостивая, братіки дорогі, милостиві, милосердні, сестриці милосердні, милостиві?* If term of *братік* and *сестричка* were possible correlated with relatives on a church – church’s brothers and sisters, than in case with the appeals of *мамочко* and *таточко* equation appears itself (suppliant) with a child, in this case as a “God child”. In the using, during the request of alms, of terms of cognation of the first degree of cognation... there is another implication with semantic of orphanity (social): an in this world single asks the deputies, protection, maternal-paternal sympathy. Usually, this, from the one hand, links beggarly “adults” recitations with children’s, orphan “zhebranky”, from the other hand, gives the first value of symbolic.

By the way, archetype of “orphans” is actively used in modern city beggarly child’s subculture “orphans”, but truly, in an indirect form : by implementation of songs on the theme of maternal love (“Чорнобривців насяла мати”, “Рушник”).

1.2 The second group of appeals of suppliants underlines their belonging to the christians, the same reminding about their christian responsibility: *мир православний, подаючий, милостивий, християне православні, милостиві, ласкаві, Божі, праведні, народе благочестивий, православний, многомилостивий, милосердний, християнський, жалісливий*³.

1.3 The third group of appeals is general type: *душа, душечка праведная, спасенная, милостивая, набожная, милосердная, ласкава, сумленна, трудовнички Божії, жалосливі, милі статечні, особи сердечні*⁴, *квітю, квіточко*. In modern beggarly requeries, the most popular type of the appeal is *люди добрії*.

1.4 Sometimes all these types of appeals are in the texts of “zhebranky” simultaneously (for example, “мамко милостивая, праведнице божая, возлюбителька хрестовая”⁵).

The request is carried out by verbs and verbal constructions *пожертвуйте, дайте копійчку (милостинку), подайте, змилуйтеся, сожальйте, зглянтесь, допоміте, положіте хоч єдиную копійчку, обрратіте ваше вніманіє*.

Thus words and expressions with the different semantic loading are threaded during recitation after each other, creating by such method an accumulative row. This poetic mean to allow the performer to grow emotional tension at a listener, to create a psychological situation at which those, who listens beggarly recitations, give alms.

Among requests such happen sometimes, that they can be reckoned to the tops of folklore-poetic art of performers. “Приокрийте ви, мамко, моє грішне тіло, як Бог прикриває древо листом-корою, землю травою, воду млою, рибку лускою, птицю пюрою”⁶. Truly, such poetic pearls more characteristic for right-bank and Galichina recitations. Indeed, the supervision by Schepotyev, Podill’a and west-ukrainian variants of “zhebranky” are more refined, unlike monotonous in left-bank beggarly tradition (Poltava, for example), when the text of “zhebranky” can consist of 28 lines, each of which begins by a word “give”.

3. Third structural component of “zhebranky” is complaining on the own fate – in the turn, necessarily contains such two language-psychological receptions:

3.1 reasons of which a listener must give alms. Explanation, mostly in a shadow form, is such : alms is christian responsibility of every orthodox which expects the rescue in God world. In the folk understanding of rescue, as N.Berdyayev wrote, alms were on the top rank. In essence, in such thesis is contained orthodox idea, after which each kopeck is endowed on alms is taken into account on sky. Through alms he earns to itself: “*Дайте, мамочко, не ради нашого прошення, дайте, мамочко, ради своєї душі на трійсвіт спасенія*”; *ради Христа; Христа ради* тощо. Милостиня може принести подателю певні вигоди “*за ваше доброє здоровіє, за ваш істинний путь, за ваше доброє здоровіє, за вік продолженний, за упокой родителів наших поминаючи*”⁸, and also frees to God: “Не нам... милостиню подаваете, Самому госпуду Ісусу Христу на престолі окладаете”⁹.

This part of “zhebranka” can broad to the considerable scopes, by such method a cadger links itself to the Gods man or to “the mediator between a man and God,” taking on itself functions of priest: “Упокой, господі, усіх сродників їх, і благодателів і благодотворителів, і помяні, господі усіх храмостроїтелів, усіх ...отців і праотців і усіх православних християн. Которіє на огнях погорали, которіє на водах потопали, которіє наглою смертю несподіваною поумірали, і ратунку ни мали. Пом’яни їх, господоньку, душечки у царстві твоєм. Помяни їх, господи, при вичернях, пом’яни їх, господоньку, при павечірнях, помяни їх, господи, при молебнях, помяни їх, господоньку при обед(и)нях, і прийми їх, господи, при усіх службах господніх. Подай їм, господи, спасеньє, подай їм, господи, престол хоровимський, подай їм, господоньку, рай сітлий, подай їм, господоньку, місце покійнеє, подай їм, господоньку, проскуру на обід, подай їм, господоньку, вічну пам’ять, подай їм, господі, вічний упокой. Надгробнеє риданіє творящую песнь трижди алілуя...”¹⁰.

3.2 Acquittal of bagging of that or other suppliant can be different – there are physical defects or orphanity. In the environment of kobza- and lirnyk-players it is, indisputably, blindness: *дайте, що ми не бачимо йти до вас заробити, дайте, що ми не бачимо йти до вас заслужити, дайте, що ми не бачимо вашій милості догодити*; “*та я ж тепер, таточку, не бачу, як люд християнський по святій землі проходжає, як праведнеє сонце з неба на землю сяє*”¹¹.

In modern beggarly and quazi-beggarly environment by the most frequent argument that justifies a cadger in public ayes, there is illness of child, death someone of relatives and, accordingly, orphaness; among the cadgers of type “afghan” (in the past the real invalids of Great Patriotic War) is disability.

4. Gratitude in the texts of жебранок could be very stand and laconic and to be limited to a few words of society character of : “Спасіба, очень благодарю”, “Спасибі”. However quite often grew into benediction, that in the same time, linked a cadger to the mediator between listener and God: “Во ім’я отця і сина і святого духа, амінь! Дай вам, Боже, здоров’я і щастя!”; “Прийми, Господи, ваше подаяння!” Пошли вам щастя і здоров’я! Допусти, Боже, умерших душі до царства небесного!”¹². Sometimes a suppliant read prayer on completion (mostly “Отче наш”).

Today these traditional formulas are also used by both cadgers and quazi-cadgers (“Дай тобі Боже здоров’я, щастя”, “Спаси, господи”, “Спаси і сохрани”).

Judging on few texts of “zhebranky”, there were exist a row of additional methods which strengthened the effect of divorce. Among them: attestation by a suppliant by the words his obedience

(“покорнішими словами Вас умоляю..”¹³), modesty (“ покорнішими словами Вас умоляю..”¹⁴). Pity is caused also due to specification of own illness (for example, in one of “zhebranka” ask the piece of towel in order to “больную головочку приоткривати”) and increases due to self-abasement: (“*волівби я, мамцю, в сирій то землі гнити, ніж би, моя квітю, по білім світі ходити, волів би я, мамцю. в материній утробі зогнути, ніж мав би на світ народитись...*”¹⁵).

The covered (transferred) structural components and poetic facilities of “zhebranky” “worked” to satisfy the listener that he without regard to his credible deprivations and confusions, is a happy man : in fact, it is better to him, than for those who asks. Such effect was achieved by skilful construction of texts of “zhebranky” on the basis of row of antitheses: injury – physical soundness, absence of most necessary – the states or prosperity, house – homelessness and others like that.

In “zhebranky” often take place the sacralization of alms. It is realizing through the reason of holiness, eldritch force of alms “та ваша ж... милостиночка во гноях не согниватиме і от мук вечних вас ослободатиме і в господа милосердного на престолі сіятиме”¹⁶, “І водах не утопатиме, і в огнях не погорятиме”¹⁷, “та ваші милостині сам Сус Христосо принімає і на святих апостол розпреділяє і вас, мамочко, од мук вечних ослобождає”¹⁸.

Summing up aforesaid, it is possible to establish, that “zhebranka” is the specific genre of folklore, the masterpiece of margin-beggar culture of past, however deserves on the careful study, exactly today as in modern society the processes of stratification of mass culture activated on “subcultures” – youths, criminal, corporate and others like that. The supervisions above the almost not explored genre of Ukrainian folk-lore have for an object to initiate more attentive attitude toward a modern ethnology and cultural anthropology to the current processes of marginalization, cultural isolation of separate social groups and others like that.

¹ Archive of Art, Folklore an Ethnology Studies Institute by M. Ryl's'kyi (Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України): AAFESI (ІМФЕ), F 11-4. – № 755. – Р. 118.

² Щепотьєв В. Старечі прохання // Етнографічний вісник. – К., 1928. – № 6. – С. 33.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ AAFESI (ІМФЕ). – F 6-4. – № 183. – Р. 20.

⁶ Гнатюк В. Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т.и. про лірників повіту Буцацького / / Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т.II. – С. 18.

⁷ Щепотьєв В. Старечі прохання. – С. 34.

⁸ Ibid.

⁹ AAFESI (ІМФЕ). – F 6-4. – № 183. – Р. 21.

¹⁰ Гайдай М. Жебрацькі рецитації // Етнографічний вісник. – К., 1918. – № 6. – С. 83.

¹¹ Щепотьєв В. Старечі прохання. – С.34.

¹² Ibid. – Р.39

¹³ AAFESI (ІМФЕ). – F 6-4. – № 183. – Р. 20.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Боржсковский В. Лирники // Киевская старина. – 1889. – Т.IX. – С. 655–657.

¹⁶ AAFESI (ІМФЕ). – F 6-4. – № 183. – Р. 22.

¹⁷ Ibid. – Р. 24

¹⁸ Ibid.

Olena PROKURASHKO
Kyiv

THE EMBROIDERY OF THE CRIMEAN TATARS: TRADITIONS AND THE PRESENT

Олена ПРОКУРАШКО
Kyiv

КРИМСЬКОТАТАРСЬКЕ ОРНАМЕНТАЛЬНЕ ШИТВО: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

В статті подається інформація про особливості кримськотатарського декоративного шитва. Розглядаються осовні орнаментальні композиції, техніки вишивки та застосування вишитих тканин у побуті. Стаття формує комплексне уявлення про традиції кримськотатарського мистецтва вишивки, процес його відродження на сучасному етапі.

One of the main assignments of the independent Ukrainian state is to restitute the lost cultural values, traditions, and monuments and to restore the historical justice concerning peoples which were exposed to the repressions, ideological, political and national pressures. It refers not only to the Ukrainians but also to all peoples and ethnic groups leaving in the territory of Ukraine. The Crimean Tatars is the native people of the Crimean peninsula with ancient history and unique culture that absorbed various traditions of the Mediterranean cultural area and Muslim world.

In the age of Stalinism and repressions the Crimean Tatars were greatly oppressed. They went through a tragedy of deportation which had a destructive influence on their traditional culture. It was a lot to be lost forever, but some spheres of the folk art are being gradually regenerated. That's why the study of the traditional culture of the Crimean Tatars, in particular of the folk art, becomes very important nowadays.

The production of the patterned clothes and embroideries was the main and the most widespread kind of handicraft of the Crimean Tatars. The end of the 19th century was marked by the growth of the interest to the Crimean Tatars' culture. Just in this period the process of gathering and collecting the items of the Crimean Tatars' art began. The abovementioned subject was widely examined in 20's – 30's years of the 20th century. The first research dedicated to the Crimean Tatars' embroidery by P. Chepurina¹ and E. Spasskaya² were published in this time. After 1994 a new long-term period of harboring began, during which not only publications were completely excluded but also the study of the Crimean Tatars' art was forbidden³. In the time of deportation the valuable items of the folk decorative art were lost; the source base was seriously damaged. That's why today the single textbooks on embroidery are ancient goods, collected in the museums. The great contribution to the rebirth of the traditions and the development of the modern embroidery art was made by the Crimean Tatars professional artist, craftsman of carpet-making Mamut Churlu. On the basis of studying the Crimean Tatars' patterns the artist has published the manual for children "... (The decorative painting and overlay on Crimean Tatars' patterns) (1995))⁴. Nowadays the articles and works of other researchers dedicated to the Crimean Tatars' decorative art and embroidery continue to be published⁵.

The originality of the culture of the Crimean peoples is caused by the process of mixing different ethnic groups for centuries in the comparatively small territory.

The presence of the Turkic element in the culture of the Crimean peoples is connected with the migrations of the Turkic peoples in the beginning of the first millennium AD. In early Middle Ages, with the growth of Byzantine power, the Crimean peninsula falls into the sphere of influence of the Christian European Culture. Since then the antic meander appears in the Crimean embroidery.

In the XIII century this region becomes a part of the Turkic Muslim world; the Crimea becomes a province of the Golden Horde. Since then the influence of the traditions of the patterned embroidery of Syria, Iran, Palestine can be seen in the Crimean arts and crafts⁶.

During the times of the Crimean Khanate, namely in the 15th – 17th centuries, the Crimean Tatars' art achieves particular prosperity. This period is marked by the forming of guilds at the Khan court. The part of the produced goods was exported to the countries of the Mediterranean area, as well as to the Asia Minor and Russia⁷. The Khan period embroidery was characterized by the high level of craftsmanship. In the 17th century an influence of Christian culture patterns can already be seen. Some researchers mark also Ukrainian and Bulgarian impacts⁸.

After Crimean annexation by the Russian Empire in the end of the 18th century the local culture entered into the phase of the deaf self-isolation. The conservation of the cannons of the traditional art leading to the depression took place⁹. The gradual penetration of the west European culture to the Crimean peninsula changed the way of life of the Crimean Tatars. With the advent of the factory color patterned materials the traditional embroidery stepped back on the background. The quality of the embroidered and weaved goods changed. The pattern became more crude and simplified. Till the beginning of the 20th century only patterned weaving and sewing was preserved in more or less clear form, especially in remote regions of Crimea.

The famous Crimean ethnographer A.N. Samoylovych insisted on hastening the studying process of folk handicraft, because of the gradual decline of the craft production¹⁰.

After establishment of Soviet power in the territory of the Crimea the traditional crafts fell in the sphere of general policy of regulation of national economy. In different Crimean towns were created various artistic and cultural institutions, museums, study-groups, where the collections and the exhibitions of items of the national Crimean Tatars' art were created. The World War II and 1944 deportation became the turning point in the history of the Crimean Tatars' art; the production of embroidered goods completely stopped¹¹. Nowadays the study of the local peculiarities of the Crimean Tatars' embroidery has become almost impossible, as during the deportation the hundreds and thousands people were alienated from the native land and after return the Crimean Tatars didn't manage to come back in their native villages.

The patterned art of the Crimean Tatars is characterized by the variety of forms and, first of all, it concerns the embroidered desings. Firstly, it refers to decorating with the embroidery of different articles and elements of clothing (dresses, jackets, head-veils, glands, chemises, men's belts, etc.)¹². Secondly, the embroidery played an important role in the decoration of the interior of the dwellings and sometimes it even replaced the painting. The Crimean Tatars houses were filled with various materials, woven and embroidered things which were of utilitarian function and played the role of decorative adornments: table-clothes, different towels, napkins and handkerchiefs, embroidered pillow covers, window curtains¹³. The towels and napkins were hanged along the walls so that the two sides of embroidery could be seen. That was a demonstration of the skilled double-sided embroidery. The patterned embroidery was of a great importance in the wedding ceremony. The room of the bride was decorated with all the embroidered things made on her own. That was the presents for the bridegroom and the guests.

The compositional structure of the desings of the Crimean Tatars' embroidery is incredibly diverse. The patterns may be linked and separated, mobile (curved in diagonal, horizontal, chemical) and fixed (symmetrical)¹⁴. The patterns on the delicate home-made materials used for belts, handkerchiefs and scarves, were always complicated and various. In the same time, the patterns on jackets, dresses, head-dresses and footwear were simpler¹⁵.

In the color gamut of the embroidery the light shades of soft colors prevail: pinky-green, bluish-yellow. More deep colors can also be seen, but they are always softened. In the design of the Crimean Tatars the local specificity can clearly be traced. The steppe region was characterized by

the pattern built across horizontal and by comparatively simple forms as well as by depicting the concentric circles resembling the sun. As concerns patterns located vertically, they are typical for the mountainous territories. One can also note that the most difficult patterned

compositions with the significant influence of other nations were common for coastal regions of the peninsula (the figures of fish, sheep, the wavy lines); the eastern coast was characterized by depicting various flowers thickly covering the cloth¹⁶.

The symbolism and motives of the Tatar embroidery were also very diverse. The most widespread motives are the vegetable ones, sometimes also geometrical and zoomorphic patterns.

With the geometrical patterns (usually woven) the things of the home usage were embellished: different towels, napkins, table clothes. While making the clothes the vegetable patterns were used. The roses, pomegranates, tulips, carnations separately and in bouquets covered the ancient Tatar embroidery goods. The delicate flower motive rendered the things special gracefulness and smoothness.

Among the traditional motives the pictures of vegetables as well as of zoomorphic silhouettes can also be found ("fish", "snail", "centipede", "crab" etc.). However, they are very similar to the plant patterns.

In the Crimean Tatars' embroidery the astral and solar motives are also frequently used (the stars, the sun, more seldom half-moon). Very typical were also pictures of traditional crockery (plates, jugs).

The patterns are often connected with the ritual symbolism. One of the most widespread motives of the Crimean Tatars' embroidery is the tree of life. Like within other peoples it symbolizes continuation of the kin, prosperity, happiness of the family. That's why this figure can frequently be seen on the things in wedding ceremony – almost on all elements of clothes of bride and bridegroom. The conventionalized depiction of the tree of life was the basis of the embroidered picture on all things destined for the dowry (pillow covers, tobacco pouches)¹⁷. Sometimes on the top of the tree a small trefoil was embroidered. This made it similar to the

Persian and Assyrian interpretations of the figure of the tree of life: the prophetic bird in the form of trefoil was perched on the tree (in the Arabian culture such a bird is called *Ruhh*)¹⁸. One of the variations of symbolic life in Crimean Tatars' embroidery is the figure of pomegranate which symbolizes the strength of life, continuation of the kin and eternity. Usually, the pomegranate is depicted in the form of the big flower with tendrils. The large core of the fruit is designed as the net with many cells signifying unaccountable grains. On both sides of the old fruit two or more young sprouts are depicted.

The widespread element of the patterns in the embroidery is rhombus ("kobek"), which bears the symbolism of naval-core, core, the center of the Earth and therefore is connected with the symbolical interpretation of the conception of the Earth, fertility, as well as with the embodiment of order and truth.

Traditional for the Crimean Tatars is also the use of the landscape motives. The embroidery makers knew how to turn the common elements of clothing into real masterpieces by depicting mosques, houses, various trees, ships, the moon and sometimes even real places (e.g., the Bakhchysaray palace, the tomb of Mahomet etc.)¹⁹.

The epigraphic pattern is also often met on the Crimean Tatars' embroideries. Usually it's the quotations from the Koran, poetic lines, short wishes, which hardly can be read sometimes²⁰.

Now we should stop on the embroidery technique. The embroidery was made both on the homemade cotton materials by "atma" technique and on the mainly imported ready-made textiles (cloth, velvet, satin, muslin, silk). The silk and wool threads were commonly used for embroidery. Sometimes metal (silvery, golden, coppery) threads and manufactured golden laces were utilized²¹.

For dyeing the yarn and clothes till the beginning of the 19th century natural dyes were used. From the beginning of the 20th century aniline dyes were widely applied, though they greatly yielded to the natural ones from the aspect of art²².

During the process of embroidery special tambour stitches were used. They could be of various sizes depending on the item and material.

The study of embroidery was held as a rule on the crude materials, on which it was easier to count the weaves of the basic threads. Embroidery is a delicate work that demands a lot of attention:

letting pass one thread or losing counting may spoil the whole pattern. Therefore, only after mastering all techniques on the hoarse material the master was allowed to embroider on more delicate clothes.

The patterns were composed by the local artists. They cut out of the hard cardboard general form of the picture, placed it on the surface of the material and outlined the contours²³. Though the stencils were used, one can not find two identical patterns. On the question where the embroideresses take the subjects for their compositions, the director of “Marama” corporation Ayshe Osmanova answered that they never make the exact copies: “The ornamented embroidery is the same thing that the pictorial art. On imagining some idea the artist fixes it on the paper. The embroidery is the same. If a person embroiders the same pattern the works will be still different even in that case”²⁴.

The modern Crimean Tatars’ artist M. Churlu considers that the embroidery of the Crimean Tatars has three main features: the use of double-sided stitches (when the right and the wrong sides can not be distinguished); the great variety of the stitches (approximately 60); the use of metal threads and plates along with silk and wool threads. The abovementioned features aren’t referred to the embroidery in satin-stitch in gold and silver thread over a thread base²⁵. The using of a number of silver and golden threads can be explained by the belief in the magic force of the metal²⁶.

The art of the Crimean Tatars numbers 10 kinds of the patterned embroidery, six whereof are considered to be principal, four – additional²⁷.

1) “Tatar ishleme” is the Tatar double-sided satin-stitch without the prior laying. The simplest technique of the double-sided satin-stitch is conventional “sarma”. It is used as a rule in the case of necessity to embroider the detail of the middle size, the contours of the pattern being evenly embroidered.

For the larger detail more complicated methods are used. For example, the “yol-yp-shashyrma” can be of three different types. The peculiarities of this technique consist in that the large detail is broken into equal pieces, horizontal or diagonal according to the kind of technique. For the large details of the pattern “tarleme” technique is also used: the detail of the picture is broken into small tetragons. As a result, the contour similar to the brickwork comes out. The methods, used while embroidering the pattern in the “gyvan kash” technique look like those in “yol-yp-shashyrma”, but the relief is zigzag. The same methods are used also in the “yades” technique the final result whereof is the relief with the contours of fir-tree.

For the embroidery of the small details special methods are used. They include “taukot” (the stitches are laid down in a circle in order to embroider small round elements); “yuzymchyk” or the raisin (only one side remains round while another one is a little bit elongated); “yilan-bau” or the snake stitch (stitches are laid down in such a way that the element in the form of leaf is formed); “sychan tysh” or the mouse tooth (for depicting of the small branches).

The researchers have fixed a number of other stitches in double-sided embroidery. The names themselves may prove their variety: “arpachyk” (a barley ear), “tutash” (the tongues of flame), “gogerdgyn tobuhy” (pigeon legs), “shaker pare” (sugar pattern), “tuyumchyk” (small knots) and a lot of others.

2) Another widespread technique was the transparent double-sided sewing “esab ishleme” (the Turkish embroidery). In contrast to the first kind of sewing, it numbers only seven stitches. At the same time, it takes the first place by the elegance of forms.

3) The third form of the patterned sewing is “telli”, made with thin silver or golden plate²⁸.

4) Except double-sided satin stitch embroidery and sewing with metal plates the sewing by metal threads (gold or gilded copper) on velvet over a thread base was also widespread – “mklama” (from the Tatar language ‘nail’, ‘to fasten’). In ancient times, mainly men embroidered in gold as it was considered to be a hard work.

5) The fifth stitch is called “bukme” (lace, thread). In order to make a picture in “bukme” technique the golden thread was intertwined several times till the required thickness. Firstly, the contours were outlined on the picture; then the lace was spread out on it and was carefully sewed down with the thin dark threads. As a result, it seemed that the lace was simply lying on the cloth.

6) In the golden sewing the “suzane”, “kasnak” technique was also used. This technique was widely spread in the whole Eastern region (Iran, Syria, the Caucasus).

The four additional kinds of sewing include: overlay sewing (borrowed from other Eastern nations), sewing in sparkles (“pull”), sewing in beads and pearls, sewing in jewel²⁹.

The combination of different techniques of the embroidery made the pattern more open-work and relief. The refined and various color spectrum was supplemented with numerous stitches, which made the pattern more diverse. So, the main feature of the Crimean Tatars’ pattern is the use of diverse plant motives. The Crimean Tatars’ compositions are remarkable for their lightness of form and graceful interweaving of lines.

Unfortunately, nowadays, the great part of the traditional art has been lost. The secrets of masters perished frequently along with their owners in foreign lands; and to master the art of embroidery of one’s own is not easy at all.

Today, the revival of the arts and crafts in the Crimea takes place mostly due to the enthusiasm of separate people, devoted to their work. The excellent examples of the modern embroidery in gold and double-sided satin-stitch are the works by Elvira Osmanova (born in 1961) and Elvira Muratova (born in 1970).

Nowadays, the creative society “Marama” headed by Ayshe Osmanova operates in Bakhchysaray. It consists of about seven masters. Their main task is to recreate the lost forms of the ready-made garments, the traditional patterns and the technique of embroidery, to make the embroidered goods not only the national souvenir, but also a part of the modern way of life³⁰.

The traditional Crimean Tatars’ embroidery impresses not only by its beauty, but also by the variety of forms in the patterns as well as in technique. The embroidery of the Crimean Tatars is an outstanding phenomenon of the Crimean folk arts and crafts. It has common features in technique and patterns with other Oriental peoples. However, it preserves its unique ethnic character and style.

Today, certain qualitative changes in the arts and crafts of the Crimean Tatars, in particular, in the embroidery, can be traced. One of the factors influencing the development of the national art in the Crimea is the orientation toward market. Another positive feature is that the traditional arts and crafts’ goods are becoming more available to the society; they can be bought as the souvenirs or as the elements of clothing. However, such goods may have lesser art value.

In art of the Crimean Tatars new technique and patterns are widely used in the traditional decorative needlework. Besides, patterns from other Turkic peoples, first of all from the Central Asian cultural region, enrich the traditional art of the CrimeanTatars.

¹ Чепурина П.Я. Ораментальное шитьё Крыма. – М.-Л., 1938; Чепурина П.Я. Татарская вышивка // Искусство. – М.-Л.,1935. – № 2.

² Спасская Е.Ю.Старо-крымские узоры // Известия общества обследования и изучения Азербайджана. – Баку, 1926. – № 3.

³ Записала О.Прокурашко від Ситарової Гульнари 1967 р.н., Мустафавої Зареми 1960 р.н., Мустафаєвої Фатіме 1959 р.н., Бахчисарай.

⁴ Чурлу М. Вышивка и ткачество в крымскотатарском народном декоративно-прикладном искусстве// Декоративное рисование и аппликация по мотивам крымскотатарского орнамента в детском саду. – Симферополь, 1995.

⁵ Саковец Т.М. Крымские орнаменты в рисунках В.В. Контрольской (из фондов Бахчисарайского историко-культурного заповедника // Бахчисарайский историко-археологический сборник. Вып. 1. – Симферополь, 1997 г.; Желтухина О. Искусство вышивки у крымских татар // Kasevet 1996. – № 25.

⁶ Чепурина П.Я. Татарская вышивка. – С. 106.

⁷ Чурлу М. Вышивка и ткачество в крымскотатарском народном декоративно-прикладном искусстве. – С. 4–5.

⁸ Рославцева Л.И. Одежда крымских татар конца 18 – 20 вв. – М., 2000. – С. 75.

⁹ Заатов И. А. Изобразительное и декоративно-прикладное искусство крымских татар 20 в. (генезис, эволюция, современное состояние). Автореферат дис... канд. ист. наук. – Ташкент, 2001. – С. 5–6.

-
- ¹⁰ Самойлович А.Н. Избранные труды о Крыме. – Симферополь, 2000. – С. 108.
- ¹¹ Чурлу М. Вышивка и ткачество в крымскотатарском декоративно-прикладном искусстве. – С. 4–5.
- ¹² Кримськотатарське декоративне мистецтво 19– 20 ст. – Симферополь, 2001. – С. 28–32, 42–46, 58–60, 61–63.
- ¹³ Крымские татары: Кат. кол. Гос. Музей этнографии народов СССР; [Сост. Э.Г. Торчиская, Е.Б. Кочетова]. – Л., 1989. – С. 22–26.
- ¹⁴ Чурлу М. Вышивка и ткачество в крымскотатарском декоративно-прикладном искусстве. – С. 7; Спасская Е.Ю. Старо-крымские узоры. – С. 186.
- ¹⁵ Рославцева Л.И. Одежда крымских татар. – С. 63.
- ¹⁶ Ibid. – С. 65.
- ¹⁷ Кримськотатарське декоративне мистецтво. – С. 47–64.
- ¹⁸ Чепурина П.Я. Татарская вышивка. – С. 107.
- ¹⁹ Ibid. – С. 106.
- ²⁰ Спасская Е.Ю. Старо-крымские узоры. – С. 183.
- ²¹ Чепурина П.Я. Татарская вышивка. – С. 107.
- ²² Заатов І. Кримськотатарське образотворче та декоративно-прикладне мистецтво 20 ст. – С. 238.
- ²³ Рославцева Л.И. Одежда крымских татар. – С. 62.
- ²⁴ Записала О. Прокурашко від Османової Айше 1967 р.н.
- ²⁵ Чурлу М. Вышивка и ткачество в крымскотатарском декоративно-прикладном искусстве. – С. 6.
- ²⁶ Крымскотатарская символика. – Симферополь, 2002. – С. 44.
- ²⁷ Чепурина П.Я. Орнаментальное шитье Крыма. – С. 5.
- ²⁸ Ibid. – С. 36.
- ²⁹ Ibid. – С. 5.
- ³⁰ Сучасне кримськотатарське народне і декоративно-прикладне мистецтво. – К., 2005.

Antoni MOISEI
Chernivtsi

FOLK CALENDAR OF ROMANIANS IN BUKOVYNA

Антоній МОЙСЕЙ
Чернівці

НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР РУМУНІВ БУКОВИНИ

У статті розглядаються головні свята народного календаря румунів Буковини. Досліджено пантеон покровителів свійських тварин, хліборобів, захисників великої рогатої худоби від нечисті і диких тварин, полів – від граду і шкідливих комах, а також річний цикл хліборобських і скотарських свят.

Folk calendar as a combination of beliefs and knowledge, according to which the Romanians of Bukovyna lived till the beginning of the 20th century, existed alongside official and church ones. Customs, rites and holidays connected with chronology, seasonal changes were an essential part of their ethnic culture. Unlike church one, where every holiday is connected with a particular apostle, archangel, saint, martyr etc and official one, which was a systematization of days by weeks and months, folk calendar, formed during centuries, contained specific features of social and economic life, reflected its social system, family relationship, outlook, psychology and moral peculiarities. Hence, folk calendar pointed peasant the most suitable time for agricultural work, sheep flocks shaping and dismissal, sheep going and returning from mountain pastures etc. The exactness of folk calendar is based on the space chronology: solstice (Christmas, Ivan Kupala's holiday), equinox (cuckoo's holiday, snake's holiday), Moon's phases etc. The majority of folk holidays and rites were laid on biorhythms and cycles of animals', birds', reptiles' and plants' reproduction: "Sheep wedding" or "Rams' releasing" (27th of October) – a day of sheep mating; Autumn Philipii (end of November) – the start of wolves mating season etc.

Folk Calendar of Romanians of Bukovyna became the most important part of ethnographic materials, collected in the second half of the 19th – beginning of the 20th centuries by such scientists as B. Khazhdeu¹, S. Marian², E. Nikulitze-Voronka³, D. Dan⁴, A. Gorovei⁵, T. Pamfile⁶, N. Densushanu⁷, M. Lupesku⁸, T. German⁹ and others. The main stages of agricultural and cattle-farm workers' calendars of Romanians in modern Storozhynets, Hlyboka, Novoselytsia and Gertsia districts of Chernivtsi region as well as in modern Suchava povit of Romania can be traced on the basis of these sources.

These issues were also researched by M. Salmanovych¹⁰, V. Zelenchuk, Yu. Popovych¹¹, E. Rikman¹², G. Kozholianko¹³. Some aspects of this issue were highlighted in their works. At the present moment we should declare the absence of integral research of folk calendar of Bukovynian Romanians.

We will try to consider the main cycles of holidays of agricultural and cattle-farm workers' calendars of Bukovynian Romanians in this article.

Agricultural New Year of Bukovynian Romanians (as well as of eastern Romans) started from the Forty Martyrs' Day (March 22nd), which was also called "Dragobetele" ("Dragobetele"), "Donation to plough" "Sâmbria plugului"¹⁴ in folk calendar of Romanians. The main agricultural rites of this day were the first going out to field with plough and start of truck crops planting.

Bukovynian Romanians had some characteristic customs of the preparatory character before the first going out to field with plough. So, some days before the first tilling a peasant was taking his plough through the fire purifying it from evil magic. Before leaving the yard he yoked oxen, hanging traistra (ethnic bag) with food between them, went around them thrice, burning them with incense and sprinkling with blessed water¹⁵. After that the mistress poured the rest of water in front of oxen or on them, oxen and ploughmen were given bread with salt, pot with incense and axe were put in front of oxen and they with a plough had to go across them. In Nyzhniy Horodnyk the pot with incense was broken on oxen's horns. During the rite the master was kneeling and making the sign of the cross over the cattle with the whip-handle. When a master was going out with plough through the gate the mistress took hen's egg and threw it under left hand to oxen or in front of them, believing that if the egg fell down on the ground and didn't break – the plough wouldn't break while tilling. Before going out to the field a ploughman with a plough was going around his household or house thrice¹⁶.

Having come to the field with plough some ploughmen made one furrow, then unharnessed oxen, gave them something to eat, ate themselves, believing that it would bring them good harvest. During tilling they were fumigating the first furrow, mixing seeds with the shell of blessed Easter eggs. To have a good harvest while making the first furrow they put some bread and salt in it¹⁷. The start of field work was forbidden on Tuesday, Friday and Saturday, in particular sowing some cereals while new Moon, because ears would be empty¹⁸. The objective of this rite was ploughman's success, amulet from evil spirits ("morois" or "strigois"), and good harvest.

On the 40 Martyrs' Day peasants planted vegetables, in particular garlic, onion and seedlings of cabbage, believing that vegetables planted on this day wouldn't be eaten by caterpillars, insects and beetles. They would give harvest 7 or 40 times as large, wouldn't rot in autumn, would implant better, for since this day the ground hasn't frozen any more. Before making beds for onion and seed-plots for cabbage women bowed 40 times and gave alms of 40 kalachiks (small white loafs) and the same amount of candles and only after this they planted truck-crops¹⁹.

To protect sowings from birds Romanians of Bukovyna made special rites, the most widespread was "Sowings setting" ("Legarea grânelor"). This rite was carried out last Sunday before Lent.

Bukovynian Romanians, besides some ritual actions, connected with the protection of their sowings and having good harvest of truck and field crops, were involved in some other rites aiming to make sterile trees ripen or stimulate good harvest of fruit. One of the most widespread of such kind was "Sterile Tree" ("Pomul sterp"). It was conducted on different holidays: Christmas Eve, Christmas Day, New Year's Eve or Epiphany, Good Friday etc. Characters in this rite were the owner of the garden, two men, man and a woman, a woman²⁰. According to this rite man and a woman came up to the sterile tree, the woman asked the man: "The tree asks you not to chop it, for it is going to ripen next year. It will give as many fruit as much dough I have on my hands"²¹. In the village of Tarnavka the tree wasn't threatened by axe, but it was shaken with the hands with dough on them²².

In mythological views of Bukovynian Romanians such patron saints were considered to protect farmers and fields from hail, birds, caterpillars and insects: St. Trif the Crazy ("sf. Trif cel Nebun"), St. George, St. Oleksiy, St. Illia etc.

One of the most essential and archaic elements of the Romanian agrarian rites and customs was the rite of rain calling and stopping, which under the civilization impact is partly preserved till nowadays. Bukovynian villagers were aware of some individual protecting actions from hail, storms etc. One of such rites was fixed in the village of Bogdeneshty in the southern part of Bukovyna. Women lured a pregnant woman to the well and poured a bucket of water on her head. If a pregnant woman was offended they believed it would be raining soon²³. To stop the rain people burnt a candle and incense, they put the candle on the window sill and kept it there till the hail stopped. They were burning incense in the house. It should be mentioned that the candle blessed on the Easter Day to stop the hail, was used in many villages of Bukovyna²⁴. So, in the town of Siret the candle was used together with the cross, blessed on Easter Day and incense was burnt. In some Bukovynian villages people were going around their household with the candle, in the village of Kam'iana it was used together with the knife, which was kept with the blade up and were fumigating with the smoke of different flowers, blessed on the Easter Day. In the village of Mykhal'cha (northern part of Bukovyna) the cross bun, blessed on the Easter Day, was put in every corner of the field to

prevent hail²⁵. In other cases church riveting hammer was stolen and dropped into the well or river²⁶. The similar rite existed with the icon, stolen from some house or church and dropped into the well or river. The same rite was carried out with the stolen utensil, which was dropped into the well or tied to the willow or tree. The utensil had to be in the water with the outlet directed towards the spring. The most widespread was the rite, performed by the priest who was going to the field together with the religious procession (a group of people with the icons in their hands) and was praying near the well²⁷. It should be mentioned that going out of the priest together with the religious procession still exists almost in every Bukovynian village nowadays.

Besides, Bukovynian Romanians were also aware of some manipulation with sharp metal things: they buried blunt edge of axe, the sharp end was directed up²⁸; cut the cloud crosswise with the sharp end of axe²⁹; thrust knife into the ground³⁰; threw out bread spatula and poker into the yard³¹; put broom and poker or two logs crosswise in the yard³².

These individual rites have some common features with analogical rites of some Slavic nations. Hence, with the same aim the Ukrainians of Polissia stole the cross and earthenware crockery and dropped them into the well, poured the water on the pregnant woman near the well, burnt "hromnycha" (protecting from thunder) candle during hail³³. N. Tolstoi considers the ritual of bread spatula throwing out common Slavic one. It was preserved in many districts of Chernihiv, Zhytomyr, Homel', Rivne and Brest regions. The Bulgarians, Serbs, Poles, Russians and Slovenes knew the rite of throwing out of sharp metal things with the blade up to cut the rainy cloud; the Serbs, Croats, Poles were striking church bells during storm³⁴.

The idea of cycling and stability can be traced in the Bukovynian Romanians' outlook. The village life was to some extent predicted. The dependence existed only on some natural cataclysms (excessive humidity of the ground, drought, storm, hail etc.), which was a rare thing on their territory. Consequently, person's inner world was exactly defined, stable and related, first of all, to nature. In this very context the rites of calling the rain during drought and while excess humidity of ground played an important role in every day life of the Romanian peasant. Throughout centuries these rites of evident pre-Christian origin filled its functional niche in the agricultural calendar. Complex research of these rites allowed establishing pantheon of the "rulers" of hail and snow storms in the outlook of Bukovynian Romanians – St. Peter, St. Ioan, St. Foka etc, as well as year holidays, observed aiming to prevent hail from fields and pastures. The rites of calling out and stopping the rain should be considered together with agrarian customs and rites as they are interrelated.

Folk cult of Saints – rulers of cattle and cattle-farm workers in the calendar rites of Bukovynian Romanians could be observed in the form of celebrating cattle-farm workers' days to protect cattle, pigs, horses, sheep and goats from wild animals (wolves and bears in particular), snakes, illnesses as well as resistance to evil spirits' magic (strigois) and bearers of esoteric knowledge (wizards and witches), who could take "mana" (milk) from cows and sheep.

Cattle-farm workers' calendar as a constituent part of folk calendar and closely related to "shepherd's" and "wolf's" calendars began in autumn in the period of sheep and other cattle mating. The process of domestic animals reproduction divides cattle calendar into two symmetrical seasons: "sterile" winter lasting from the day of St. Dmytro (November the 8th) till the day of St. George (May the 6th) and "yielding fruit" summer (between the days of St. Dmytro and St. George). The mid or strength of winter was established by Winter Tsyrvovii (Circovii de Iarnâ) falling on July 29–31, and the mid of summer – Summer Tsyrvovii (Circovii de Varâ) – July 29–31. Their celebration was fixed at the crossing of the 19th and 20th centuries not only in the villages of Borka, Broshteny, Farkash (the southern part of Bukovyna)³⁵, but in Moldova, Transylvania, Banat, Muntenia etc.³⁶ As the most productive season for sheep falls on summer, in I. Gina's opinion the villagers shifted the cattle New Year from the beginning of winter (Autumn Philipii, Wolf's Day, St. Andrew, St. Nicholas) to the beginning of the cattle summer (St. George, St. Mark Bychachyi (the Bull), St. Arminden)³⁷. The majority of autumn-summer celebrations of the cattle-work farmers' calendar were not changed. We should mention the holiday of St. Andrew among them, because Bukovynians believe that St. Andrew protected cattle from wild animals, "strigois", which could take milk from cows and sheep³⁸; Autumn Philipii had similar function of cattle protection from wild animals. The date of Philipii celebrating varied within November 24th and December 1 – 2³⁹.

St. George (sf. Gherghe) began a range of cattle holidays of the Bukovynians Romanians.

It falls on May the 6th and it is one of the most important holidays of the cattle year. Of great importance was the eve of St. George Day which was called "St. George the Cow" (sf. Gherghe a vacilor), "Selection" (Alesul), "Miniketoaria" ("Mânicătoarea") or "Trembita" (Hutsul trumpet) ("Buciumul"). On this day villagers chose the place to build a sheep fold, built fence, kolyba (tent for shepherds), barrier for sheep milking⁴⁰, chose sheep, cattle, pigs shepherds, horse-herds etc. They made some ointment or sheep lard used by shepherds as a preservative from witches, they began selecting mature sheep among dry one and finished the selection on the St. George Day. On this day they made "alive" fire through which they drove away the cattle and they themselves jumped over it⁴¹. We can't but mention that similar sense had the eve of this holiday in some provinces in Romania⁴². On the St. George Day in the morning when the cattle was for the first time driven away to pastures in the village of Novi Frativtsi some custom was fixed by S. Marian. According to this custom a ten-years-old boy climbed on the gate, putting one foot on one of the rails and another foot in the other rail to make cattle go under him. The objective of this custom was to protect cattle from "strigois" making them unable to take milk from them⁴³. On this day they separated mature sheep from dry one, and lambs from sheep⁴⁴, milked sheep for the first time and made first fresh sheep curds ("ca"), which was donated to the church to increase sheep milk⁴⁵. On this day "surmlinnia" (special trumpet blowing) of sheep was started lasting till St. Dmytro Day and was of protective and purifying origin, sheep and lambs were marked⁴⁶.

We should point out that Ukrainians of Bukovyna considered St. George to be a patron-saint of shepherds. Ethnographic notes of G. Kupchanko, made in the region of Kitsman⁴⁷, as well as one of the folk songs in the collection of poetry by Yu. Fed'kovych testify to this fact⁴⁸.

Thus, the analysis of ethnographic data of the cattle calendar of Bukovynian Romanians allows reproducing the year cycle of cattle-farm workers holidays: St. George the Cow (May 6), St. George (May 6), St. Mark the Bull (May 8), St. Jeremy (May 14), John the Baptist's Head Finding (June 7), St. Summer Peter (July 12), St. Prokopyi (July 21), Summer Tsyrvovii (July 29 – 31), Makovey the Bear (August 14), St. Vavil (September 17), Tekla's Day (October 7), St. Kirik (October 9) (begins the cycle of "Berkariiia"), Pokrova's day (October 14), St. Paraskeva (October 27), St. Dmitriy (November 8), St. Phillip the Lame (November 9), Sheep's Holiday (November 24), cycle of Martyniiv-Philipiiv (November 25–26), Vovideniia (December 4), St. Andrew (December 13), St. Nicholas (December 19), St. Ihnat the Pig (January 2), St. Winter Peter (January 29), Winter Tsyrvovii (January 29 – 31), cycle Trifu-Candlemas Day (February 14 – 15), St. Kharlampiy (February 23), St. Oleksiy (March 30), Annunciation (April 7) and also moving holidays of St. Toader and Lent Monday – the first week of Lent etc.

Patron saints of cattle and cattle-farm workers were St. George, St. Dmitriy, St. Ieremiia, St. Peter, St. Philip, St. Andrew, St. Ignat, St. Vavil etc.

During cattle holidays Bukovynian Romanians pursued the whole complex of preventive and protective actions. Their objective was to protect cattle from wild animals (wolves and bears in particular), evil spirits and bearers of esoteric knowledge (witches and wizards) and diseases as well.

The biggest threat for cattle was wolves. We should mention the following protective actions against wolves: making ritual fires and fumigating, making some magic signs in the shape of cross, different exorcisms etc. The most efficient rite was making "alive" fire. The following practice was fully described by S. Marian. Cattle was fumigated by the smoke of this fire, villagers also were burning sheep excrement and driving cattle through its smoke, jumping themselves over it. The objective of this custom was the protection of cattle, sheep and their offspring from illnesses, wild animals, and magic⁴⁹. In the mountain territories of Bukovyna "alive" fire was made during the first cattle driving to the pastures. The branches of Scotch pine and fir trees were put in this fire and sheep were driven through its smoke. Villagers believed that their cattle would be protected from any danger throughout the year⁵⁰. It should be pointed out that in Bukovyna on the St. George Day and on Easter day "alive" fire was made not only in the households, but also in the sheep-folds⁵¹. As usual before sheep coming into the fence of sheep-fold two "alive" fires were made and sheep were driven through their fire for first milking to make them protected from wild animals and evil magic⁵².

Fire was widely used in Yuriy's rites in the Hutsul villages of Bukovyna as well, where cattle were driven through the smoke of the fire and all present were jumping over the fire⁵³. R. Kaindl also

wrote about fire usage during St. Yuriy Day in Bukovynian Hutsul Land: “On the eve of St. George Day a great fire was made in front of the house. They burnt garbage, litter collected in the household during winter”⁵⁴. The fire was made to protect domestic animals during cattle season.

The practice of making magic signs-crosses was also observed in Bukovyna. In particular, on St. Andrew and St. George Days villagers made the so-called “spreads” from garlic, birds’ excrement and black oil and used them for painting some sacred limits (door, windows and gate) in the shape of signs-crosses and also made signs on cattle to protect them from evil spirits and wild animals⁵⁵.

The widespread rite to protect sheep from magic was “surmlinnia” (playing a special trumpet). Some fellows and shepherds were playing trembitas (special trumpets) believing that while you were laying no evil spirits could take milk from sheep. To make an effect stronger, masters were applying garlic on the door of sheep-fold. Garlic was blessed together with Easter bread on the Easter day⁵⁶. In the village of Medeyu (southern part of Bukovyna) masters put pieces of turf on roofs, gates, under the buckets for milk, vessels for making curds. It was being done for increasing offspring of cattle and milk yield. For this very purpose they also used pieces of turf and willow branches in the Ukrainian villages of Bukovyna and Bukovynian Hutsul Land during St. Yuriy celebrations⁵⁷. In Bukovynians’ opinion turf and willow of St. George Day had the protective force. Witches, who were taking milk according to Bukovynian Romanians beliefs, were afraid of turf and couldn’t do any harm next cattle year.

We should also single out such an antidemonic rite against witches and other evil spirits as making a spread or sheep lard on the reverse side of a chair or a board by mistresses-sheep owners in the afternoon on the eve of St. George Day. The spread was sent to shepherds. They applied it on sheep to prevent witches and wizards from taking milk⁵⁸. Hence we could state that Bukovynian Romanians had the whole complex of preventive actions and measures directing at neutralizing evil spirits’ magic.

The cycle of cattle-farm workers holidays, reflecting the core of fighting for existence, played an important role in the life of cattle-farm workers and shepherds, but its ritual shaping and essence part have been preserved partly at present, though most of them has lost their original magic meaning. This calendar covering the whole calendar year reacted to seasonal changes in the life of wolves and bears, periods of evil spirits acting as well as some peculiarities of sheep, goats and other cattle breeding and pasturing. The research of the given calendar allows establishing pantheon of patrons of cattle-farm workers and cattle for Bukovynian Romanians as well as the year cycle of cattle-farm workers’ holidays.

The basis of the Eastern Romans’ (Bykovynian Romanians are included) agricultural and cattle-farm workers’ calendars were established in pre-Christian times in the process of interrelation between a man and nature, based on the astronomical, meteorological and other observations passing from one generation to another one. Given calendars expressed the concept of ploughman’s and cattle-farm worker’s outlooks, the system of their beliefs in the agricultural sphere, attempts to interact with annual phenomena of the agrarian cycle, co-existence with other cycles of the folk calendar holidays.

¹ Muşlea I., Bârlea O. Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P.Hasdeu. – Bucureşti: Minerva, 1970. – 634 p.; Hasdeu B.P. Etymologicum Magnum Romaniae. – Bucureşti, 1886–1893 – T. I–III. – 3253 p.

² Marian S.F. Sărbătorile la români. – Bucureşti, 1898.– Vol. I. – 290 p.; 1899. – Vol. II. – 307 p.; 1901. – Vol. III. – 346 p.; Marian S.FI. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediție îngrijită și introducere de I.Datcu. – Bucureşti, 2001. – Vol. I. – 222 p.; Vol. II. – 216 p.; Vol. III. – 244 p.

³ Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică (Ediție îngrijită de V. Durnea). – Iași: Polirom, 1998. – Vol. I. – 496 p.; Bucureşti: Saeculum I.O., 1998. – Vol. II. – 495 p.; Voronca E.N. Datinele și credințele poporului român. – Cernăuți, 1903.

⁴ Dan D. Credințe populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1894. – A. 4. – № 99. – P. 1–2; Dan D. Comuna Straja și locuitorii ei (studiu istoric, topografic și folcloric). – Cernăuți: Societatea tipografică bucovineană, 1897. – 112 p.; Dan D. Credințe populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1894. – A. 4. – № 30. – P. 1–2.; Dan D. Stâna la românii din Bucovina. – Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1923. – 38 p.

- ⁵ Gorovei A. Credinții și superstiții ale poporului român / Ediție îngrijită de I.Datcu. – București: Editura "Grai și suflet – Cultura națională, 1995. – 344 p.
- ⁶ Pamfile T. Sărbătorile la români: Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic.– București: Librăriile Socec & Comp., C.Sfetea și Librăria Națională, 1911. – 234 p.; Pamfile T. Sărbătorile la români. – București: Saeculum, 1997. – 360 p.
- ⁷ Fochi A. Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu. – București: Minerva, 1976. – 392 p.
- ⁸ Lupescu M. Superstiții // Gazeta săteanului. –A. XV. –1898. – p. 58; Lupescu M. Superstiții // Șezătoarea. – 1892–1893. – A. I. – P. 125–128.
- ⁹ Gherman T. Metereologia populară. Observări, credinți și obiceiuri. – București: Paideia, 2002. – 174 p.
- ¹⁰ Салманович М.Я. Румыны // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. XIX – начало XX в. Зимние праздники. – М., 1973. – С. 284–298; Салманович М.Я. Румыны // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. XIX – начало XX в. Летне-осенние праздники. – М., 1978. – С. 244–257; Салманович М.Я. Румыны // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. XIX – начало XX в. Весенние праздники. – М., 1977. – С. 296–312.
- ¹¹ Зеленчук В.С., Попович Ю.В. Антропоморфные обряды у восточнороманских народов (XIX – начало XX в.) // Проблемы истории и культуры. – М., 1981. – С. 195–201.
- ¹² Рикман Э.А. Обряд вызывания дождя на севере Молдавии и в Буковине // Полевые исследования института этнографии. 1980–1981. – М., 1981. – С. 29–36; Рикман Э.А. О двух молдавских народных представлениях // ПИИЭ. 1977. – М., 1979. – С. 40–44.
- ¹³ Кожолянюк Г.К., Мойсей А.А. "Вівчарський" календар румунів Буковини // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці, 2004. – Т. 2 (18). – С. 118–129; Кожолянюк Г.К., Мойсей А.А. Цикл "вовчих" свят у румунів Буковини // Р.Ф.Кайндль і українська історична наука. Матеріали Міжнародного наукового семінару "Кайндльівські читання" (22 – 23 травня 2004 р.). – Чернівці: Вижниця: Черемош, 2004. – Ч. 2. – С. 196–205.
- ¹⁴ Olteanu A. Calendarele poporului român. – București: Paideia, 2001 – С. 143.
- ¹⁵ Marian S.FI. Sărbătorile la români... Op. cit. 2001. – Т. 2. – С. 121; Dan D. Credințe populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1895. – A. 5. – № 19. – P. 1.
- ¹⁶ Marian S.FI. Sărbătorile la români... Op. cit. 2001. – Т. 2. – С. 122.
- ¹⁷ Gorovei A. Credinți și superstiții... Op. cit. – С. 19.
- ¹⁸ Населення Буковини / переклад з нім. Ф.С. Андрійця, А.Т. Квасецького. – Чернівці: Зелена Буковина, 2000. – С. 57–58; Marian S.FI. Sărbătorile la români... Op. cit. 2001. – Т. 2 – С. 122.
- ¹⁹ Marian S.FI. Sărbătorile la români... Op. cit. 2001. – Т. 2. – С. 106–107.
- ²⁰ Fochi A. Datini și eresuri... Op. cit. – С. 237.
- ²¹ Ibid. – С. 238.
- ²² Ibid. – С. 240.
- ²³ Ibid. – С. 254.
- ²⁴ Gorovei A. Credinți și superstiții... Op. cit. – С. 124; Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele... Op. cit. Т. 2. – С. 158.
- ²⁵ Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele... Op. cit. Т. 2. – С. 158.
- ²⁶ Fochi A. Datini și eresuri... Op. cit. – С. 254; Muslea I., Bârlea O. Tipologia folclorului... Op. cit. – С. 476.
- ²⁷ Fochi A. Datini și eresuri... Op. cit. – С. 256; Muslea I., Bârlea O. Tipologia folclorului... Op. cit. – С. 476.
- ²⁸ Gorovei A. Credinți și superstiții... Op. cit. – С. 106, 199; Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele... Op. cit. – Т. 2. – С. 159.
- ²⁹ Voronca E.N. Datinele și credințele... Op. cit. 1903. – Т. 1. – С. 806.
- ³⁰ Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele... Op. cit. – Т. 2. – С. 159.

- ³¹ Gorovei A. Credinți și superstiții... Op. cit. – С. 199; Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele... Op. cit. – Т. 2. – С. 158.
- ³² Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele... Op. cit. – Т. 2. – С. 159.
- ³³ Толстой Очерки славянского язычества. – М., 2003. – С. 97–98, 112, 134.
- ³⁴ Ibid. – С. 131, 146.
- ³⁵ Mușlea I., Bârlea O. Tipologia folclorului... Op. cit. – С. 388.
- ³⁶ Ibid. – С. 174.
- ³⁷ Ghinoiu I. Obiceiuri populare de peste an. Dicționar. – București: Editura Fundației Culturale Române, 1997. – С. 11
- ³⁸ Fochi A. Datini și eresuri... Op. cit. – С. 15.
- ³⁹ Ibid. – С. 122–123.
- ⁴⁰ Dan D. Stâna la românii... Op. cit. – С. 11–12.
- ⁴¹ Marian S.FI. Sărbătorile la români... Op. cit. 2001. – Т. 3. – С. 161–163.
- ⁴² Hasdeu B.P. Etymologicum Magnum...Т. 1. – С. 223–224.
- ⁴³ Marian S.FI. Sărbătorile la români...№ 3. – С. 151.
- ⁴⁴ Dan D. Stâna la românii... – С. 6.
- ⁴⁵ Dan D. Comuna Straja... – С. 47.
- ⁴⁶ Marian S.FI. Sărbătorile la români... – № 3. – С. 188.
- ⁴⁷ Сборник песен Буковинского народа / Сост. А.Лоначевский; дост. Г.Купчанко. – К., 1875. – С. 374.
- ⁴⁸ Писання Осипа Юрія Федьковича. – Т. 1. Перше повне видання з першодруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснення додав Др. Іван Франко. – Львів, 1902. – С. 586.
- ⁴⁹ Marian S.FI. Sărbătorile la români.... – № 3. – С. 161–162.
- ⁵⁰ Ibid. – Т. 3. – С. 162.
- ⁵¹ Dan D. Comuna Straja...–С. 98.
- ⁵² Dan D. Stâna la românii...– С. 16.
- ⁵³ Шухевич В. Гуцульщина. – Ч. 4. – Верховина, 1999. – С. 250.
- ⁵⁴ Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя...– С. 107.
- ⁵⁵ Fochi A. Datini și eresuri... Op. cit. – С. 15; Marian S.F. Sărbătorile la români. – București, 1901. – Т. 3. – С. 214.
- ⁵⁶ Marian S.F. Sărbătorile la români. – București, 1901. – Т. 3. – С. 87.
- ⁵⁷ Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя...– С. 107.
- ⁵⁸ Marian S.FI. Sărbătorile la români... – Т. 3. – С. 163.

Mykhaylo KRASIKOV
Kharkiv

UKRAINIAN STUDENT SUBCULTURE AS MIRRORED IN EPIGRAPHY

Михайло КРАСИКОВ
Харків

УКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА СУБКУЛЬТУРА У ДЗЕРКАЛІ ЕПІГРАФІКИ

У роботі досліджуються настільні та настінні написи і малюнки харківських та київських студентів, зібрані автором протягом 1990 – 2005 рр. Ці графіті (більшість з яких є фіксацією фольклорних творів) дають змогу скласти уявлення не тільки про музичні, спортивні, політичні та інші уподобання студентів, а й взагалі з'ясувати сутнісні характеристики студентської субкультури. Як свідчить епіграфіка, ними в першу чергу є відкритість, безупинне прагнення до всебічної комунікації, висока цінність вільного самовиявлення особистості, домінування сміхового та ігрового (карнавального) елементів.

The fact that the studentship is a special unique subculture, that is “a sovereign integrated formation within the reigning culture which is distinctive by its own scale of values, its customs and norms”¹, as well as by its slang and folklore, has long been obvious not only to researchers (cultural studies and political studies researchers, ethnographers, folklorists, psychologists, philosophers, linguists, sociologists) but also for those who were once lucky to belong to this corporate community.

For the past 15 years in the republics of the former Soviet Union (especially in Russia) there has been a growing interest in the modern student subculture on the part of folklorists and ethnographers which is stipulated by the democratization of public life and the attention to non-formal cultural formations, youth formations in particular in all their diversity². It is quite logical that we find a *Student traditions* chapter in the *Modern City Folklore* collected works – the first and, alas, the last up to now fundamental work on the subject³. The majority of the works on the modern studentship describes omens and superstitions, specific rituals (before examinations, transitory etc.), jokes, tales (fables) and other narratives, sometimes there are also humoristic decodings of abbreviated words, “key words” and dictionaries of slang.

We are going to try and consider student subculture through the alembic of epigraphy (graffiti) – writings and drawings on desks, walls, various interior objects, billboards etc.

Our work is based on a considerable collection, completed in 1990 – 2005 by the author in the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute” (NTU “KhPI”), Kharkiv National Karazin University (KhNU), Kharkiv State Academy of Culture (KhSAC) and Kyiv National Taras Shevchenko University (KNU). The results of 1999, 2001 and 2005 students polling will also be considered.

Why is epigraphy so eternally attractive for students?

Unlike other folklore genres, sometimes put into written form for the sake of memorization (mnemonic purpose), (in songs collections, demobbed albums etc.), for teenagers fixation of some texts on everything that comes to hand is only occasionally aimed to facilitate memorization, but basically

it is the elemental manifestation of free self-expression and its purpose is communicative. We should take into account that “the doers of graffiti are not always their authors but much more often their “translators” and “are representatives of a certain behavioural stereotype” (namely, group stereotype). However, there is much of the personality in the act, as the choice of a “lyric hero” always takes place. In fact, it stands for choosing the self-image, “which the writer creates, which he identifies himself with – consciously or subconsciously – firstly, by the very fact of writing and, secondly, by the content and the form of the inscription”⁴.

Out of the first-year students of three departments of KhPI (168 people, 59 female and 109 male), questioned by us in 2001, only 13,5 % (22 people, 12 boys and 10 girls) never write or draw on desks. 7,1 % (12 people, 11 boys and 1 girl) mark desks with graffiti *regularly*. As it has been expected, the majority – 78,2 % (134 people) do it sometimes or occasionally (86 boys and 48 girls, 78,8 % and 81,3 % respectively). In March, 2005, we questioned first-year students of three departments and fifth-year students of one department of KhPI and got similar results.

In 2005 the respondents were asked the question: “Why do you think people write on desks and walls?” The most typical answers were: “Because they convey their ideas that come up suddenly and [a person – M.K.] is overwhelmed by certain emotions”, “to be humorous”, “because you wouldn’t write a thing like that in a newspaper”, “out of idleness”, “self-expression + boredom”, “fools have nothing else to do”, “to express feelings, thoughts, stupidity”, “they understand nothing [of the lecture – M.K.], that’s why they are bored”, “they want to stand out (writing on the desk is poetry for them”, “to leave their mark for the future generations!”), “some people would like to put down their poems, thoughts for others to know”, “to write tests with the help of desks writings (formulas)”, “not too bright”, “sometimes you just want to play a little dirty trick”, “they are inspired by their Muse”, “they want all people around them to know their ideas”, “a) out of boredom; b) out of excessive sense of humour; c) in defiance of rules that prohibit doing it”, “they don’t know why they are doing it themselves”, “out of lack of communication” etc.

It is characteristic that many respondents, without long consideration, give one and the same motivation for everybody – most often it is “out of boredom” or “for the sake of self-expression!!!”, not less often it is the need of communication (lack of communication) or “a historical mark”, “a means to be remembered”. Less people (about 40 %) differentiate the motivations of different writers, for example, as follows:

“People write to:

- a) put down their telephone number, their name or group-number etc.;
- b) give vent to their good or bad mood (appropriate pictures);
- c) express their attitude to some people in the group or course, their attitude to teachers;
- d) express their attitude to sports, music or politics”.

We could hardly agree to the following statement of one of the respondents: “If lectures were more interesting, there would be less writing”. Boredom is not the only and most likely not the main “impetus” for the graffiti. The key motivation for “desk-writers” are the unquenchable existential significant need to raise their voice about their values and priorities in a most straightforward way, being unafraid to be mocked (a characteristic reply is “to express emotions without saying them aloud”) or misunderstood (this is where lies the great psychotherapeutic force of the thing – such a session of “creative work” is, in fact, “art-therapy” and in many cases can help as much as a visit to a psychologist). The author of graffiti knows perfectly well (and deep down counts on the fact) that his every saying, sign, picture left on the desk or the wall is almost doomed to dialogical (polylogical) “communication”, whose significant charm lies in partial or complete anonymity. In fact, walls and desks had been a forerunner of Internet, that allows now to exist comfortably under “nicks” and to gush one’s “Phew!” and “Wows!” towards everything in the world, frisking about thousands of sites. (By the way, S.Y. Nekludov is absolutely right in stating the importance and great prospects of studying “Internet as a quasi-folklore environment”⁵). Nevertheless, we would take the risk to suggest that even if the World Web creeps into every household, the number of those who choose to scrape or draw in an old-fashioned way on suitable surfaces in public places will not diminish, for “the real reality” has a certain advantage as compared to the virtual reality. This advantage was very well described by one of our respondents: “... It is nice to see your writings appear in other university buildings and classrooms. You feel like an unknown celebrity”.

Naturally, autographs on walls and desks are a means of marking a new (neutral or alien) space and of familiarizing oneself with it (“appropriating it”). This is the meaning of the omnipresent “Vasja was here”-type signs. With students (and this is symptomatic) these are not so much individual autographs (“memories”) as collective (group, department) “nicks”, which is related to collective self-identification and collective self-assertion:

In any classroom in any institute we can find desks covered by columns of academic groups' names (sometimes in various artistic and calligraphic manners). Often the name is accompanied by the English “*the best*”. Researchers rightly liken this kind of graffiti to animals marking their territory⁶. However, following the idea of A. Plutzer-Sarno, we tend to view even such simple writings not only as “territorial signs to mark the area” or the communicative space, but as the means (quite subconscious on the level of reason) of magical influence on the world, as metatexts with the regulating function⁷.

In general, student life is the key subject of writings and pictures, which is the evidence of sub-cultural interests prevailing over “common” ones. However, such common topics as music, sports, erotica, alcohol and (rather less common) politics are also quite popular with students and graffiti prove it in an eloquent way.

It is worth mentioning that most of writings and drawings are not of a serious nature, but humorous (most often) or ironic. If a serious text crops up (a saying or a lyrical outburst), it can hardly pass without a jeering commentary. Humour is the element of freedom, its pet child, and there is nothing strange about the fact that the dominant feature of Ukrainian students (at least, of those who raise their voice epigraphically from time to time) is not simply the sense of humour but the constant inclination towards “humorous”(free) perception of any event, be it of the most serious nature – ranging from inter-university to state or international levels. Most pictures (especially erotic) are caricatures, erotic writings play with the subject of oral sex (still viewed as perverted by the conservative “adult” society) and homosexual relations, using almost exclusively “non-parliamentary” expressions primarily for the sake of joshing. On the other hand, it is also a manifestation of freedom, the verbal and artistic affirmation of the personality’s right to the non-interference in the private life of a young person on the part of the society (with its archaic and often bigoted moral restriction on out-of-wedlock sex). The pronounced cynicism of certain writings, the rudeness and vulgarity of remarks regarding the opposite sex (often coming from girls) do not always reflect the real attitude but are often a play mask. In fact, graffiti are a phenomenon of playing consciousness. In view of this, even obvious verbal aggression, “atrocious” invectives of xenophobic, misanthropic or personal nature should not be treated very seriously. This is nothing more but a substitute to actional aggression.

We will try to analyze in detail those graffiti that reflect student life, its uncomplicated events, attitudes to the learning process, to teachers and friends.

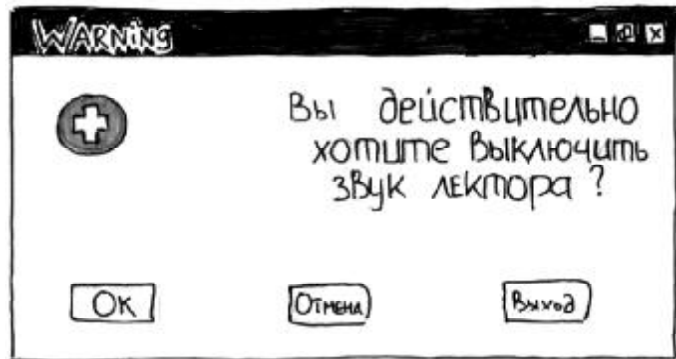
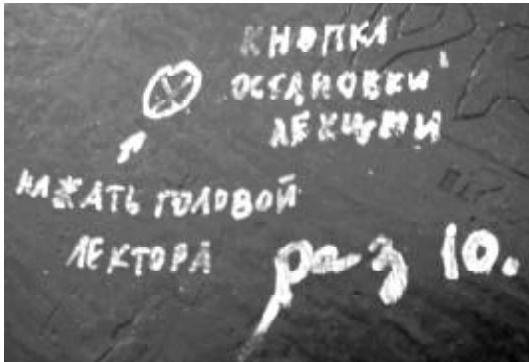
The decodings of the self-identifying word “student” (*Rus.* – *студент*) give us quite a traditional image of a student (familiar for us from thousands of jokes), which can be translated as “a sleepy theoretically intelligent kid naturally disinclined to study”.

Or there is another version, quite popular in Kharkiv: “A haul of money is urgently needed. Nothing to eat. Full stop”. Also quite a folklore image.

The process of studying is of course the most burning issue in the student folklore. On desks and walls we can find parody slogans: “Sleep, student! The country needs healthy specialists!” (KhSAC, KhPI), “epitaphs”: “This is where an atrocious assassination of Time took place!” and wise sayings (reconsidered and added-to proverbs and sayings): “Learning brings light, and you have to pay for the light” (KNU), maxims, parodying religious commandments: “You shall not snore at the lecture

for snoring you will awaken your neighbour” (KNU, variations can be found in many Kharkiv universities), “You shall love you teacher for the dog is a pal for the human” (KNU) and more or less tumultuous reactions to what is going on in the classroom (silenced *cri de coeur*): “We are people though we are students”, “All I hanker after right now is beer!”, “Don’t shout! I want to sleep!”, “We have been fucked”, “Shit!!! What’s gonna happen to me?!! FACK!!! I am in an asshole!!!”, “Not ready for the seminar! Sod OFF!”, “I’ll re-pass” (KNU), “that’s it!!! I am shocked!!!!”, “Home, home, it’s time to go home” (KhPI) etc. Despair is in many cases exaggerated and grotesque, as it can be clearly observed.

There is probably not an institute, not a single classroom in the whole of the former Soviet Union where you could not find a drawing of a simple device accompanied with the corresponding instruction.

There are also inscriptions under the picture: “Button for switching off the lecturer. Press with the forehead and wait”. “Button for catapulting the lecturer into space. If it does not work, try by hand”, “Button for switching off the lecturer. Press with the lecturer’s forehead ten times”.

Of course, almost every classroom can “boast” of a caricature pictures of “favorite” teachers, often accompanied with offensive inscriptions, for example, “S. is a bitch”.

Sometimes the following picture is drawn on the vertical surface turned to the class:

On the walls and desks there are enough writings addressed to the pedagogical staff and few of them are positive.

Most often they read as follows: “Look here, Maz, we gonna meet in a dark alley. Well-wisher and Co.”

There are many unaddressed writings of a generalizing nature:

“Fuck you prepod – son of a bitch”; “A good teacher is a dead teacher” etc.

It even makes one think about the rightness of the maxim inscribed on one of the desks in the graffiti-famous classroom 214EC in KhPI: “If students’ prayers were answered, there would not be a single teacher left alive”.

Naturally, there are a lot of poetic works dedicated to the hardships of students’ life.

There is a remarkable example of playing with the Soviet symbols in a picture expressing the author’s attitude to learning:

Sometimes the drawing of the crossed hammer and sickle goes without verbal commentaries, but only some first-year students on seeing the picture on the desk can treat it as a sign of students’ commitment to communistic ideals and of their nostalgia after USSR and not as a call to skip lectures.

In any big city’s student community there are teasing verses directed at students of different professions, humoristic explanations of the universities’ abbreviated names and jokes and anecdotes on the subject.

As we do not have the opportunity (on account of the volume limitations) to dwell upon either the purely erotic, musical, sport, political topics of student graffiti or the latrine (toilet) “classics” and additions to written message, we would like to say that in this sphere we can observe the same situation as was described by K.E. Shumov on the basis of his Perm materials. In many points our research backs up the observations and conclusions made by the authors of the *City Graffiti* article. However, not all of them.

Namely, we believe it is too early (at least, for Kharkiv) to conclude, as it has been done by our Russian colleagues, that “lately the society has ceased to be actively discuss and disapproved of writing on walls in public places and to treat it as reprehensive and marking its doer’s behaviour as anti- or asocial”⁸. In 2001 18,8 % of the students questioned stated their negative attitude to writing on desks or walls, while in 2005 it was 16,4 %. There is a certain reduction but it is not significant enough.

When asked if they had heard remarks from their teachers about those who wrote or drew on the desks, 63,2% answered positively in 2001, and 46,4 % answered positively in 2005. Although we can observe a clear downward tendency, 46,4 % does not seem a small figure.

So, it is too early to speak about tolerance to graffiti on the part of the older generation (pedagogues, in particular, and they are a community apart).

We cannot agree either with the final conclusion of the authors of *City Graffiti*: “Modern graffiti are losing their significance as a sign of protest or alternative to the official culture and actualizing their dialogical material they are extending to the maximum their “sphere of influence” in the communicative system of the modern city... At the same time... the difference between intragraffiti and extragraffiti level of communication is practically disappearing...”⁹

Without dwelling upon all the types of modern graffiti and speaking only about student graffiti we cannot say that they are losing their oppositionist function. On the contrary, epigraphy is often the only accessible for the student form of expressing their disagreement (moreover, quite a safe one) with the suggested “conditions of existence”, complicated or boring lectures, highly demanding teachers, disciplinary reprisals of the dean’s office etc. By the way, according to the sociological research carried out in KhPI in 2000 – 2004 (the same 225 students of all departments were questioned once a year) every third student says that learning materials are put into a learner-unfriendly form, while 44,7% of first-year students, 46,5 % of second-year students and 41,6 % of third-year students complain about the saturated schedule of mandatory tasks. How can oppositionist texts fail to appear on desks, if 51,8 % of students in their second year are already disappointed with their choice of profession or university, among third-year students the figure is 61,2 %, among forth-year students it is 61,1 %! With the time passing, the interest in the learning process is, as we can see, falling.

“Being alternative to the official culture” remains essential for the modern Ukrainian authors of graffiti. The powerful parody current in the students’ creative work is directly connected to the purposeful “debasement” of official literature, pronouncedly drastic vulgarization and profaning of “those lyrical things”.

This is clearly the obstinate rejection of “ready-made” texts, truths and life schemes which are to be taken for granted. This is a form of cultural and generational alienation from the adult world with its tedious institutional means of upholding the “morality”.

The predominantly negative evaluation by teenagers of the “process of the compulsory obtaining of information” is, of course, connected with the well-known age-related negativism, the attitude to antonymic perception of the “parent” discourse, but at the same time it is also an evidence of the real faults in the existing educational system.

As to the extension of the “sphere of influence” of graffiti, we must say that a great number of them still remains functional only within their “mother” subcultures. Out of a certain locus (a classroom in this case) many of them lose their meaning. Many of the above-mentioned graffiti are not known at all beyond the social group of students, even among teachers who linked to students. That is why the openness and readiness to participate in a dialogue (a polylogue) of student graffiti authors do not mean that the replies received will be got from “outside” (it is difficult to imagine a teacher writing an answer to his student offender. So, we are speaking here about intragraffiti communication locked within its community, though not so hermetically as some other youth subcultures.

To sum up, it should be said that it is graffiti – a parafolklore means of keeping and transmitting folklore information – that give us the most adequate, unadorned vision of the studentship. Of course, the image we get is that of a brutally charming trickster, of a unpleasant (lazy, sly, cynic, unlearned) and not intelligent person (even not in the future). Is it the true picture of an average modern student and why is it what we see in the mirror of folklore? May the mirror be distorting?

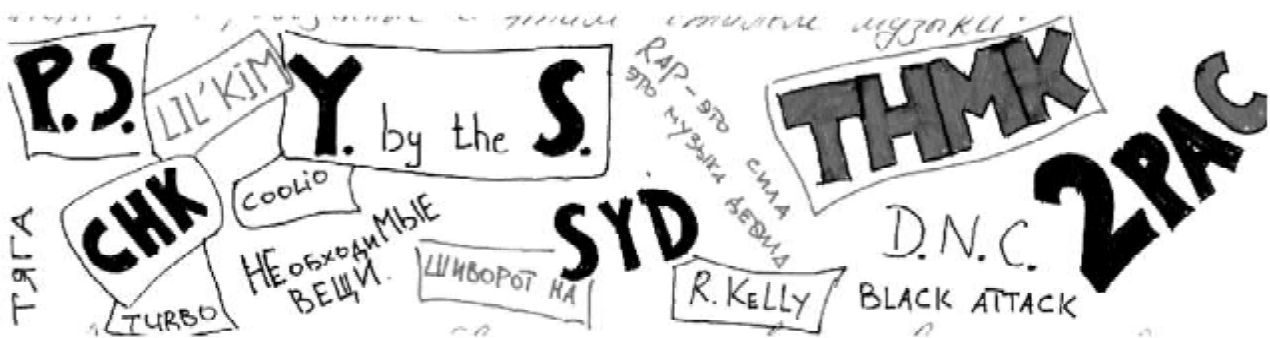
One of the answers is tradition. In the base mass culture the main features of the student have been carelessness, merrymaking and alcohol-drinking since the times of the vagants.

Nonetheless, we should say that alcohol-drinking is of a declarative and conditional nature (as well as drug-taking and erotomania are mainly virtual) and the verbalization of desires, fulfilling the compensatory function can often successfully substitute their realization in the real. Even real-life student binges are often akin to rituals. Demonstrative deviancy (not so considerable in its percentage – according to K.E. Shumov only 22 % of all writings in the Perm university touch upon untraditional sexual relationship¹⁰ and we observe practically the same situation) is a sure sign of the necessity of self-affirmation: you cannot stand out if you are the same as the others?

Foreign words in inscriptions are also a mark of distinction and initiation, but this “esoteric quality” contains an oppositional element not only towards the profane, but towards the official Ukrainian culture.

Swear words which are not a common language of communication for many students, as our research shows, are still used in some on-desk writings – and this is also a mark of belonging to a subculture, where this stratum of vocabulary is as used (to a certain degree) as jargonisms of different origin and specific student slang. The function of swear words in this case is differentiating and integrating: they are to demonstrate the distancing of the person from the official sphere and to show the integration of a person into the “people’s sphere” (“the large world”) and into his own subculture (not only student, but youth subculture in general). Oppositionist approach is naturally present here, though it is not consciously realized by the culture’s representatives. Unfortunately, for many young people swear words are a mark of freedom and absence of inhibitions in a person, of democratic communication, that is why they remain prestigious among the young.

The informational value of the students’ epigraphy is exceptionally high. It is graffiti that show us the whole range of musical and sports likings of the young (view the photo), that tell us about their political views, aesthetic tastes and – what is most important – about the most “sore issues” which are not as a rule discussed with adults (first of all, sexual life). It is graffiti that being an “alternative to the official discourse”¹¹ convince us that the student is in a major degree Homo ludens and it is not possible not to take this fact into account in pedagogical activity.

The image of “the funny and the resourceful” was born long before the appearance of the KVN game itself (the Russian abbreviation for A Club for the Funny and the Resourceful) and it is remarkable that the game, stemming from the legendary students “joking parties” and remaining a phenomenon of students’ subculture, has overstepped the boundaries of the subculture and has become an integral part of the common Soviet and post-Soviet culture thanks to the television. Resourcefulness (ingenuity, wit) is the opposite of “time-consuming” and “workaholic” which are, alas, indispensable for fundamental sciences and, in fact, the basically folklore (relayed through jokes and graffiti) image of the truant student is simply a modification of Ivan the fool who is, for some reason, inevitably lucky unlike his “positive” and hard-working brothers. The notorious “laziness” of students, a demonstrative unwillingness to study (to perform their basic duty) is not, in a

number of cases, the reflection of real inclinations but just a convenient mask that allows to hide for a certain period of time the student's creativity and considerable mobilizing reserves.

The "humorous world" of students is really all-encompassing: desanctification of both the Science and the "Temple of Science" and its priests has taken place long ago and there is nothing to be done about it. One of the key reasons for it may be the fact that "academic liberties give an independent and critical view of life"¹². Total ridicule of everything and everyone, burlesque overturning of high values and ideals are salvation from boredom and dreariness of everyday life, from over-seriousness of its Majesty "the learning process". That is why one of the answers to the question: "Why do people write on desks and walls?" was "kidding". The word explains many things. It is clear that the phenomenon is very ancient; what was Diogenes doing if not kidding? Nevertheless, if we take "kidding as a factor of modern culture" and realize that "to be kidding means to express oneself in a creative way and to demonstrate the freedom of thought and of action in an individual and original manner"¹³, then we have to admit that the young have an existential need in such kind of "creative behaviour". (M.M. Bakhtin) Despite the proclivity to topple over everything, the student subculture keeps their "faith in the possibility of communication" that was called "philosophic faith" and viewed as the only possible salvation for the humanity by K. Jaspers. Through the roughness and "holy simplicity" of student epigraphy it is easy to see a breathing human feeling, a natural self-expression of the personality warmed by the limitless self-irony (which is a sign of moral health), it is easy to hear an eternal cry of every intelligent human being: I want to be understood!

¹ Гуревич П.С. Субкультура // Культурология. XX век. Энциклопедия, – СПб., 1998. – Т.2 – С. 236.

² See, for example: Киселёва Ю.М. Магия и поверья в московском медучилище // Живая старина. – 1995. – № 1. – С. 23; Анекдоты наших читателей. Вып. 1–45. – М., 1996. – (Биб-ка "Студенческого меридиана"); Мадлевская Е.Л. *Op. cit.* – С. 33–34; Лис Т.В., Разумова И.А. Студенческий экзаменационный фольклор // Живая старина. – 2000. – № 4. – С. 31–33; Харчишин О. Новочасний фольклор Львова: творення, функціонування, специфіка репертуару // Матеріали до української етнології. Зб. наук. праць. – К., 2002. – Вип. 2 (5). – С. 435–437; Борисенко В. Вірування у повсякденному житті українців на початку ХХІ століття // Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. праць. Вип. 15. – К., 2003. – С. 4–10; Коваль-Фучило И. Чудесное в картине мира современного студента в Украине // Чудесное и обыденное: // Сб. материалов науч. конф. – Курск, 2003. – С. 9–15.

³ See: Шумов К.Э. Студенческие традиции // Современный городской фольклор. – М., 2003. – С. 165–179; Маталин М.Г. Фольклор военных училищ // *Ibid.* – С. 180–185.

⁴ See: Бажкова Е.В., Лурье М.Л., Шумов К.Э. Городские граффити // Современный городской фольклор. – М., 2003. – С. 440.

⁵ Неклюдов С.Ю. Фольклор современного города // Современный городской фольклор. – М., 2003. – С. 21.

⁶ Бажкова Е.В. та ін. *Op. cit.* – С. 444.

⁷ Плущер-Сарно А. Магия современного города // http://www.russ.ru/journal/ist_sovr/98-12-14/pluts.htm

⁸ Бажкова Е.В. и др. *Op. cit.* – С. 445.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Шумов К.Э. "Эротические" студенческие граффити. На материалах студенческих аудиторий Пермского университета // Секс и эротика в русской традиционной культуре / Сост. А.Л. Топорков. – М., 1996. – С. 454.

¹¹ Бажкова Е.В. и др. *Op. cit.* – С. 438.

¹² Кравченко А.И. Культурология: Учебное пособие для вузов. – М., 2000. – С. 335.

¹³ Вчерашняя А. Прикол как фактор современной культуры // Дикое поле. Донецкий проект. Интеллектуально-художественный журнал. – Донецк, 2002. – Вып. 2. – С. 172–179.

Olexander GONCHAROV
Kyiv

**NATIONAL MINORITIES OF UKRAINE
IN RESEARCHES OF SCHOLARS
OF THE HISTORICAL FACULTY
OF KYIV NATIONAL TARAS SHEVCHENKO UNIVERSITY**

Article shows contribution of scholars of the Historical faculty of Kyiv national Taras Shevchenko university to the research of the process of forming of ethnic structure of population of Ukraine, development of the relations between nations, history, culture and way of life of national minorities in Ukraine.

Олександр ГОНЧАРОВ
Київ

**НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ УЧЕНИХ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Проблема міжетнічних взаємин завжди була і залишається актуальною для українського суспільства. На українських етнічних землях з різних часів серед українців мешкають представники й інших народів. Так, за даними перепису населення 2001 року в Україні, крім її корінних жителів – українців, проживають представники 130 національностей та народностей інших державних формувань, що становить 22,2% (10,7 млн. чол.) усього населення країни¹. І хоч від часу попереднього перепису кількість неукраїнців зменшилась на 5,1 % (у 1989 році вони становили 27,3 %)², їх роль в етнічній структурі сучасної України, внесок у розвиток продуктивних сил, вітчизняної науки і культури залишаються вагомими. Водночас є соціальні й культурні проблеми, що їх переживають компактні меншини на території України, гострими залишаються проблеми депортованих народів тощо. Важливо зазначити, що сучасна етнонаціональна структура українського суспільства характеризується зростанням національної самосвідомості представників різних етносів, які населяють Україну, та їх прагненням зберегти свою ідентичність. А це, в свою чергу, може створювати певні проблемні ситуації як всередині держави, так і у взаєминах України з сусідами³. Тому для удосконалення та підвищення ефективності державної етнонаціональної політики, необхідно досліджувати весь комплекс проблем, пов'язаних з національними меншинами.

Зусиллями науковців створена досить багата документальна, наукова, науково-популярна, навчальна, публіцистична та інша література про національні меншини України. Вагомий внесок у дослідження загальних і окремих питань історії та правового статусу національних меншин зробили вчені інститутів Національної Академії наук України, вищих навчальних закладів. Працюють у цьому напрямку й науковці історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Слід зазначити, що протягом усього періоду існування радянської влади в Україні не тільки представники титульної нації, а й багато інших національностей, котрі проживали на українських теренах, не знали своєї справжньої історії. Чимало сторінок життя національних груп протягом багатьох десятиліть спотворювалися, фальсифікувалися або замовчувалися. Ідеологічний тиск державного апарату, панування історико-партійних підходів в історичній науці позначилися і в науковій роботі вчених університету. Для праць радянського періоду характерне трактування етнічних процесів, які відбувалися в Україні, виключно з позицій гасел КПРС про “всебічний розквіт і неухильне зближення всіх націй і народностей Радянської держави”.

Серед праць цього періоду слід виокремити узагальнюючі дослідження з проблем етнічного складу та міжетнічних взаємин в Україні члена-кореспондента НАН України професора В.І. Наулка. Як науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського, в 60-ті роки він опублікував ряд праць, присвячених історико-географічному аналізу формування етнічного складу населення України, змін в чисельності і географічному розселенні народів на території УРСР. Дослідник склав серію карт і провів розрахунки, що показують динаміку чисельності народів в Україні, починаючи з кінця ХІХ століття⁴. Працюючи на історичному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка в 1971 – 1991 рр., вчений продовжив дослідження розвитку міжетнічних зв'язків в Україні у 70-ті роки минулого століття і видав монографію, присвячену цим проблемам⁵. У ній розглянуто формування етнічного складу населення України, проаналізовано процеси етнічного розвитку в республіці, міжетнічні взаємини у сфері традиційно-побутової культури. В.І. Наулко був також одним із авторів навчального посібника з етнографії України⁶. В 1990-ті роки, працюючи в інших навчальних закладах та наукових установах, вчений опублікував низку наукових статей та узагальнюючих праць з питань етнічного складу населення України⁷.

З проголошенням суверенітету, а згодом – державної незалежності, демократизацією суспільного життя, створено сприятливі умови для наукового і об'єктивного висвітлення усіх аспектів історії як українського народу, так і етнічних груп, які проживають на теренах України. На якісно новий рівень вийшла й науково-дослідна та викладацька діяльність вчених історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Національне питання в Україні як на сучасному етапі, так і в історичній ретроспективі активно досліджують співробітники кафедри історії для гуманітарних факультетів. Принципово новим явищем історико-етнологічних досліджень в умовах незалежної України стало звернення до досвіду розв'язання національного питання в умовах української революції, утворення УНР та ЗУНР, політики Центральної Ради, уряду гетьмана П. Скоропадського, Директорії⁸. Активно працює в цьому напрямку професор кафедри, головний редактор “Історичного журналу” В.І. Гусєв. Він акцентує увагу на проблемі національних меншин у планах розбудови Української держави, на демократизації міжнаціональних відносин, значенні закону Центральної Ради “Про персонально-національну автономію” тощо⁹. Дослідник також вивчає питання виникнення і поширення бундівського руху в Україні¹⁰, висвітлює соціальне та економічне становище єврейської меншини в першій половині 20-х років ХХ століття¹¹.

З 1994 р. на кафедрі історії для гуманітарних факультетів розроблялася тема “Міжнаціональні відносини в Україні (1980 – 1990-ті рр.)”. Результатом досліджень цієї теми стали публікації та виступи на наукових конференціях викладачів кафедри В.П. Шевчука, В.П. Рябцева, В.І. Гусєва, Т.О. Мандебури, А.Ф. Мінгазутдінова, О.П. Мельничука, В.П. Капелюшного та В.І. Полохала¹². У 90-ті роки вийшли праці в яких йшлося про різні аспекти національного життя в Україні ХХ ст. Так, професор А.Ф. Мінгазутдінов, досліджуючи історію Великої Вітчизняної війни та участь у ній українського народу, висвітлив і становище єврейського населення України в цей період¹³. Він також дослідив національний склад населення України в 70 – 80-ті роки минулого століття¹⁴. Проблеми національних меншин у планах розбудови української держави присвятили свою статтю професор В.І. Гусєв, доценти В.П. Дрожжин та Г.І. Ігнатченко¹⁵.

Значну увагу національному питанню, історії національних меншин приділяють науковці кафедри давньої та нової історії України. Так, декан історичного факультету, завідувач кафедри професор В.Ф. Колесник є одним з авторів монографії “Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини 1900 – 1907” (К., 1998. – 184 с.), в якій досліджується утворення та еволюція українських

політичних партій Наддніпрянщини на початку ХХ століття, їхні програмні вимоги і завдання з національного питання, зокрема й щодо становища національних меншин в Українській державі. Наводяться приклади співпраці українських партій та їх місцевих осередків з БУНДом в пропаганді та відстоюванні програмних вимог, в конкретних політичних акціях¹⁶. Професор кафедри, директор Центру українознавства Київського національного університету В.І. Сергійчук, досліджуючи широкий спектр проблем історії України, низку книг присвятив трагічним подіям в історії національних меншин України: німецької, єврейської, польської. У праці “Німці в Україні”¹⁷ йдеться про історію розселення німців в Україні, простежується процес поширення цього етносу в різних районах держави, аналізуються його досягнення в господарстві та культурі. Звернуто увагу також на трагічні сторінки історії німців в Україні.

Дослідник приділяє багато уваги одному з найбільш заплутаних, а часом і спекулятивних питань в історіографії – так званому українському антисемітизму і єврейським погромам в добу Української революції, інсинуаціям навколо імені С. Петлюри. Ідеологи більшовизму, намагаючись скомпрометувати український визвольний рух так його провідників, всіляко захочували тенденційні публікації як в СРСР, так і за рубезем¹⁸. Проголошення України незалежною державою, демократизація суспільного життя, розширення доступу до архівних матеріалів, що зберігалися у “спецхранах”, уможливило об’єктивне і незаангажоване висвітлення трагічних подій, які сталися в період національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1921 років. Оприлюднені В.І. Сергійчуком раніше невідомі документи показують сутність проблеми єврейських погромів в Україні, інколи зовсім змінюють погляд на події, змушують піддавати сумнівам усталені стереотипи, доводять неправочинність перекладання повної відповідальності на С.Петлюру за погроми, показують заходи, які здійснював він особисто і уряд Української Народної Республіки, щоб запобігти цим страхітливим явищам¹⁹. У великій документальній праці “Погроми в Україні”²⁰ автор розширив рамки дослідження, вважаючи (й підкріплюючи це архівними документами), що погроми 1919 – 1920 років визрівали вже з початку Першої світової війни, і їх готували зовнішні сили.

В.І. Сергійчук досліджує також проблему польсько-українських взаємин у 1939 – 1947 роках. Це, зокрема, дослідження, присвячені трагічній сторінці в історії поляків України – примусовому їх виселенню із західноукраїнських земель комуністичними режимами СРСР та повоєнної Польщі²¹. Частина документальних праць розповідають про причини і перебіг польсько-українського збройного конфлікту на Волині у роки Другої світової війни²². Залучивши до наукового обігу численні матеріали, у тому числі з колишніх таємних архівів, автор приходять до висновку, що протистояння обох народів виникло, насамперед, через те, що польська політична еліта не сприймала прагнень українців творити власну державність на споконвічній українській землі. В складній і трагічній ситуації поляки Волині в роки Другої світової війни опинилися насамперед з вини свого уряду, який, не рахуючись з прагненням корінного тут українського народу до створення власної державності, віддав наказ боротися за відновлення на цих теренах Речі Посполитої в довоєнних кордонах. Підштовхуваний гітлерівцями і радянськими партизанами збройний конфлікт призвів до великих жертв обох народів.

Питання початкового етапу Другої світової війни, польсько-радянського конфлікту 1939 року, українсько-польського протистояння на теренах Західної України під час війни активно досліджують також науковці кафедри історії слов’ян – доценти А.О. Руккас та І.І. Ільюшин²³.

Значну увагу проблемам історії, традиційної культури та побуту національних меншин приділяє кафедра етнології та краєзнавства, створена в червні 1995 р. З перших років існування її працівники дбали про розгортання наукових контактів із зарубіжними вченими для спільних досліджень. З цією метою було організовано і проведено чотири міжнародні конференції, дві з яких були присвячені проблемам національних меншин.

Кафедра видає також періодичний науковий збірник “Етнічна історія народів Європи” (К., 1999 – 2004, № 1 – 17), засновником і відповідальним редактором якого є професор В.К. Борисенко, відповідальним секретарем доцент В.В. Пилипенко. Вже один з трьох перших наукових збірників, опублікованих за матеріалами Міжнародної етнологічної конференції молодих вчених “Етнічна історія народів Європи” (Київ, квітень 1999 р.), організованої і проведеної кафедрою на історичному факультеті, був присвячений національним меншинам²⁴. В ньому опубліковано 17 статей учасників конференції з питань історії та культури національних меншин в Україні, а також 13 статей з етноархеології.

У 2004 р. за матеріалами міжнародної конференції, проведеної на історичному факультеті за участю кафедри етнології та краєзнавства, викладачів географічного факультету та Асоціації німців України, при фінансовій підтримці Гете-Інституту в Києві був надрукований спеціальний випуск “Етнічної історії народів Європи”: “Німці в етнокультурному просторі України”²⁵. Збірник містить 28 наукових статей, які розкривають різні аспекти історії та культури німецької меншини в Україні. З них 4 належать викладачам та аспірантам історичного факультету. Це публікації доцентів О.Г. Сокирка²⁶, С.П. Стельмаха²⁷, доцента Г.П. Савченка та аспірантки Н. Кришиної²⁸, аспіранта І. Іванькова²⁹. Наукові статті, присвячені національним меншинам в Україні, опубліковані і в інших випусках збірника “Етнічна історія народів Європи”. Практично майже у кожному з них міститься в середньому від 3 до 5 статей з цієї тематики. Усього ж в 17-ти випусках вміщено близько ста таких статей.

Традиційну культуру і побут українців та представників національних меншин, котрі проживають в Україні, досліджує перша завідувачка кафедри професор В.К. Борисенко. Цим проблемам була присвячена її кандидатська дисертація “Взаємозв’язки в традиційній культурі та побуті українців і поляків Поділля в кінці XIX – початку XX ст.” (1974). Дослідниця опублікувала також праці про весільну обрядовість болгар, греків, росіян³⁰. У кількох статтях В.К. Борисенко розглядає проблеми сучасного міфотворення навколо етнічних процесів в Україні³¹.

Доцент М.В. Гримич, котра очолює кафедру етнології та краєзнавства з 2002 р., працює над теоретичною розробкою питань етнічних процесів, міжетнічної комунікації та конфліктології³².

Проблеми національних меншин в Україні досліджуються в публікаціях доцента М.М. Хоменка, здійснених в рамках комплексної теми “Міжнаціональні відносини в Україні”. Він, зокрема, дослідив основні напрями відродження культур національних меншин України у першій половині 90-х років минулого століття, розкрив процес структуралізації їх культурного життя, проаналізував багатогранну діяльність у цій галузі національно-культурних товариств³³.

Докторант кафедри І. Пономарьова досліджує етнічну історію греків Приазов’я³⁴. Азербайджанську меншину в Україні вивчає аспірантка М. Алієва.

Кафедра етнології та краєзнавства також здійснює етнографічні експедиції в різні регіони України. Дві з них працювали в Автономній Республіці Крим під керівництвом доцента М.В. Гримич і вивчали етнічну культуру народів, які там проживають. Перша експедиція до Криму відбулася у червні 2001 року. Базою експедиції був Оздоровчо-спортивний комплекс університету, звідки дослідники здійснювали радіальне обстеження південно-західного регіону Криму, зокрема Бахчисарайського та Сакського районів АР Крим. На основі матеріалів, зібраних під час експедиції, сформовано окремий фонд при фольклорно-етнографічному архіві кафедри етнології та краєзнавства. Результати наукових досліджень представлені в окремому випуску університетського збірника наукових праць³⁵. У статті М.В. Гримич подано широкий матеріал за фрагментами спогадів респондентів (кримських татар) про господарську діяльність, усну історію, звичаєве право, обрядову культуру та вірування³⁶. Питанням релігії і релігійності кримських татар, усної історії кримськотатарського народу XX століття присвячені статті доцентів кафедри М.М. Хоменка та О.П. Гончарова³⁷. Доцент К.О. Третяк досліджував сучасний стан відродження сакрального зодчества кримських татар³⁸. Відродження ювелірного мистецтва вивчав доцент В.В. Пилипенко³⁹. Про сучасні поховальні обряди кримських татар йдеться у публікації асистента кафедри Н.О. Розинки⁴⁰. У збірнику також вміщена стаття стажера кафедри М. Умебаясі (Японія) з проблем вивчення українського та кримськотатарського національних рухів в японській історіографічній традиції⁴¹.

Друга експедиція до Криму відбулася у червні 2003 року. Було розширено територію обстеження за рахунок долучення нових районів АР Крим, детально обстежено один населений пункт (с. Вікторівка), де кримські татари проживають компактно, досліджувалось естонське населення с. Берегове тощо. За результатами експедиції істотно поповнено архівний фонд кафедри, опубліковані праці⁴².

Окремі питання, так чи інакше пов’язані з історією національних меншин, досліджують також науковці інших кафедр факультету. Викладачі кафедри новітньої історії України опублікували наукові статті, присвячені русифікаторській політиці царизму в Україні на початку XX ст.⁴³, польським військовим формуванням і їхньому впливу на український рух в російській

армії в березні – травні 1917 року⁴⁴, трагічним подіям історії єврейського народу тощо⁴⁵. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX століття) розглядається у навчальному посібнику завідувача кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки професора М.Г. Щербака⁴⁶, етнічні українські землі першої половини 1950-х рр. в державній політиці СРСР і Польщі – в публікації доцента Ю.М. Сороки⁴⁷.

Свій внесок у дослідження проблем міжетнічних взаємин робить також кафедра української історії та етнополітики. У 1998 – 2000 рр. кафедра була базовою у розробці двох тем: “Етнополітичні виміри української історії” й “Історичні та етнічні засади розвитку української нації в XX ст.” У 2001 – 2002 рр. кафедра працювала над загальнофакультетською темою “Історія формування і розвитку української державності”, зокрема над підрозділом “Етнонаціональні та етнополітичні чинники української державності. 20-ті – 30-ті рр. XX ст.”. Викладачі кафедри, крім публікацій багатьох брошур і статей, взяли участь у підготовці монографій і посібників⁴⁸.

Обсяг статті не дозволяє згадати всі наукові праці викладачів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка з розглянутої тематики. Проте й здійснений нами короткий історіографічний огляд дає підстави твердити, що науковці зробили помітний внесок у дослідження національних меншин України. Різні аспекти проблем, безпосередньо чи опосередковано пов’язані з національними меншинами як на сучасному етапі, так і в історичній ретроспективі, вивчають науковці практично всіх кафедр факультету. Вчені дослідили формування етнічного складу населення України, проаналізували процеси етнічного розвитку за минулі століття тощо.

Найбільш плідним і результативним у дослідженні національних меншин було останнє десятиліття. Новим явищем в історико-етнологічних дослідженнях стало звернення до досвіду розв’язання національного питання в часи діяльності Центральної Ради, уряду гетьмана П. Скоропадського та Директорії. Цілу низку праць присвячено трагічним подіям в історії національних меншин, які фальсифікувалися або замовчувалися радянською історіографією. Розпочались дослідження традиційної культури та побуту, усної історії народів, котрі проживають в Україні, теоретична розробка питань етнічних процесів, міжетнічної комунікації та конфліктології.

Праці вчених Київського національного університету імені Тараса Шевченка у галузі національних меншин разом з дослідженнями науковців інших навчальних закладів та наукових установ сприятимуть удосконаленню й підвищенню ефективності державної етнонаціональної політики, створенню в Україні сприятливих умов для всебічного розвитку всіх етнічних спільнот, що є неодмінною ознакою демократичного суспільства.

¹ Національний склад населення України та його мовні ознаки. За даними Всеукраїнського перепису населення. – 2001р. – К., 2003. – С. 8.

² Національний склад населення України (За даними Всесоюзного перепису населення). – Ч. 1. – К., 1991. – С.4–6.

³ Див.: Курас І. Проблемні питання розвитку відносин із сусідніми країнами в контексті державної політики України щодо національних меншин // Історичний журнал. – 2003. – № 1. – С.4–14.

⁴ Наулко В.І. Етнічний склад населення УРСР. Статистико-картографічне дослідження. – К., 1965. – 136 с. Його ж. Карта сучасного етнічного складу УРСР. – К., 1966. – 136 с.

⁵ Наулко В.І. Развитие межэтнических связей на Украине. Историко-этнографический очерк. – К., 1975. – 276 с.

⁶ Наулко В.І. Етнічний склад населення України // Культура і побут населення України: Навч. посібник. – К., 1991; 2-е вид., доп. та перероб. – К., 1993 (С. 32–44). – 288 с.

⁷ Кабузан В.М., Наулко В.І. Євреї на Україні, в СРСР і світі: чисельність і розміщення // Український історичний журнал. – 1991. – № 6. – С. 56–68; Наулко В. Хто і відколи живе в Україні // Відродження. – 1993. – № 9. – С. 7–11. Його ж. Хто і відколи живе в Україні. – К., 1998. – 80 с. та ін.

⁸ Рафальський О.О. Національні меншини у 20 столітті: Історіографічний нарис. – К., 2000. – С. 303.

- ⁹ Гусев В.І. Проблеми національних меншин у планах розбудови Української держави (доба Центральної Ради, Гетьманщини та Директорії) // Розбудова держави. – 1993. – № 12. – С. 27 – 30; Гусев В.І., Калакура О.Я. Національні меншини в контексті соборності України (1917 – 1921 рр.) // Проблеми соборності України в ХХ столітті. – К., 1994. – С.76–82; Гусев В.І. Закон Центральної Ради “Про персонально-національну автономію”: передумови, історія прийняття та наслідки // Наукові записки ІПіЕНД. – Вип.8. – К., 1999 та ін.
- ¹⁰ Гусев В.І., Левітас Ф.Л. Бунд в Україні: місце в суспільному житті (кінець ХІХ ст. – 1921 р.). – К., 1995; Гусев В.І. Бунд, Комфарбанд, євсекція КП(б)У: місце в політичному житті України (1917 – 1921 рр.) – К., 1996. – 132 с. та ін.
- ¹¹ Гусев В.І., Пилипчук О.Г. Україна першої половини 20-х років ХХ століття: мачуха чи земля обітована для євреїв. – К., 1997. – 35 с.
- ¹² Див.: Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення / Під ред. проф. Г.Д.Казмирчука. – К., 2004. – С. 75.
- ¹³ Мінгазутдінов А.Ф. Трагедия Бабьего Яра: история и современность // Материалы Запорожских еврейских чтений. – Запорожье, 1999. – С. 132–138.
- ¹⁴ Мінгазутдінов А.Ф. Національний склад населення України: чисельність, розселення (70 – 80-ті роки // Вісн. Київ. ун-ту. Історія. – К., 1996. – № 34. – С. 100–105.
- ¹⁵ Гусев В.І., Дрожжин В.П., Ігнатченко Г.І. Національні меншини в планах розбудови незалежної української держави // Вісник Київського університету. Історія. – К., 1998. – № 39. – С. 65–68.
- ¹⁶ Колесник В.Ф., Рафальський О.О., Тимошенко О.П. Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини 1900 – 1907. – К., 1998. – С.134, 173–175, 212, 215 та ін.
- ¹⁷ Сергійчук В.І. Німці в Україні. – К., 1994. – 64 с.
- ¹⁸ Див.: Рафальський О.О. Національні меншини у 20 столітті...; С.Литвин. Погромник чи захисник євреїв: найсуперечливіша проблема петлюріани в українській історіографії // Етнічна історія народів Європи (далі ЕІНЄ) – Вип. 4. – К., 2004. – С. 23–29.
- ¹⁹ Сергійчук В.І. Уся правда про єврейські погроми. – К., 1996. – С. 5.; Див. також: Сергійчук В. Національний міф про Петлюру в світлі нових документів // 70-річчя паризької трагедії 1926 – 1996. Збірник пам'яті Симона Петлюри / Упоряд.: В.Михальчук і Д.Степовик. – К., 1997. – С. 41–48. Його ж. Симон Петлюра і єврейство. – К., 1999; Симон Петлюра. Статті, листи, документи // Упорядник В. Сергійчук. – Т. 3. – К., 1999. – 606 с та ін.
- ²⁰ Сергійчук В.І. Погроми в Україні: 1914 – 1920. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. – К., 1998. – 576 с.
- ²¹ Сергійчук В.І. Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944 – 1946 роках. – К., 1999. – 191 с.
- ²² Сергійчук В.І. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. Нові документи і матеріали. – К., 1998.; Його ж. Правда про “золотий” вересень 1939-го. – К., 1999. Його ж. Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни. – К., 2003. – 140 с. Його ж. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації. – К., 2003. – 576 с. та ін.
- ²³ Див.: Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення... – С. 93.
- ²⁴ Див.: Національні меншини // ЕІНЄ. – Вип. 1. – К., 1999. – 148 с.
- ²⁵ Німці в етнокультурному просторі України // ЕІНЄ. – Вип.16. – К., 2004. – 176 с.
- ²⁶ Сокирко О. Німецькі найманці в гетьманському війську доби Хмельниччини // Там само. – С. 141–147.
- ²⁷ Стельмах С. Вчені Київського університету в німецьких університетах // Там само. – С. 148–152.
- ²⁸ Кришина Н, Савченко Г. Діяльність німецьких економічних організацій в Україні у 1918 році // Там само. – С. 73–77.

- ²⁹ Іваньков І. Німецькі колонії Півдня України та голод 1932 – 1933 років (за матеріалами Міністерства східних окупованих територій гітлерівської Німеччини) // Там само. – С. 60–66.
- ³⁰ Борисенко В.К. Нова весільна обрядовість в сучасному селі. – К., 1979. – 133 с. Її ж. Традиційне весілля греків Приазов'я // Під одним небом. – К., 1999. – С. 69–79.
- ³¹ Борисенко В. Політична міфологізація проблем дерусифікації в Україні // ЕІНЄ. – Вип.11. – К., 2001. – С.4–11; Міф про поліетнічність України // Пам'ять століть. – К., 2002. – № 1. – С. 3–7.
- ³² Гримич М. Типологія етнічних процесів (комунікативна методика) // ЕІНЄ. – Вип.1. – К., 1999. – С. 15–19. Її ж. Міжетнічні контакти в Галичині в сфері звичаєвого права // Там само. – Вип.5. – К., 2000. – С. 81–87.
- ³³ Хоменко М.М. Відродження культур національних меншин сучасної України (1991 – 1996) // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 1997. – Вип. 36. – С. 82 – 90.
- ³⁴ Пономарьова І. Етномовна ситуація серед греків українського Приазов'я // ЕІНЄ. – Вип.13. – К., 2002. – С. 59–62. Її ж. The Ethnic History of the Greeks of Mariupol': Problems and Prospects // Ethnic History of European Nations. – № 14. – К., 2003. – С. 90–94. Її ж. Відображення етнокультури греків Приазов'я в колекції Маріупольського краєзнавчого музею // ЕІНЄ. – Вип.15. – К., 2003. – С. 63–66. Її ж. Аналіз особливостей мовної ситуації при вивченні етнічної історії греків-румев Приазов'я // ЕІНЄ. – Вип.17. – К., 2004. – С. 39–46 та ін.
- ³⁵ Див.: Вісн. Київ. нац. ун-ту. Історія. Етнокультура сучасного Криму. – Вип. 67. – Київ, 2003. –70 с.
- ³⁶ Гримич М.В. Матеріали наукової експедиції для вивчення етнічної історії та етнокультури населення Криму // Там само. – С. 27–49.
- ³⁷ Хоменко М.М., Гончаров О.П. Релігія і релігійність кримських татар та деякі тенденції їхнього відродження (за матеріалами польових досліджень) // Там само – С. 6–10; Вони ж. Усна історія кримсько-татарського народу ХХ століття (за матеріалами етнологічно-краєзнавчої експедиції) // Там само. – С. 60–66.
- ³⁸ Третьак К.О. Культурна архітектура кримських татар (за матеріалами етнологічної експедиції) // Там само. – С. 49–50.
- ³⁹ Пилипенко В.В. Відродження ювелірного мистецтва кримських татар // Там само. – С. 51–53.
- ⁴⁰ Розинка Н.О. Поховальна обрядовість кримських татар // Там само. – С. 54–60.
- ⁴¹ Умебаясі Масакі. Історія українського і кримського національного руху в працях японських дослідників // Там само. – С. 67–70.
- ⁴² Гасиджак Л.І. Сучасна обрядова традиція греків-урумів Приазов'я і кримських татар (порівняльна характеристика за матеріалами експедиції) // Вісн. Київ. ун-ту. Історія. – Вип. 74–76. – К., 2004. – С. 65–68; Гончаров О.П., Пилипенко В.В. Берегове: історія і сучасність // Там само. – С. 68–72 та ін.
- ⁴³ Мусієнко В., Пивовар С. Українська мова не ідол... З історії боротьби українського студентства проти русифікаторської політики царизму // Київська старовина. – 1994. – № 5. – С. 13–21; Пивовар С. Труженики на пользу обрусення края... Русифікаторська політика царизму // Там само. – 1995. – № 5. – С. 58–72.
- ⁴⁴ Савченко Г. Польські військові формування як чинник розгортання українського руху в російській армії (березень – травень 1917 р.) // ЕІНЄ. – Вип. 8. – К., 2001. – С. 85–89.
- ⁴⁵ Гусєв В.І., Пилипчук О.Г. Вказ. праця; Король В.Е., Кучер В.И. Бабий Яр – трагическая страница истории еврейского народа // Відродження. – 1993. – № 8. – С. 55–57.
- ⁴⁶ Щербак М.Г., Щербак Н.О. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). – К., 1997. – 92 с.
- ⁴⁷ Сорока Ю. Етнічні українські землі першої половини 1950-х рр. в державній політиці СРСР і Польщі // ЕІНЄ. – Вип. 11. – К., 2001. – С. 78–81.
- ⁴⁸ Див.: Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодні... – С. 131; Розовик Д.Ф. Становлення та розвиток культури національних меншин в Україні (1917 – 1920) рр.) // Вісн. Київ. ун-ту. Історія. – Вип. 45. – К., 1999. – С. 67–71 та ін.

Natalia GROMOVA
Kyiv

THE MODERN CHRISTMAS CONGRATULATORY TRADITIONS OF THE VILLAGE TYSIV, BOLEKHIV DISTRICT, IVANO-FRANKIVS'K REGION

Наталія ГРОМОВА
Kiїв

СУЧАСНІ РІЗДВЯНІ ВІНШУВАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ СЕЛА ТИСІВ БОЛЕХІВСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

The article deals with the Christmas congratulatory rites of the big village on Ukrainian ethnographical region Bojkivshchyna, such as polaznyk arrival (arrival of the first visitor on Christmas), kolyaduvannya (singing Christmas songs) and vertep (the folk performance about the Christ birth). The main source of information is the own author's field research. What puts the article in a class by itself is that it contains not general and well-known, but concrete information about the Christmas congratulatory rituals of only one village. The author places emphasis on a firmness of the Tysiv Christmas customs.

Бойківщина в цілому є досить дослідженим регіоном на загальноукраїнському терені. Тут наприкінці XIX – на початку XX століття велику збиральницьку та аналітичну роботу здійснювали Я. Головацький, І. Франко, В. Гнатюк, В. Охримович, М. Зубрицький, Ю. Жаткович та інші західноукраїнські, польські, чеські, австрійські автори¹. В радянські часи, зокрема в 1970-х роках, у цьому регіоні були проведені комплексні польові етнографічні експедиції, на матеріалі яких було написано історико-етнографічне дослідження “Бойківщина” (К., 1983). Щоправда, внаслідок цензурування перший запропонований варіант цієї потрібної наукової праці був майже втричі скорочений². Основна ж маса зібраного під час експедицій матеріалу досі не опублікована і зберігається в архівах Інституту народознавства НАН України та Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського.

Історико-етнографічне дослідження “Бойківщина”, а також і пізніші видання³ містять в основному загальний для всього регіону матеріал, майже не вказуючи на локальні особливості. Водночас на Бойківщині кожне село, поряд із загальнорегіональною спільністю, має свою місцеву специфіку. Більше того, поширене тут (в тому числі в с. Тисові) прислів'я “що не хатка, то своя гадка” підтверджує цей факт.

В даній статті мова піде про традицію різдвяних привітань у великому прикарпатському селі Тисів, розташованому недалеко від Болехова і скель Довбуша.

Зазначений в назві статті термін “віншування”, поширений на Бойківщині та в інших західних областях України, походить від німецького дієслова wünschen (бажати)⁴ і буквально означає “привітання”, “побажання”. До різдвяних віншувань в Тисові, так само, як і в цілому на Бойківщині, можна віднести три види: прихід полазника, колядування та вертеп.

Полазник, тобто перший відвідувач в день Різдва, 7 січня, має чітко виражену ініціальну

функцію (так само, як і колядник). Люди вірять, що той, хто першим зайде до хати різдвяного ранку (так само, як і на Введення, 4 грудня), принесе так ж долю, як він сам. Тому всі господарі очікують маленьких здорових хлопчиків, бажано з заможних родин. Більше того, хочуть “аби то та дитина була добра, така щира, аби полазник був добрий. І тобі буде вестися ніби господарка і в хаті буде цілий рік”⁵. З цього виразу ми бачимо, що полазник, окрім юного віку (найчастіше це – молодші школярі, яких батьки вже можуть відпустити самих), має бути наділений високими моральними якостями, які через обрядодію самого його входження до хати мають передатись усім її жителям. У Тисові часто бабусі чи дідусі на Святвечір прохають своїх малих онуків (що живуть окремо, оскільки житель даної хати не може бути в ній же полазником, обов’язково має прийти хтось з іншого двору): “Прийдеш до мене завтра за полазника?”

Роль полазника є дуже почесною і відповідальною. З власних спостережень можу сказати, що, зайшовши до хати, полазник не здійснює фактично нічого, лише вклоняється господарям і приймає від них обдарування. Може проспівати колядку, проте це необов’язково, тоді він виконуватиме вже іншу роль – колядника. Полазників може бути кілька, проте найважливіший, звичайно, перший.

Тепер перейдемо до звичаю колядування. Попри сумний висновок відомого збирача бойківського фольклору Романа Кирчіва про те, що на Бойківщині “у наш час народні колядки й щедрівки зберігаються здебільшого в пасивному репертуарі поодиноких носіїв фольклору старшого покоління”, а тексти цих творів виконуються “часто вже в попсованому, скороченому вигляді”⁶, село Тисів демонструє нам живучість колядної традиції.

Звичай колядування під різними назвами і у різній формі відомий майже всім європейським народам, що засвідчує його давність. Виконання колядок припадає на початок року – Новий рік або Різдво. Це один з небагатьох архаїчних обрядів, який дожив до наших днів. В основі цього звичаю лежить віра людини в магічну силу слова колядки, яке забезпечить добробут, багатство і здоров’я родини, худоби, родючість землі⁷. Тому прихід колядників був і залишається дуже бажаним.

В етнології відомі різні класифікації колядок⁸, проте, як на мене, всі колядки, скориставшись методом абстрагування, можна розділити на два основні види: *християнські*, релігійні (за термінологією О.В. Курочкіна⁹ та Р. Кирчіва¹⁰ – “церковні”), які розповідають про народження Ісуса Христа та пов’язані з ним біблійні події, час їх виникнення є більш пізнім; та *віншувальні* (за О.В. Курочкіним – “світські”; за Р. Кирчівим (простонародне бойківське) – “сусідські” чи “людські”), тобто такі, в яких основним змістом є привітання та побажання всіляких гараздів комусь із членів родини. Деякі освічені жителі Тисова¹¹ називають такі колядки “язичницькими”, додаючи при цьому, що такі коляди в наші дні поширені лише в їхньому селі, а в навколишніх селах – лише релігійні.

В Тисові побутують обидва види колядок. Християнські колядки виконують в церкві під час різдвяної служби та на Різдво родина і гості за столом, різдвяного ранку – діти, ходячи з привітаннями по хатах. Віддаровують дітей солодоцями і грошима (кілька гривень; більше – якщо дитина колядує своїм родичам). Відома етнолог Т.А. Бернштам вважає дитяче колядування (як і інші довірені дітям обрядові функції дорослих – такі як засівання, прихід полазника, оббігання з дзвіночком будинку у Чистий четвер, вигін худоби на перше випасання, закликання птахів навесні тощо) досить пізньою традицією; “самостійні дитячі обходи відображають уявлення про цей період (Різдво – Н.Г.) як про час “народження”, оскільки діти і молодь несуть ідею оновлення”¹². Як на мене, важлива роль дітей як колядників і полазників (а також новорічних посівальників) пояснюється і тим, що вони малі, а отже, не встигли ще здійснити багато гріхів, тому їхні побажання на початку року будуть почуті Богом чи іншими вищими силами і збудуться з більшою вірогідністю, ніж побажання дорослих, грішних вже людей.

Серед релігійних колядок в Тисові найбільше виконуються такі загальновідомі в Україні пісні, як “Нова радість стала”, “В Віфлеємі новина”, “Бог предвічний”, “Темненькая нічка”. Часто співають колядку “А вчора звечора”¹³, невідому на Східній та Центральній Україні. В цій колядці розповідається не лише про народження Христа, як у інших, а й про його смерть, воскресіння, страшний суд над праведними і грішними. Ця колядка має два цікаві рядки:

Де впала зірниця, там стала криниця.

А де впала кровця (розіп’ятого Ісуса Христа – Н.Г.), там стала церковця...

Подібна колядка (“Як було давно, а з первовіку”) записана на Бойківщині ще Яковом Головацьким у ХІХ столітті. Там є такі слова:

...Ісуса Христа кровцю пустила.
 Де кровця цяне – церковця стане,
 Де плечі впали – престоли стали,
 Де руки впали – там свічі стали,
 Де очі впали – там книги стали,
 Де личка впали образи стали,
 Де зуби впали – дзвоньки стали¹⁴.

Таким чином, колядку “А вчора звечора” можемо віднести до колядок світотворчого змісту. В таких колядках (звісно, вони мають дохристиянське походження) розповідається про створення світу – зазвичай, творяться земля (це головний і обов’язковий елемент для землеробів-українців), річкова вода, іноді трави і злаки, небо, сонце, місяць, зорі. Актуальною для світотворення є ідея “смерть породжує життя”, тобто нове життя можливе лише за умови загибелі якогось іншого життя – так само, як колосок може прорости лише тоді, коли зернина в землі віддасть новому паростку усі свої сили. Християнство не відмовилось від цієї архаїчної ідеї, принісши в жертву людям життя Ісуса Христа. Творення церков та інших атрибутів християнства (з тіла Христа) є пізнішим утворенням, коли актуальним стало створення не просто світу, а світу нового, християнського¹⁵. Не випадково, що серед фольклорних жанрів, які розповідають про те, як був створений світ (найпопулярнішим таким жанром є все ж апокрифічні легенди), є й колядки. Згідно з архаїчним, землеробським традиційним світоглядом українців, час є не лінійним, а циклічним, тобто світ відтворюється щороку, так само, як відроджується від зимової смерті природа – проростає трава, прокидаються звірі, прилітають з вирію (тобто “того світу”) птахи. Проте, якщо за допомогою обрядів (а в давнину – і з жертвопринесеннями) природі не допомогти, весна не настане, життя не відновиться. Щороку відродження життя, відродження світу треба запускати заново. Це і здійснюється за допомогою ініціальних обрядів, в тому числі виконання колядок, деякі з котрих, в свою чергу, оспівують початок творення світу.

В Тисові, як і в інших селах Бойківщини і Галичини, багато сімей мають видані у 1990-х роках маленькі збірки колядок (там вміщені тільки християнські колядки). Окрім того, на Західній Україні деякі сучасні естрадні групи випустили записи колядок на компакт-дисках та аудіокасетах. Тому сучасні діти вчать колядки не лише з вуст батьків та бабусь, тобто з усної традиції, а й за цими збірками та звукозаписами.

Особливістю Західної України (в тому числі Бойківщини і, зокрема, Тисова), є популярність колядок, які виникли після другої світової війни і оспівують нещасну долю України, захопленої більшовиками, заслання українців до Сибіру. Найвідомішою колядкою такого змісту є “Сумний святий вечір 46-го року”, яка часто виконується в родинях за святковим столом на мелодію відомої коляди “Нова радість стала”. В цій пісні розповідається про те, як в 1946 році західноукраїнська сім’я сідає до святвечірнього столу, проте радості на обличчях матері та дітей немає – вперше вони зустрічають Святий вечір – єдиний вечір в році, коли вся сім’я має бути вдома, – без батька, якого заслано до Сибіру. Закінчується колядка словами надії:

Поможи нам, Боже, все це перебути,
 Нашу Неньку Україну з кайданів розкути.
 З кайданів розкути, тюрми повалити,
 Всіх невинних тисячами на волю пустити.
 Ой Ісусе милий, змилуйся нам нині, –
 Даруй волю, даруй долю нашій славній Україні¹⁶.

Навіть до стандартного загальноукраїнського тексту колядки “Нова радість стала” в Тисові додають в кінці куплет:

Бо наша Вкраїна в кайдани закута,
 А наш нарід український до тюрем примкнутий¹⁷.

З християнськими колядками (в основному, виконується “Бог предвічний”) ходить вечорами 7, 8 і 9 січня і “бурса” – група старших одружених чоловіків. Співають під музичний супровід – бубон і гармошку (або баян чи акордеон). Вони колядують спеціально на церкву. Загалом, інші групи колядників (дорослі хлопці) також віддають наколядоване на церкву, проте вони можуть залишити щось собі. Натомість бурса цілеспрямовано збирає гроші на церкву, є один чоловік, який записує, який господар скільки дав, потім ці цифри (щоправда, не про кожного окремого господаря, а про кожен куток села) священник оголошує в церкві під час служби. Оскільки в Тисові дві церкви – греко-католицька і православна (до речі, в Тисові ситуація нетипова для Галичини – православна церква має суттєво більше парафіян) – то й бурси теж дві. Кожна бурса може прийти під будь-яку хату, не розділяючи жителів на католиків і православних. І більшість людей приймає обидві бурси, тобто щедро обдаровує їх, адже церква і її служителі живуть лише за рахунок зборів з парафіян.

Як було зазначено вище, в Тисові, на відміну від навколишніх сіл, досі виконуються також світські колядки-привітання. До речі, Р. Кирчів стверджує, що “Бойківщина – одна з тих місцевостей, де народна колядна поезія найбільшою мірою збереглася від нівелюючого пізнішого впливу, де навіть під церковно-християнськими нашаруваннями виразно проступає її первісна язичницька основа”¹⁸. Проте з мого власного досвіду можу стверджувати, що в близьких до Тисова селах Болехівського та Долинського районів (Бубнище, Поляниця, Козаківка, Суکیل) в наші дні (і в останні десятиліття, виходячи з інформації літніх оповідачів) виконуються лише християнські колядки.

Світські колядки поділяються в Тисові на декілька видів: коляда маленькій дівчинці, коляда маленькому хлопчикові, коляда дівчині, коляда ґазді.

Перші два види – колядки привітання для маленьких дітей – вже майже забуті. Від літньої інформаторки вдалося (та й то не повністю) записати лише одну колядку для хлопчика: “Ой, в полі, поліу грушенька стоїть”¹⁹. В цій пісні хлопчик порівнюється з соколом, який “далеко видить – на синє море”, по якому “корабель пливе”.

Для ґазд колядують також ґазди – одружені чоловіки. Вони можуть збиратись групами, можуть співати поодиноці, прийшовши в гості (в Тисові в різдвяні дні – 7, 8 та 9 січня – селяни нічого не роблять, тільки ходять у гості та приймають гостей у себе). Цього року вдалося зафіксувати виконання колядки “Ой чий то плужок найраньше зійшов”²⁰. Це колядка апокрифічного змісту, де поєднуються землеробські і християнські мотиви (є слова “За плужком ходить сам Ісус Господь”).

Проте найцікавішим явищем, звичайно, є коляда до дівчат, яку співають хлопці. Це єдині віншувальники, які ходять вночі – з пізнього вечора і до ранку з 7 на 8 та з 8 на 9 січня. Село велике, і хлоп’ячих ватаг є багато, в деякі роки набиралось і до десяти. Кожна ватага співає не лише для дівчат свого кутка (“участка”, як кажуть в Тисові), а ходить по всьому селу. Тому в одному місці, найчастіше в центрі села, одночасно може зібратись кілька парубоцьких ватаг. До складу ватаги може входити 5 – 15 хлопців приблизно однакового віку. Раніше ходили лише старші хлопці, такі, що вже повернулись з армії, тепер поряд із старшими в окремі ватаги збираються старшокласники. Неодмінний реквізит парубоцької ватаги – бубон, гармошка (або акордеон) – так само, як у бурси, проте хлопці мають свій оригінальний атрибут – зізду. Це складний виріб з кольорового паперу, зробленого у вигляді півсфери (основою слугує сито) з багатьма (8 – 16) кутами. Всередину зірки вставлена свічка, яку вночі засвітлюють. Зірка крутиться, а свічка розміщена непорушно, до того ж захищена від вітру.

На Галичині та Бойківщині, на відміну від центральних областей України, колядники до хати не заходять, співають під вікном – таким чином світло зірки добре видно з хати на фоні темної вулиці. Колядники підходять під те вікно, в якому сяє різнобарвними вогнями ялинка – теж певний закличний знак, оскільки найкраще прибирають ялинки в тих хатах, де є молоді дівчата. За традицією, хлопці мають зайти під кожну хату, навіть таку, де дівчинка ще в колисці лежить, проте на практиці заходять до дівчат віком з 10 – 15 років. Дівчата очікують на парубоцьку коляду з нетерпінням, виглядають її з хати, дуже ображаються, якщо хлопці пройдуть далі, не зазирнувши до них, і дуже радіють, коли їх все ж привітають.

Основна ідея колядок до дівчини в Тисові – кохання, скорий шлюб дівчини, що підкреслюється словами про барвінковий вінок – весільний головний убір дівчини. Відомий класифіка-

тор колядок і щедрівок О.І. Дей відніс колядки подібного змісту до трьох груп у розділі “Колядки та щедрівки дівчини”: Дівчина слухається тільки свого милого; Найпевніша та найвірніша допомога та порятунок – від милого; Дівчина тримає і береже все найкраще тільки для милого²¹. До речі, в цьому 800-сторінковому збірнику немає жодної записаної мною в Тисові колядки дівчині, лише подібні. Під кожним вікном виконується лише одна з колядок. Хлопці мають кілька колядок на вибір: “Ой у садочку, виноградочку”, “На подвір’ячку красно метено”, “Прала дівчина шовкові хустки”, “Пасла дівчина чотири воли”. Останню виконують найчастіше. Всі колядки дуже довгі, мають до 10 – 20 куплетів, і завжди виконуються в повному, нескороченому вигляді. Всі вони співаються на один і той самий мотив, досить простий, проте своєрідний, чисто бойківський. (Так само, до речі, на один мотив виконуються усі весільні пісні – латканки.) Після кожного рядка – рефрен, змістовно пов’язаний із сюжетом пісні. Проте подекуди замість стародавнього приспіву (скажімо, “Видная, видная яблунь червоні ябличка зродила” або “В ялині, гей у ялині при червоненькій калині”) вставляється більш пізній християнський різдвяний приспів: “Радуйся, радуйся, земле, Син нам ся Божий народив”. Перша частина колядки оповідає про якісь дії дівчини (вищує яблуню в садку і нікому не дає жодного плода, окрім милого; випасає волів і губить їх – або губить перстень під час прання в річці – і ніхто не може знайти їх, окрім милого тощо). Останні ж рядки є власне привітальними і у всіх цих колядок однакові:

Зрости ж велика, ґречная панна,
 Ґречная панна, чом Оксанонька (ім’я дівчини)
 Ще й у тім часу чом Ганнусенька (якщо в хаті кілька дівчат)
 Вінчуємо тя (або вас) щестєм, здоровльом
 Щестєм, здоровльом, зеленим вінцьом,
 Зеленим вінцьом, з красним молодцьом.
 Як маєш дочку, шли по горілку. Скоренько!
 Як маєш сина, накопи сира. Дрібненько!
 Прикладай стіжки, лізь по горішки. На подрю!

Після колядки хтось із хлопців промовляє побажання – “повіншованку”: “Вінчуємо тя, ґречная панно, щестєм, здоров’ем, з Різдом Христовим. Христос ся раждає”. Подібні повіншованки (утверджений в етнології термін “поколяді”) є обов’язковими після виконання будь-якої колядки, навіть якщо родина колядує сама собі за святковим столом. Дівчина (або її мати чи батько, якщо дівчина надто сором’язлива) виходить і обдаровує колядників грошима або запрошує до себе на гостину. Хлопці розповідають, що бували випадки, коли до останніх хат доходило лише кілька чоловік з ватаги – після кожної гостини хлопець, який має дівчину у хаті, залишався гостювати і надалі, а інші йшли вітати в першу чергу своїх дівчат.

Колядки з подібними текстами зустрічаються і в інших регіонах України²². Як слушно зазначив Р. Кирчів, така подібність “пояснюється не запозиченням, а органічною генетичною спорідненістю бойківських колядок з загальноукраїнським народноколядним репертуаром”²³.

На жаль, обмежений обсяг статті не дозволяє детально зупинитися на розгляді тисівського вертепу. Тут торкнемось його лише коротко, так як це теж важливий вид різдвяних віншувальних обходів. У Тисові, як і загалом на Бойківщині, не відомі добре описані О.В. Курочкиним в його численних працях²⁴ народні драми “Коза” та “Маланка”, приурочені до Нового року, тобто 13 – 14 січня. Тисівський вертеп – це релігійна вистава, в якій представлений біблійний сюжет про народження Ісуса Христа. Відповідно, час показу цього вертепу – різдвяні дні, тобто 7, 8 та 9 січня. На відміну від колядників, які ходять звечора до ранку, вистави вертепу проходять вдень. Маємо такий своєрідний обрядовий розподіл часу, завдяки якому немає конкуренції між колядниками і вертепом. Попри релігійний сюжет, бойківський вертеп зберіг і народні персонажі, які виконують ту саму бешкетну роль, що і Коза, Ведмідь, Маланка у вертепі інших регіонів. Тобто якщо релігійні персонажі (пастушки, Ангел, 3 царі, Ірод, його воїни, Смерть) грають статичну виставу, не імпровізують, не звертаються до глядачів і мало рухаються, то персонажі-бешкетники спілкуються безпосередньо з глядачами, втягують їх у діалоги, а іноді і в активні дії (напр., витягують на середину кімнати, примушують танцювати

тощо). Це в першу чергу Чорт, Жид і Жидівка (на Західній Україні досі дуже не люблять євреїв). В Тисові до цих традиційних бойківських персонажів додані також Циган і Циганка. Характерною рисою цих героїв (швидше, антигероїв) є так звана антиповедінка – їм дозволено те, що загалом переступає норми суспільної моралі в буденний, не святковий час: вони можуть лихословити, брехати, красти, зачіпати дітей, бути п'яними (це навіть додає їхній грі певний колорит – на тверезу голову так не скажеш і не зробиш), шкодити у хаті і в господі (бити, ламати, переносити на інше місце або ховати вози, ворота, навіть туалети). Таким чином, вертеп є невід'ємною частиною народної сміхової культури і водночас одним з найцікавіших різдвяних обрядів.

Як бачимо, усі виконавці колядок – діти, парубоцькі ватаги, господарі, бурса – чоловічого роду. Полазник – маленький хлопчик. Учасники вертепу – теж лише хлопці, навіть (і особливо) виконавці жіночих ролей. Лише маленькі дівчатка можуть співати колядки, та й то рідко. Обрядовий зимовий спів дівчат і жінок у Тисові – це лише щедрювання напередодні Водохрещця. Зимові свята Тисова, та й інших місцевостей Бойківщини мають чітку структуру: “Перші свята” (Новий рік 1 січня та Різдво) і “Другі свята” (Василя і особливо – Водохрещця).

На відміну від інших регіонів України, де Щедрим вечором називається вечір на Маланки, напередодні Василя, тобто 13 січня, на Бойківщині Щедрий вечір – це вечір перед Водохрещцем, тобто 18 січня. В Тисові для 18 січня існує ще назва Другий святий вечір, що вказує на спорідненість і певну рівнозначність між обома святими вечорами (хоча вечір напередодні Різдва, звісно, важливіший). Подекуди (не в Тисові, а, зокрема, в с. Нагуєвичах Дрогобицького району Львівської області) вечір 6 січня називається Дідів вечір, а 18 січня – Бабин вечір. Це додатково підкреслює важливу чоловічу функцію під час Різдвяних свят. Тут знову треба звернутись до архаїчного світогляду українців. Як уже зазначалось, людина традиційного суспільства вірила в те, що за допомогою магічних ритуалів вона причетна до щорічного відтворення світу²⁵. Творення світу аналогічне до народження людини чи тварини, усього живого: спершу – запліднення, потім – виношування і народження. За такої схеми стає зрозумілою важлива чоловіча роль у магічних обрядах початку року (полазник, і колядування на Різдво, засівання на Старий новий рік), оскільки саме чоловікові належить запліднювальна функція. Уся подальша відповідальність за народження лягає на плечі жінки, тому у всіх інших календарних святах превалюючою є саме жіноча обрядова роль.

Різдво, як найбільше річне свято в Тисові, на Бойківщині загалом (та й у більшості європейських народів), не втратило свого значення і донині. Особливе значення мають різдвяні обходи-привітання, покликані принести щастя, добробут і радість у кожную родину, в кожне обійстя. Серед них – прихід полазників та колядників, вистава вертепу. Прекрасне бойківське село Тисів плекає свої різдвяні традиції. В першу чергу стародавніх звичаїв та обрядів дотримуються там, де в хаті є літні люди, які багато чого можуть навчити підростаючі покоління. А оскільки молоді сім'ї в бойківських селах не часто відселяються в нову хату, в одному помешканні одночасно проживає кілька поколінь, можна говорити про те, що різдвяні традиції, в тому числі й віншувальні, живі майже в кожній тисівській оселі.

Наостанок хочу висловити щире подяку людям, які дуже допомогли мені в збиранні матеріалу в с. Тисів: Павлюк Ганні Василівні та її родині, а також Пилипів-Прокіпчин Ірині Іванівні.

¹ Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. Під ред. Гошка Ю.П. – К., 1983. – С. 9–17.

² Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті. – Львів, 2002. – С. 3.

³ Зокрема, розділ про календарно-обрядові пісні в новій статті Р. Кирчіва “Усна народна творчість бойків” // Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. – С. 38 – 47.

⁴ Курочкін О.В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. – К., 1978. – С. 89.

⁵ Записано Громовою Н.О. від Павлюк Ганни Василівни, 1959 р.н., в с. Тисові 26 червня 2004 р.

⁶ Кирчів Р. *Op. cit.* – С. 47.

⁷ Борисенко В.К. Традиції та життєдіяльність етносу (на матеріалах святково-обрядової культури українців). – К., 2000. – С. 20.

- ⁸ Див., зокрема, Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К., 1993. – С. 64: колядки і щедрівки з хліборобськими, мисливськими, військовими, казково-фантастичними, весільними та біблійно-релігійними мотивами; Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість. – К., 2001. – С. 114: міфологічно-культурні, родинно-господарські (величальні), історичні (лицарсько-дружинні), біблійно-апокрифічні. Свої класифікації подають також Ф. Колесса (Українська усна словесність. – Едмонтон, 1983. – С. 42–47), С. Килимник (Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – К., 1994. – Кн. I. – С. 68), О.І. Дей (Колядки та щедрівки. – К., 1965. – С. 5–7, 800–803) та ін.
- ⁹ Курочкін О.В. *Op. cit.* – С. 72.
- ¹⁰ Кирчів Р. *Op. cit.* – С. 42.
- ¹¹ Записано автором від вчительки історії Пилипів-Прокіпчин Ірина Іванівна, 1958 р. нар. та Павлюк Ганна Василівна, 1959 р.н.
- ¹² Бернштам Т.А. Молодець в обрядовій життєвій руської общини ХІХ – початку ХХ в. – Л., 1988. – С. 167–168.
- ¹³ Записано автором в с. Тисові в сім'ї Пилипів-Прокіпчин Ірини Іванівни, 1958 р.н., під час святкового застілля 8 січня 2005 р., і в сім'ї Павлюка Василя Юрковича, 1956 р.н., також під час святкового застілля 9 січня 2005 р.; а також студентами Харківського університету під керівництвом Крассікова М.М. в Тисові 8 січня 2005 р.
- ¹⁴ Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. – М., 1878. – Ч. II. – С. 23, № 33. Цит. за: Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000. – С. 109.
- ¹⁵ Гримич М.В. *Op. cit.* – С. 109.
- ¹⁶ Колядки. Упорядник Ярина Коваль. Львівське обласне відділення Українського фонду культури. Творчо-виробниче об'єднання "Гердан", 1991. – С. 62.
- ¹⁷ Записано під час різдвяних свят 2005 р. в с. Тисові з вуст виконавців.
- ¹⁸ Кирчів Р. *Op. cit.* – С. 41.
- ¹⁹ Записано автором 26 червня 2004 р. в с. Тисові від Пукас Анни Юрїївни, 1929 р.н.
- ²⁰ Записано автором 8 січня 2005 р. в с. Тисові від Павлюка Василя Юрковича 1956 р.н.
- ²¹ Колядки та щедрівки. Зимові обрядові поезії трудового року / Упоряд., передмова і прим. О.І. Дея. – К., 1965. – С. 392–419.
- ²² Див., наприклад, Колядки та щедрівки в сучасних записах. Упорядник С.А. Китова. – Черкаси, 2003. – С. 143; Колядки та щедрівки. – К., 1965. – С. 395, 405, 412, 413, 415, 417, 418, 419.
- ²³ Кирчів Р. *Op. cit.* – С. 46.
- ²⁴ Курочкін О.В. Буковинська новорічна "переберія" // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 3. – С. 25–33; Його ж. До проблеми етнографічного вивчення традиційних народних масок на Україні // Народна творчість та етнографія. – 1988. – № 6. – С. 37–43; Його ж. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. – К., 1978. – 189 с.; він же. Традиції народного карнавалу // Пам'ятки України. – 1987. – № 3. – С. 49–51.; Його ж. Українські новорічні обряди: "Коза" і "Маланка" (з історії народних масок). – Опішне: Українське народознавство, 1995. – 375 с.; Його ж. Українські новорічні традиції (проблеми реконструкції ритуалу й світогляду). Дис... д-ра іст. наук: 07.00.07. – НАНУ, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського. – К., 1994. – 432 с.; Його ж. Українці в сім'ї європейській. Звичаї, обряди, свята. – К., 2004. – 248 с. та ін.
- ²⁵ Гримич М.В. *Op. cit.* – С. 74.

Volodymyr SKLYAR
Kharkiv

CHANGES OF QUANTITY AND ETHNIC COMPOSITION OF POPULATION DONETS COAL BASIN: DONETSK AND LUGANSK REGIONS (on the Materials of Censuses, 1959, 1989, 2001)

Research of ethnodemographical processes in Donets Coal Basin was conducted over a period 1959 – 2001. It allowed to expose the basic tendencies of changes, and also to conduct the comparative analysis of ethnodemographical processes in the times of absence of state system (1959 – 1989) and times of independence of Ukraine and on the eve of its gaining (1989 – 2001).

Володимир СКЛЯР
Харків

ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ ТА ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ: ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ (за матеріалами переписів 1959, 1989, 2001 років)

Найбільш промислово розвинутим і урбанізованим регіоном України був і продовжує залишатись Донбас. Дослідження етнодемографічних процесів у цьому регіоні за 1959 – 2001 рр. має важливе наукове значення. З одного боку, ці процеси прямо залежать від соціально-політичного розвитку, а з іншого боку, безпосередньо відбиваються на всіх сферах суспільного життя. Джерелами для проведення аналізу змін чисельності та етнічного складу населення Донбасу стали матеріалами переписів 1959, 1989, 2001 років¹. У результаті опрацювання цих статистичних матеріалів були підготовлені таблиці.

На жаль, у сучасній українській науковій літературі поки що відсутні окремі праці, де б вивчались етнодемографічні процеси в Донбасі. Єдиною науковою працею, одним з напрямків якої було дослідження етнічного складу населення цього регіону стала монографія П. Лавріва². Опосередковано ці процеси знайшли своє місце у науковому доробку Ф.Д. Заставного та В.І. Наулка³. При цьому варто звернути увагу на те, що результати перепису населення 2001 року не відбиті у цих роботах. До речі, ще раніше, в 20-ті рр. ХХ ст. дослідження етнічного складу населення “Гірничо-промислового Донецького басейну” було одним із важливих напрямків доробку Т. Олесіюка та А. Хоменка на основі аналізу результатів перепису населення 1926 року⁴.

Загальна чисельність населення Донбасу. Зміни чисельності всього населення регіону мали досить суттєві відмінності за кожним з двох часових періодів. За перший період (1959 – 1989 рр.) загальна чисельність населення Донбасу збільшилась з 6 млн. 714,2 тис. осіб до 8 млн. 168,5 тис. осіб [Таблиця 1]. Тобто, за 30 років приріст склав 1 млн. 454,6 тис. осіб (21,66 %) [Таблиця 2]. Зростання чисельності всього населення Донбасу за цей період стало

наслідком не лише природного, але й механічного приросту. До цього найбільш промислово розвинутого регіону України, перш за все до міст, були спрямовані міграційні потоки не лише з інших областей, але також із території сусідньої Росії.

Протягом другого періоду (1989 – 2001 рр.) чисельність населення Донбасу скоротилась з 8 млн. 168,8 тис. осіб до 7 млн. 365,8 тис. осіб, тобто на 803,0 тис. осіб (9,83 %) [Таблиці 1, 2]. Зменшення загальної чисельності населення цього регіону за 12 років було викликане процесами депопуляції, а також міграційними потоками за межі України, які були зумовлені несприятливим соціально-економічним становищем, особливо в середині 90-х рр.

Суперечливість змін чисельності всього населення Донбасу за двома періодами безпосередньо відбилися і на демографічних процесах і цілому за 1959 – 2001 рр. За 42 роки загальна чисельність населення регіону лише на 9,70 % (651,6 тис. осіб) [Таблиця 2]. Донбас залишався одним з найбільш густозаселених регіонів України. За 42 роки частка цього регіону серед усього населення України дещо скоротилась: з 16,04 % у 1959 році до 15,27 % у 2001 році [Таблиця 5]. Тобто, в цьому регіоні мешкав кожен шостий житель України.

Українці. Чисельність українців у Донбасі, на відміну від усього населення, зростала протягом обох періодів. Зокрема, за перший період вона збільшилася з 3 млн 784,4 тис. осіб до 4 млн. 175,6 тис. осіб, тобто на 391,2 тис. осіб (10,34 % [Таблиці 1, 2]. За темпами приросту чисельності за перший період українці вдвічі поступалися всьому населенню регіону і втричі етнічним меншинам [Таблиця 2]. Серед загального приросту чисельності всього населення Донбасу за 1959 – 1989 рр. українці склали лише 26,89 % *[Підрахунки автора за даними таблиці 2]. Тобто, за цей період українці вже опинилися у меншості серед загального приросту чисельності всього населення, хоча для таких суттєвих змін не було жодних об'єктивних передумов. Незначні темпи приросту чисельності українців у Донбасі за перший період були викликані не низьким природним приростом, а негативним впливом асиміляційних процесів у формі зросійщення, що активно розгорнулося у цьому промисловому регіоні. Українці за радянських часів у Донбасі зазнавали штучної за своєю сутністю мовної та етнічної асиміляції, перетворюючись на росіян українського етнічного походження.

Досить низькі темпи приросту чисельності українців та тлі значно вищих темпів зростання числа етнічних меншин, перш за все росіян, призвели до суттєвих змін етнічного складу населення регіону, і до того ж не на користь українців. Зокрема, якщо в 1959 році українці склали 56,36 % загальної чисельності населення Донбасу, то в 1989 році – лише 51,12 % [Таблиця 3]. До цього варто додати, що рівень частки українців серед усього населення Донбасу був найнижчим, порівняно з усіма іншими областями, за винятком Криму.

За другий період чисельність українців у Донбасі продовжувала зростати, але ще нижчими темпами, ніж за попередній період, до того ж на тлі скорочення чисельності етнічних меншин, перш за все росіян. Так, приріст чисельності українців у цьому регіоні за 1989 – 2001 рр. збільшилася лише на 40,9 тис. осіб (0,98 %), досягнувши в 2001 році 4 млн. 216,5 тис. осіб [Таблиці 1, 2]. При чому, це зростання відбулось лише завдяки Донецькій області, бо в Луганській за цей період спостерігалось скорочення чисельності українців.

Протягом другого періоду продовжував змінюватись етнічний склад населення Донбасу. На відміну від першого періоду, на цей раз ці зміни відбувались на користь українців, що було спричинено скороченням загальної чисельності етнічних меншин за умов, хоча й незначного, але все-таки приросту числа українців. Зокрема, їхня частка серед усього населення Донбасу зросла з 51,12 % у 1989 році до 57,24 % у 2001 році [Таблиця 3].

Незначне збільшення чисельності українців у Донбасі за другий період було викликане не скільки природним приростом, а перш за все, впливом природної етнічної асиміляції в умовах відновлення державної незалежності України. За цей період етнічної асиміляції зазнавали не українці, як це було раніше, а етнічні меншини. Тобто, відбувались зміни етнічної самоідентифікації насамперед тих осіб, які походили з етнічно-змішаних родин, перш за все, з українсько-російських.

У цілому за 1959 – 2001 рр. чисельність українців у Донбасі зросла з 3 млн. 784,4 тис. осіб до 4 млн. 216,5 тис. осіб, тобто на 432,1 тис. осіб (11,42 %) [Таблиці 1, 2]. За темпами приросту чисельності за 42 роки українці переважали етнічні меншини, а в результаті цього і все населення Донбасу [Таблиця 2]. Серед загального приросту чисельності населення регіону

за 42 роки частка українців складала 66,31 % [*]. Враховуючи вплив суттєвих відмінностей у напрямках змін чисельності етнічних меншин та українців за перший та за другий періоди, рівень частки останніх серед усього населення Донбасу за 1959 – 2001 рр. майже не змінився, хоча й дещо зріс – з 56,36 % до 57,24 % [Таблиця 3].

У територіальному розміщенні українців у межах Донбасу за 42 роки також не сталося суттєвих змін, хоча за ступенем зосередження в цьому регіоні українці майже втричі поступалися етнічним меншинам, внаслідок цього і всьому населенню. Зокрема, в 2001 році частка Донбасу серед загальної чисельності українців в Україні складала 11,23 %, серед загального числа етнічних меншин – 29,43 %, серед усього населення – 15,27 % [Таблиця 5].

Таким чином, за 1959 – 2001 рр. відбулись зростання чисельності українців у Донбасі, а також дещо підвищився рівень їхньої частки серед усього населення регіону. Зміни етнічного складу населення Донбасу на користь українців відбулись виключно за рахунок другого періоду, бо за перший спостерігались зворотні тенденції – деукраїнізація регіону.

Загальна чисельність етнічних меншин. Значну частину населення Донбасу складали представники етнічних меншин. За перший період (1959–1989 рр.) відбулось інтенсивне зростання чисельності з 2 млн. 929,8 тис. осіб до 3 млн. 993,2 тис. осіб [Таблиця 1]. Тобто, за 30 років приріст складав 1 млн. 063,4 тис. осіб (36,30 %) [Таблиця 2]. За темпами приросту чисельності за перший період етнічні меншини більше ніж втричі переважали українців [Там само]. До того ж, перевага була не лише у відносних, але й в абсолютних показниках, відповідно, 1 млн. 063,4 тис. осіб та 391,2 тис. осіб [Там само]. Серед загального приросту чисельності населення Донбасу за цей період етнічні меншини склали 73,11 % [*]. Таке інтенсивне зростання було викликане не лише природним, але й механічним приростом, перш за все, завдяки одній лише етнічній меншині – росіянам.

Навпаки, за другий період (1989 – 2001 рр.) відбулось суттєве зменшення загальної чисельності етнічних меншин у Донбасі, і знову-таки за рахунок росіян. За цей час скорочення становило 843,9 тис. осіб (21,13 %) [Таблиця 2]. Завдяки зменшенню чисельності етнічних меншин за другий період, скоротилась і загальна чисельність населення Донбасу [Там само]. Зменшення числа етнічних меншин було спричинено не лише депопуляційними процесами, але частково процесами етнічної асиміляції.

Суперечливий характер змін чисельності етнічних меншин за двома періодами призвів до досить незначного приросту їх числа в цілому за 1959–2001 рр. – на 219,5 тис. осіб (7,49 %) [Таблиця 2]. За 42 роки темпи приросту чисельності етнічних меншин виявились порівняно меншими, ніж приріст числа українців та всього населення в Донбасі, відповідно, 11,42 % та 9,70 % [Там само]. На етнічні меншини припадала третина (33,69 %) загального приросту чисельності населення регіону за 1959 – 2001 рр. [*].

У результаті суттєвих відмінностей у динаміці чисельності українців та етнічних меншин у Донбасі за двома періодами відбувались і суттєві зміни етнічного складу населення регіону. Так, у 1959 році частка етнічних меншин серед цього населення складала 43,64 %, у 1989 році – 48,88 % (максимальний показник), у 2001 році – 42,76 % [Таблиця 3]. Частка етнічних меншин серед усього населення Донецької та Луганської областей була найвищою серед усіх інших областей України, окрім Криму.

Донбас залишався основним ареалом зосередження етнічних меншин в Україні. У 2001 році частка усього регіону серед загальної чисельності етнічних меншин в Україні складала 29,43 % [Таблиця 5]. Для порівняння, частка усього регіону серед загальної чисельності населення та українців була значно меншою, відповідно, у 2001 році 15,27 % та 11,23 % [Там само].

Росіяни. Найбільшою за чисельністю етнічною меншиною не лише в Донбасі, але й в цілому в Україні є росіяни. Зміни чисельності росіян мали досить значні часові відмінності. Головною ознакою першого періоду (1959–1989 рр.) було інтенсивне зростання їхньої чисельності з 2 млн. 551,2 тис. осіб до 3 млн. 595,1 тис. осіб [Таблиця 1]. За цей час приріст складав 1 млн. 043,9 тис. осіб (40,92 %) [Таблиця 2]. За темпами приросту росіяни майже вчетверо переважали українців, до того ж ця перевага зберігалась і в абсолютних показниках, майже втричі [Там само]. За перший період на цю етнічну меншину припадало 71,77 % загального приросту всього населення Донбасу [*]. Тобто, за 1959–1989 рр. загальна чисель-

ність населення цього регіону збільшувалась переважно не за рахунок українців, а завдяки російській етнічній меншині. Таке значне зростання чисельності росіян за цей період було викликане не лише природним та механічним приростом, а стало прямим наслідком процесів етнічної асиміляції (зросійщення).

На відміну від першого періоду, протягом другого (1989 – 2001 рр.) спостерігалось інтенсивне зменшення чисельності росіян у Донбасі з 3 млн. 993,2 тис. осіб до 3 млн. 149,3 тис. осіб [Таблиця 1]. За 12 років скорочення складало 758,9 тис. осіб (21,11 %) [Таблиця 2]. Такі суттєві зміни призвели до зменшення загальної чисельності населення Донбасу. Головними причинами таких змін були як депопуляційні процеси, так і етнічні.

Діаметрально протилежні напрямки змін чисельності росіян за двома періодами мали наслідок – відносно незначний приріст їхньої чисельності за 1959–2001 рр. – 285,0 тис. осіб (11,17 %) [Таблиця 2]. Але при цьому, за темпами приросту за 42 роки росіяни майже не поступалися українцям – 11,42 %, але суттєво відрізнялись в абсолютних показниках – 432,1 тис. осіб [Там само]. Серед загального приросту всього населення Донбасу за 1959 – 2001 рр. частка росіян була досить значною – 43,74 % [*].

Відмінності в темпах приросту чисельності українців та росіян безпосередньо відбивались і на змінах етнічного складу населення Донбасу. Зокрема, частка росіян серед усього населення регіону зросла з 38,00 % у 1959 році до 44,01 % у 1989 році, навпаки, скоротилася до 38,51 % у 2001 році [Таблиця 3]. Тобто, за 42 роки її рівень змінився досить мало. До цього варто додати, що рівень частки росіян серед загальної чисельності населення Донецької та Луганської областей продовжував залишатись значно вищим, ніж в інших областях України, крім Криму.

Характерною ознакою структури етнічних меншин Донбасу було домінування росіян, до того ж, їхня частка зросла з 87,08 % у 1959 році до 90,06 % у 2001 році [Таблиця 4]. Тобто, 9 з 10 представників етнічних меншин регіону належали лише до однієї з них – росіян. Якщо взяти за 100 % загальний приріст чисельності етнічних меншин Донбасу, то частка росіян складала 98,17 % за 1959 – 1989 рр. [*]. За другий період частка росіян серед скорочення загальної чисельності етнічних меншин становила 89,93 % [*]. У зв'язку з тим, що чисельність етнічних меншин, окрім росіян у Донбасі за 1959–2001 рр. скоротилась на тлі зростання чисельності росіян, то загальна чисельність етнічних меншин у цьому регіоні за 42 роки збільшилась виключно за рахунок росіян.

Донбас продовжував залишатись головним осередком територіального розміщення росіян в Україні. Частка цього регіону серед загальної чисельності росіян становила в 2001 році 34,03 % [Таблиця 5]. Для порівняння, частка Донбасу серед загальної чисельності українців була втричі меншою – лише 11,23 % [Там само]. Тобто, в 2001 році в цьому регіоні мешкав кожен 3-й росіянин і лише кожен 9-й українець.

Загальна чисельність етнічних меншин окрім росіян. На відміну від росіян, сукупна чисельність етнічних меншин у Донбасі була значно меншою. За перший період їхня чисельність зросла з 378,6 тис. осіб до 398,1 тис. осіб, тобто на 19,5 тис. осіб (5,15 %) [Таблиці 1, 2]. За темпами приросту чисельності ця група населення значно поступалася українцям (удвічі), а особливо росіянам (усемеро), не кажучи вже про абсолютні показники [Таблиця 2]. Найбільшими за чисельністю етнічними меншинами в Донецькій області були греки, білоруси, євреї та татари, у Луганській – білоруси та татари [Таблиця 1]. За 1959 – 1989 рр. На Донеччині збільшилась чисельність білорусів та татар, а зменшилось число греків та євреїв. За цей же час на Луганщині зросло число білорусів, але скоротилось чисельність татар [Там само].

Частка етнічних меншин, окрім росіян, серед загального приросту чисельності населення Донбасу за 1959 – 1989 рр. складала лише 1,34 %, а серед загального приросту чисельності етнічних меншин – 1,83 % [*]. Досить незначний приріст цієї групи меншин був викликаний низьким природним приростом, впливом міграцій, перш за все, євреїв, а також асиміляційними процесами, головним чином у формі зросійщення.

За другий період спостерігалось значне скорочення сукупної чисельності етнічних меншин, окрім росіян у Донбасі на 85,0 тис. осіб (21,35 %) [Таблиця 2]. Ці зміни були спричинені депопуляційними, асиміляційними, а також міграційними процесами. За 1989 – 2001 рр. спостерігалось інтенсивне скорочення чисельності окремих етнічних меншин, окрім росіян, як у

Донецькій, так і в Луганській областях [Таблиця 1].

Досить суттєве скорочення сукупної чисельності етнічних меншин, окрім росіян у Донбасі за другий період і незначне зростання протягом попереднього – першого, призвело до зменшення загального їх числа в цілому за 1959–2001 рр. Це скорочення складало 65,5 тис. осіб (17,30 %) [Таблиця 2]. До цього варто додати, що зменшення чисельності цієї групи меншин проходило на тлі зростання чисельності українців та росіян [Там само]. За 1959 – 2001 рр. Зазнали суттєвого зменшення чисельність окремих етнічних меншин, окрім росіян, які мешкали на теренах Донеччини та Луганщини [Таблиця 1]. До цього варто додати, що в Донецькій області за цей час зросла чисельність вірменів та азербайджанців [7].

Такі зміни чисельності етнічних меншин, окрім росіян безпосередньо відбилися на етнічному складі населення Донбасу. Рівень частки цих меншин разом узятих серед усього населення регіону був досить незначним і зменшився: з 5,64 % у 1959 році до 4,25 % у 2001 році [Таблиця 3]. Подібні тенденції спостерігались і в структурі етнічних меншин Донбасу, де частка етнічних меншин, окрім росіян зменшилась з 12,92 % у 1959 році до 9,94 % у 2001 році [Таблиця 4].

Територіальне розміщення етнічних меншин, окрім росіян суттєво відрізнялось від інших груп населення. За ступенем концентрації у Донбасі в 2001 році ця група меншин дещо переважала українців, але досить суттєво поступалася росіянам, відповідно, 13,24 %, 11,23 % та 34,03 % [Таблиця 5]. Таким чином, за 1959 – 2001 рр. чисельність етнічних меншин, окрім росіян у Донбасі суттєво зменшилася, зазнала скорочення і їхня частка серед усього населення регіону, а також серед загального числа етнічних меншин.

Отже, дослідження етнодемографічних процесів у Донбасі було проведено як окремо за двома часовими періодами, так і в цілому за 1959 – 2001 рр. Такий розподіл дозволив виявити основні тенденції змін у цілому за 42 роки, а також провести порівняльний аналіз етнодемографічних процесів доби бездержавності (1959 – 1989 рр.) і часів напередодні здобуття та в добу незалежності України (1989 – 2001 рр.). Окремого дослідження потребує мовна структура населення Донбасу, що дещо відрізнялася від етнічної структури населення цього регіону.

*Підрахунки автора за даними таблиці 2.

¹ Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. – Москва, 1963. – С. 168, 174; Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи 1989 г. – Москва, 1991. – С. 78, 80, 82; Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 244. – С. 11–12.

² Лаврів П. Історія Південно-Східної України. – Львів, 1996.

³ Заставний Ф.Д. Населення України. – Львів, 1993; Його ж. Географія України. – Львів, 1994; Наулко В.І. Хто і відколи живе в Україні. – К., 1998; Його ж. Динаміка етнічного складу населення України в ХХ ст. // Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність. – К., 2001. – С. 46–69.

⁴ Олесіюк Т. Розселення народностей УССР // Соборна Україна. – К., 2004. – С. 37–70; 8. Хоменко А. Національний склад людності УСРР. – Харків, 1929.

ДОДАТКИ:

Таблиця 1.
Чисельність та етнічний склад населення
Донбасу (тис. осіб)

1959	1989	2001
------	------	------

Все населення	6 714,2	8 168,8	7 365,8
Українці	3 784,4	4 175,6	4 216,5
Етнічні меншини	2 929,8	3 993,2	3 149,3
Росіяни	2 551,2	3 595,1	2 836,2
Етнічні меншини, крім росіян	378,6	398,1	313, 1
Донецька:	292,7	302,3	237,1
Греки	93,2	83,7	77,5
Білоруси	63,3	76,9	44,5
Євреї	42,5	28,1	8,8
Татари	24,5	25,5	19,1
інші меншини, крім росіян, греків, білорусів, євреїв, татар	69,1	88,1	87,2
Луганська:	85,9	95,8	87,2
Білоруси	25,9	33,5	20,5
Татари	12,6	11,9	8,5
інші меншини, крім росіян, білорусів, татар	47,4	50,4	47,0

Таблиця 2.
Зміни чисельності та етнічного складу населення
Донбасу (тис. осіб, у %)

	1959 – 1989		1989 – 2001		1959 – 2001	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Все населення	1 454,6	21,66	-803,0	-9,83	651,6	9,70
Українці	391,2	10,34	40,9	0,98	432,1	11,42
Етнічні меншини	1 063,4	36,30	-843,9	-21,13	219,5	7,49
Росіяни	1 043,9	40,92	-758,9	-21,11	285,0	11,17
Етнічні меншини, крім росіян	19,5	5,15	-85,0	-21,35	-65,5	-17,30

Таблиця 3.
Етнічний склад населення
Донбасу (в %)

	1959	1989	2001
Українці	56,36	51,12	57,24
Етнічні меншини	43,64	48,88	42,76
Росіяни	38,00	44,01	38,51
Етнічні меншини, крім росіян	5,64	4,87	4,25

Таблиця 4.
Структура етнічних меншин Донбасу (в %)

	1959	1989	2001
Росіяни	87,08	90,03	90,06
Етнічні меншини, крім росіян	12,92	9,97	9,94

Таблиця 5.
Територіальне розміщення всього населення, українців, етнічних меншин, росіян, етнічних меншин, окрім росіян у Донбасі (в %)

	1959	1989	2001
Все населення	16,04	15,87	15,27
Українці	11,76	11,16	11,23
Етнічні меншини	30,17	28,46	29,43
Росіяни	35,98	31,66	34,03
Етнічні меншини, крім росіян	14,45	14,87	13,24

Dmytro RESHETCHENKO
Kyiv

**THE ROLE OF THE URBAN POPULATION
OF THE RIGHT-BANK OF UKRAINE
IN THE TRADE OF GRAIN
IN THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY**

Дмитро РЕШЕТЧЕНКО
Kiїв

**РОЛЬ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ
ПРАВОБЕРЕЖЖЯ УКРАЇНИ
У ТОРГІВЛІ ЗЕРНОМ
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ**

У статті подано коротку характеристику міст і містечок Правобережної України та населення, що в них проживало. Також показано також роль міського населення у виробництві зерна та торгівлі ним.

The growing and sale of grain was an important part of the profit for the population of the Right-bank Ukraine during many centuries. The sale of the cereals was favourable both for the founders and for the state. The amount of grain which was sold depended on many natural, economic and political factors. The growing of a grain trade in the cities in Kyivskyi, Podil's'kyi and Volyns'kyi provinces, and also their role in the sale of the grain in the half of the 19th century represent the main object of this article.

The question of the growing and sale of the grain was very actual in the works of the researchers of the 19th and the beginning of the 20th centuries. Among them we can mention the works of S. Gulishambarov, A. Umyssa, M. Dovnar-Zapolskyi, A. Kornilov and others¹. Nevertheless it is necessary to note, that this authors basically covered all the Russian tendencies not giving special attention to regional features. A number of interesting articles and statistical researches were published in the "Magazine of the Ministry of Internal Affairs".

We can find a number of very interesting researches on this problem in the works of the authors of the 1920's – 30's. During this period historians studied subjects which in our days have remained without attention. With M. Slabchenko's solid work appeared a number of articles by I. Kravchenko, N. Bukatevich, M. Sambikin, some information can be find in works of S. Voznesensky, F. Yastrebov, S. Pyontkovskyi and others².

In 1930 a great number of monographs and articles with thorough researches of social and economic history of Russian empire of the first half of the 19th century appeared. Gurzhyi's monographs and articles are especially valuable in this case. Some aspects of this problem we can find in works of V. Polyakov, I. Slabeev, V. Zadorozhnyi, S. Okun' etc³.

In independent Ukraine approaches to understanding of history have been reconsidered. We have opportunity to consider a social and economic history from new sights and with the use of

other techniques and methods. New researches more and more address to a regional history. Nowadays many works appeared. Among them about the history of landowners facilities of Right-bank Ukraine of O. Gordunovskiy, about the trade of Ukraine in the 19th century of T. Goncharuk, monography of G. Kazmirchuk and T. Solovyeva about social and economic development of Right-bank, A. Zinchenko's about church landowners and many others⁴.

Right-bank provinces which have been attached to Russian empire at the end of the 18th century were characterised by small amount of cities. The population of the majority of them seldom reached 10 thousand of inhabitants. So the profits of these cities were low. The difference between some towns and villages was only in "the wooden church, a dilapidated Catholic church, some small shops, and the exhibition area which was over with a herb"⁵.

In 1845 there were 45 cities on the Right-bank. Among them: 3 principal towns of province, 33 towns of district and only 9 others⁶. Many of the district centres as Gaysyn, Vasyl'kiv, Radomyshl', Ovruch, Nova Ushytsya or Tarashcha were small towns with insignificant industry and trade. They were renamed into cities because they had own power structures⁷. The main work of city inhabitants in such towns was agriculture and small trade once a week or even twice a month. The state and landowner's peasants represented the significant part of inhabitant of these settlement.

So, in 1805 in Radomyshl'skyi district with 211 951 dessiatin* all arable lands (826,5) were in towns of district. "City arable lands were given on cultivation to bourgeois in exchange for tenth sheaf". The tenth parts of cereals was given to the city storehouse⁸.

The mills gave another important profit in such towns. The owners of mills bought a grain and sold a flour at local fair and markets. In such cities as Chyhyryn, Radomyshl', Tarashcha, Zvenyhorodka the profit of mills was on the second place after wine-farming⁹.

But there were big cities, which have been became industrial and commercial centers, such as: Kyiv, Zhytomyr, Rivne, Uman', Kamianets-Podil'skyi ets. There were many rural inhabitants in these cities¹⁰.

There were 93 small town in Kyiv province, 98 – in Podil's'k, 134 – in Volyn' in the 1830s. But their amount was constantly growing. So, A. Kamenskyi in his article mention, that there were 99 small town in Kyiv province in the 1840s and 117 – in Podil's'k province¹¹. There were many documents with the request of landowners to rename their villages in the small towns and to open there fairs or even markets. These documents were in office of the Kyiv military governor, the Podil's'k and Volyn' general-governor.

What were the reasons of this phenomenon? First of all, at the fairs and markets landowners and their peasants had the opportunity to sale bread and their own goods, not leaving in other places. Taking into account the means of transportation and a condition of the ways, such trips sometimes occupied two and more days. Secondly, in small towns, Jews could settle**. Jews and free people paid 1 – 4 roubles in silver for the houses, 6 – 10 roubles for employment of shop and other payments whereas peasants did not pay for houses, and only fulfilled "corvee"¹².

Basically the landowners owned small towns of the Right-bank. So, in 1845 in Podil's'k and Kyiv province from 216 small towns only 20 were state and 8 belong to military departments. The same state of affairs was in the Volyn' province¹³.

Contemporaries who passed through small towns, marked their poverty and small industry. In the middle of the 19th century there was no even one factory or plant in the second part of Podil's'k and in the third part in the Kyiv province. And in others basically was only distillery or a sugar plant. There were no fairs or the markets more than in 30 small towns of the Right-bank¹⁴. Therefore in the cities and small towns bourgeois was also engaged in agriculture, as the peasants who lived there. In next table we can see the amount of grain, which has been raised in the cities of right-bank provinces and its part from all crop.

* Dessiatina = approx. 2 3/4 acres.

** Right-bank provinces belonged to so-called "region of the Jewish settled way of life" where Jews had a right to settle, but only in cities and small towns.

Tab. 1.

Sowing and corn crop in the cities of the Right-bank (in quarters*)
and its particle from all crop in the 1840s¹⁵

Province	1842			1844			1846		
	Sowing	Crop	In %	Sowing	Crop	In %	Sowing	Crop	In %
Kyiv	9442	46247	0,88	7221	29954	0,55	6893	27519	0,38
Podil's'k	11474	42885	0,63	9546	29535	0,58	8091	20754	0,59
Volyn'	1955	10666	0,17	–	–	–	–	–	–

From this table we can make the conclusion, that cultivation of grain in the cities became constantly low. So, delivery of the grain from a countryside played an important role.

The fairs and the markets also played a significant role in sale of the grain. The peasants with landowners as merchants sold their goods. But the landowners tried to sell their cereals directly abroad or to Odesa. Some of them were engaged in the delivery of food for the army or were engaged in distillation, which gave more profit, than selling of grain.

Small landowners and peasants basically sold bread at local fairs and markets. A plenty of it, especially in the fruitful year, was impossible to sell at the home market. The Podil's'k governor in 1837 complained: "It is impossible to sell big quantity of the cereals at the home market because all population which includes landowners, peasants and bourgeois's are engaged in the cultivation of grain. Only regular army, bureaucracy and Jews do not take part in this matters. At the home market the price of the bread is sold, is not expensive. It is mainly cheap"¹⁶.

That's why merchants and industrialists were the main buyers. They grew grain and sent it in small parties to Ust'yug, Odesa and the cities of other provinces where was an insufficiency in it. Many industrialists made the foodstuffs for army and the Black Sea fleet under contracts. Bourgeois's also were engaged in grain purchase, especially in the districts which were near the sea-ports.

The difference between prices of bread in different districts was rather big. But in Podil's'k and the majority districts of Kyiv province the prices were always lower than in Volyn' province and much lower than in other neighbour provinces of Russian empire. That's why the merchants of the Volyn' province bought bread in the Podillia and resold it in their province. Often the Belarus' provinces were in the need of the large amount of cereals. Some industrialists of Kyiv had their own water means and delivered grain in Mozyr, Pinsk and Orsha. The delivery of food of a flour or cereals there cost from 45 up to 75 kopecks and depended on demand for transportation, and oats – 2,50–4,20 roubles¹⁷.

Bread and cattle were the main goods almost at all fairs and markets (except for fairs in provincial cities and in Berdychiv). In the report about the trade at local fairs and the tenders to governor Vasilchikov district officials informed him about the large demand on the bread and cattle. So, in 1836 in the Nemyriv fair were sold goods on 164400 roubles and on 151000 rubles was sold bread in the grain and in the flour¹⁸.

The industrialists often took the credit for the purchase of big parties. Thus inhabitants of provincial and district cities where were corresponding establishments had the advantages. So, at the beginning of 1840s the inhabitants of Zolotopillya of Chyhyryn district complained that significant remoteness from district city does not give them an opportunity to take the credit quickly and agreements are broken off whereas "many merchants and bourgeoises have a trade different goods, which mainly are the local products to Odesa, Mykolaiv, and other cities". The authors of the letter found a decision of this problem, which was in the appointment of the special broker who would serve the nearest cities of Zolotopilya and Novomyrhorod. Officially the trading circulation in these cities was 800 thousand roubles¹⁹.

Kyiv with its Kontrakt fair played an important part in the trade of grain, which mainly was sold in

* Quarter = approx. 30,75 litre.

wholesale. In this place the contracts on the delivery of the foodstuffs for armie and for sale abroad were concluded. In 1811 the military governor general Miloradovich in the report to the minister Barclay-de-Tolly, told that the tenders purchase of provisions are at the end of December and the beginning of January “when many noblemen gather in Kyiv for the contracts”²⁰. Very often Kyiv province made the provisions for army from the other regions of Russian empire, first of all for army regiments which were located in Belarus’ provinces. The provisions floated by the Dnipro to Mozyr, Pinsk and less often to Vitebsk through small town Orsha²¹.

Ustylug in Volyn’ province had a significant role in the sale of the grain abroad. There was a river port and grain was floated by Buh to Prussian port Dantsyh (modern Gdansk).

Mohyliv (modern Mohyliv-Podil’s’kyi) was one of the biggest towns of Podillia at that time. There was “a rich merchant class which had a big trade with Odesa and Kyshyniv”²². The reason of the big trade in this city was the most convenient quay on the Dnister from which a plenty of wheat floated to Odesa. Floatable delivery after clarification of Dnistro had a large development in 1840s when Dnister became free from the rapids near the Yampil²³.

Balta was the nearest district city to Odesa. There many Chumatskyi roads from Kyiv province, Podillia and Volyn’ crossed. The wellbeing of many inhabitants of this city depended on the trade of the grain. The governor of Balta speaking about activity of bourgeois’s of his city informed, that “rich inhabitants of Balta are engaged in purchase of grain bread, especially wheat and sale it to Odesa. Less rich – in small amounts”²⁴. The wheat was a main product in Balta’s fair, especially wheat under the name “arnautka”*. It had a large demand in Odesa. And it was growing only on the territory of Novorosiya and the south of Podil’s’k province. The wheat was a main product at the trade in the thirteen small towns of Balta’s district. In 1836 the trading circulations in only 7 of these small towns were more than 295 thousand roubles²⁵.

So, the urban population in the Right-bank provinces was less engaged in agriculture. In the middle of the 19th century the part of grain growing on the city’s grounds was very small. But at the same time the more bourgeoises and other inhabitants of the cities and small towns were engaged in purchase and sale of the grain and other – in its delivery. It’s were the inhabitants of the settlements, which were situated near the important waterways of the country – Dnipro, Dnistro, Buh, Prypyat’ and other.

The delivery of grain to Odesa or abroad was the most profitable for inhabitants of cities. The delivery to Prussian ports Dantsig and Mamel required much time and means, therefore only rich merchants made it. The more simple transportation was the transportation to Halychyna were at that time the need of was nearly 250 thousand of “korts”**²⁶. Especially many of the cereals were taken to Halychyna during poor harvests years, as it was, for example, in 1817, 1835 or 1847. Mope often inhabitants of small towns of Baltskyi district carried bread to Odesa.

The participation of city dwellers in the trade of grain in first half of the 19th century was active. They had an opportunity to react for needs in bread in different places and to deliver there goods in and for the best prices.

Certainly such activity in trade of grain was compelled, because the majority of inhabitants had not wide opportunity in the choice of the employment. At that time there was a small number of cities with well developed industry and trade.

* It received the name from Greeks-albanians, who appeared in the Novorosiya at the and of 18th century and whose name was “arnauts”, though inhabitants of the territory raised this kind of the grain earlier.

** Korets = approx. 123 litre.

¹ Аксаков И. Исследование о торговле на украинских ярмарках. – СПб., 1858; Гульдман В. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания. – Каменец-Подольский, 1889; Гулишамбаров Ст. Итоги торговли и промышленности России в царствование императора Николая I 1852–55 года. – СПб., 1896; Довнар-Запольский М. Обзор новейшей русской истории. – К., 1912. – Т. I.; Итоги экономического исследования России по данным земской статистики. – М., 1892. – Т. I.; Егунов А.Н. О Ценах на хлеб в России и их значение в отечественной промышленности. – М., 1855; Корнилов А. Курс Истории России XIX века. – М., 1912. – Ч. I–II.; Опыт исследования об имуществе и доходах наших монастырей. – СПб., 1876; Полевой Н. Столетие России с 1745–1845. – СПб., 1846. – Ч. II.; Рудченко И. Записка о земледелии в Юго-Западном крае. Обзор законодательства и фактического положения. – К., 1882; Семеновский М.И. Записка о финансах, политике и торговле Российского государства в 1810 году. – М., 1864; Умисса А.И. Современное положение земледелия на юге России // Сборник Херсонского земства. – 1874. – № 7.

² Букатевиц Н. Чумацтво в I пол. XIX сторіччя. // Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. – К., 1931. – Вип. II Чумаки.; Вознесенський С. Экономическое развитие и классовая борьба в России XIX и XX веков. – Пг., 1921. – Ч. I.; Кашина В. Крепостные крестьяне-земледельцы накануне реформ // Известия АН СССР. – 1935. – № 9. – Ч. II.; Клименко П.В. Промисловість і торгівля в Подільській губернії. – К., 1927. – Вирізка. – С. – 1033–1057; Кравченко Иван. Ямпільський маєток наприкінці XVIII та в I чверті XIX століття – [Б. м. і р.]. – Вирізка. – С. – 56–95; Пионтковский С. Очерки истории России в XIX – XX веке. – Х., 1930; Самбикин М.М. Недороды на Украине их районы, частота и размещение. – Харьков-Киев, 1931; Слабченко М. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX століття. – Одеса, 1921. – Т. I.; Ястребов Ф. Разложение феодально-крепостнического строя и возникновение капитализма на Украине в I половине XIX века. – К., 1936; Його ж. Україна в першій половині XIX століття. – К., 1939.

³ Гуржій І.О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861р.). – К., 1962; Його ж. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України I половини XIX ст. – К., 1954; Истомина Э.Г. Водные пути и их роль в экономическом развитии европейской России во II половине XVIII – начале XX века. – М., 1983; Задорожний В.Є. З історії торговельних зв'язків Галичини з Східною Україною і Росією у першій половині XIX ст. // УІЖ. – 1978. – № 12. – С. 82–88; Кузнєцов І.В. Лебедев В.И. История СССР XVIII – середина XIX веков. – М., 1958.; Кузнєцов І.В., Захарова Л.Ф. Практикум по истории XIX века. – М., 1964; Слабеев І.С. З історії перевісного нагромадження капіталу на Україні. (Чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України XVIII – I половини XIX століть). – К., 1964; Окунь С.Б. История СССР. – Л., 1974. – Ч. II; Поляков В.А. Таможенная пошлина царского правительства и ее влияние на развитие отечественной промышленности в период разложения феодальной системы. – Л., 1976.

⁴ Гончарук Т.Г. Торгівля України I половини XIX століття: історія вивчення. – Одеса, 1998.; Гордуновський О.М. Поміщицькі господарства Правобережної України в умовах розвитку товарно-грошових відносин в I половині XIX століття. – Донецьк, 2000.; Його ж. Розвиток промислового виробництва в поміщицьких господарств Правобережної України I половини XIX століття // УІЖ. – 2000 – № 1; Зінченко А.Л. Церковне землевладіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX століття. – К., 1994; Казьмирчук Г.Д., Соловійова Т.М. Соціально-економічний розвиток Правобережної України в I чверті XIX століття. – К., 1998; Крижанівський О.П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України XVIII – I половини XIXст. – К., 1991.

⁵ Каменский А.В. Очерк местечек в губерниях Киевской и Подольской. // Журнал МВД. – 1844. – Кн. 12. – С. 482.

⁶ The Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (CSHAK). – F. 442. – Inv. 1. – File. 2511. – L. 14, 19–20, 24; Ibid. – File. 1521. – L. 11, 21, 28.

⁷ See: Путевые заметки о Западной и Юго-западной России. // Журнал МВД. – 1845. – Кн. 5–6.

⁸ CSHAK. – F. 442. – Inv. 1. – File. 5970. – L. 5 зв.; Ibid. – F. 533. – Inv. 1. – File. 890. – L. 13.

⁹ Ibid. – F. 533. – Inv. 1. – File. 890. – L. 10–12.

- ¹⁰ Гуржій І.О. Розвиток... – С. 136.
- ¹¹ Каменский А.В. *Op. cit.* – С. 472–473.
- ¹² *Ibid.* – С. 475.
- ¹³ *Ibid.* – С. 473.
- ¹⁴ Список местечек Киевской и Подольской губернии. // Журнал МВД. – 1846. – Кн. 2. – С. 497–519.
- ¹⁵ СНАК. – F. 442. – Inv. 1. – File. 4324. – L. 89 зв., 160; *Ibid.* – File. 5224. – L. 66–72; *Ibid.* – File. 5226. – L. 46; *Ibid.* – File. 6475. – L. 91; *Ibid.* – File. 5968. – L. 66 зв.–67.
- ¹⁶ *Ibid.* – File. 2256. – L. 137 зв.
- ¹⁷ *Ibid.* – Inv. 83. – File. 221. – L. 2–3.
- ¹⁸ *Ibid.* – File. 2053. – L. 29–35; *Ibid.* – File. 8144. – L. 23–51.
- ¹⁹ *Ibid.* – File. 3646. – L. 1–3.
- ²⁰ *Ibid.* – F. 533. – Inv. 1. – File. 1467. – L. 1–3.
- ²¹ *Ibid.* – Inv. 83. – File. 221. – L. 2–3.
- ²² Путевые заметки о Западной и Юго-западной России. // Журнал МВД. – 1845. – Кн. 5. – С. 103.
- ²³ СНАК. – F.442. – Inv. 1. – File. 2520. – L. 58–58 зв.
- ²⁴ *Ibid.* – File. 8144. – L. 13 зв.
- ²⁵ *Ibid.* – File. 2053. – L. 29–35; *Ibid.* – File. 8144. – L. 280–287.
- ²⁶ Задорожний В.Є. *Op. cit.* – С. 85.

Nataliya TERYTYEVA
Nataliya ISHUNINA
Kyiv

**FROM THE HISTORY OF THE GREEK COMMUNITY
OF THE KERCH-ENIKALE BOROUGH
(the end of the 18th – the beginning of the 19th century)**

This article deals with the Greek settlements of the end of the 18th – the beginning of the 19th century in the Crimean cities of Kerch and Enikale. These fortified cities had the important strategic value in Russian-Turkish War and Greeks who have lodged here according to the highest rescription of Ekaterina The Great, have made the basic part of the so-called Albanian garrison, played an important role in Russian-Turkish campaign of the 1768 – 1774.

Наталія ТЕРЕНТЬЄВА
Наталія ІШУНІНА
Kiїв

**З ІСТОРІЇ ГРЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ
КЕРЧ-ЄНІКАЛЬСЬКОГО ГРАДОНАЧАЛЬСТВА
(кінець XVIII – початок XIX століття)**

Грецькі поселення в Північному Причорномор'ї виникли у період, відомий в історії як епоха Великої грецької колонізації. Історія грецьких полісів півдня України – це, насамперед, історія одного з основних центрів грецької колонізації – Боспору, де перші поселення з'являються в VI столітті до н.е.

Вихідці з Мілету, Теосу, Еолії та інших міст заснували Пантікапей (сучасна Керч). Завдяки покрояному рельєфу берегової лінії, наявності бухт і природних укриттів, ця частина Криму була зручною для стоянок і кораблів, портових споруд. Достаток глини і каменю забезпечував колоністам гарний будівельний матеріал для спорудження житлових будівель і укріплень. Важливою була наявність на території земель, придатних для оброблення сільськогосподарських культур і джерел питної води. В результаті об'єднання майже 20 полісів виникло Боспорське царство з центром Пантікапей. Це було перше державне об'єднання на території сучасного Криму. Протягом багатьох століть Пантікапей був торговим і ремісничим центром, де грецьке населення Кримського півострова відіграло помітну роль у його розвитку.

Протягом періоду татарсько-турецького панування кримські греки активно брали участь у формуванні внутрішнього і зовнішнього ринку Османської імперії. Торгівля відіграла велику роль у балканських країнах і її вплив на політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток Оттоманської імперії та її васалів у Південно-Східній Європі є очевидним¹. Грецькі купці підтримували активні торгові зв'язки з грецькими громадами Константинополя, Афона, Малої Азії, Балканського півострова. Зосередивши у своїх руках найбільш важливу частину виробництва і торгівлі на півострові, вони активно діяли на ринках островів Архіпелагу, Смірни, Трапезунда, усього Анатолійського узбережжя Чорного моря, мали тісні торгові контакти із грецькими купцями на території Російської імперії, зокрема з ніжинськими². Багато греків з

різних куточків еллінського світу постійно прибували в порти Криму і продавали тут бавовну, шовк, тютюн, вироби з вовни, вина, олії, предмети розкоші, фрукти, солодоші. У свою чергу вони купували сіль, рибу, вовну, віск, нафту, коней, зерно³.

Друга половина XVIII століття принесла істотні зміни у політичному статусі земель Північного Причорномор'я. Після звільнення від турецького панування вони почали інтенсивно заселятися і могутні колонізаційні потоки направилися до Криму з Лівобережної і Правобережної України, Росії та інших країн. Почали виникати міста, розроблятися корисні копалини, розвиватися сільське господарство. Найбільша хвиля грецької еміграції до Росії була викликана подіями російсько-турецької війни 1768 – 1774 р. Такому активному переселенню до Росії багато в чому сприяла відсутність ефективної системи прикордонного контролю в Османській імперії. Порта неодноразово намагалася обмежити нелегальну еміграцію. Турецька влада нерідко затримувала і кидала у в'язниці греків, що таємно переселившись у Росію і, прийнявши там підданство, прибували по торгових справах у султанські володіння⁴. Порта звернулася з вимогою до російського посольства у Стамбулі, щоб піддані Османської імперії, що побажали працювати як матроси на російських торгових судах, приймалися на роботу тільки за згодою турецької влади.

Південні регіони Російської імперії були заселені в результаті міграційних процесів кінця XVIII – першої половини XIX ст. Складовою частиною населення південних міст були грецькі громади.

Серед грецьких громад кримські відрізнялися тим, що їхня поява була зв'язана з більш раннім входженням цього регіону до складу Російської держави. У Криму греки жили багато століть. Документальні дані про їхню чисельність відсутні, але навіть нечисленні наявні з них свідчать про те, що чисельність греків була досить велика. Побічно про це свідчать опублікований архієпископом Херсонським і Таврійським Гаврилом "Опис християнських стародавностей у Криму"⁵ й інші роботи істориків, де згадується про грецькі церкви і монастирі Керченського півострова⁶.

В історії формування грецької громади Керч-Єнікальського градоначальства велику роль відіграли військовослужбовці Албанського війська⁷, що брало участь у бойових діях російського флоту в Архіпелазі в період російсько-турецької війни 1768 – 1774 р. Коли війна наближалася до кінця греки звернулися до командувача російського флоту у Середземному морі графа Орлова з проханням про дозвіл оселитися у Росії. Виступивши на боці Росії, вони боялися, що по закінченню війни і виводі російських військ з Архіпелагу, їх чекає помста з боку турків.

Не чекаючи відповіді на своє прохання, греки стали нелегально прибувати до Росії. Відсутність ефективної системи прикордонного контролю в Османській імперії була сприятливою для нелегальної еміграції на українські землі. Найбільш популярним був такий спосіб. Жителі грецьких островів наймалися матросами на кораблі, що ходили по Середземному морю під російським прапором і прибувши у південні порти Росії, сходили з корабля і не поверталися в османські володіння. До емігрантів, що облаштувалися в Україні, при сприянні російських дипломатів перебиралися родичі з Греції. Таким шляхом з острова Міконос виїхала родина секунд-майора грецького дивізіону в Одесі Вальсамакі (15 чоловік). Таким же шляхом була вивезена родина Стефаноса Мавроміхаліса (11 чоловік), що під час російсько-турецької війни 1768 – 1774 р. боровся на чолі Спартанських легіонів і був нагороджений за мужність золотою медаллю "За Наварін"⁸.

Припливу переселенців у південні регіони Російської імперії в першу чергу сприяла політична обстановка, викликана завершенням російсько-турецької війни (1768 – 1774) і укладенням Кючук-Кайнарджійського мирного договору 10 липня 1774 року. Цей договір між Росією і Туреччиною не надав незалежності Греції, але на настійну вимогу російських дипломатів у текст цього мирного трактату була включена особлива (17-а) стаття, що зобов'язувала уряд султана амністувати грецьких повстанців. Звільнити грецьке населення на два роки від усяких податей і дозволити грекам вільний виїзд за межі Османської імперії⁹. На підставі цього договору Кримське ханство було оголошене незалежним від Османської імперії. До території Росії приєдналися землі між Бугом і Дніпром, фортеці Керч, Єнікале і Кінбург. Остаточо були закріплені за Росією приазовські землі від фортеці Петровської до Азова. Договором перед-

бачалося повернення турецькій Порті грецьких островів. Натомість Порту зобов'язувалася поширювати на жителів островів правила загальної амністії і “повного забуття всякого роду злочинів”, відмовитися від утиску християн: дозволити вільний виїзд із майном усім, хто побажає залишити батьківщину протягом року з дня підписання договору.

Після укладення Кючук-Кайнарджійського миру до двору Катерини II були направлені депутати від греків на чолі з капітаном Стефаном Мавроміхалісом. Депутація була прийнята імператрицею 28 березня 1775 р. Результатом зустрічі стало те, що в той же день на ім'я генерала графа Орлова був відправлений “Іменний указ про дозвіл грекам, які служили на флоті під його керівництвом, оселитися в містах Керч і Єнікалі з наданням їм особливих пільг”¹⁰.

В Указі, направленому у відповідь на прохання греків про дозвіл оселитися в Росії, Катерина II писала, що служба греків у російському флоті була гідна і викликає повагу, а своїми подвигами вони прославили переможну російську зброю. Імператриця веліла: “усіх, хто бажає, скільки їх не буде, відправити у Росію на казенний рахунок і на російських кораблях”. Відповідно до рескрипту грекам надавалося право при бажанні заснувати своє селище в містах Керчі і Єнікале, а також виділялися землі в Азовській губернії. У цьому документі Катерина II надавала переселенцям ряд різних привілеїв і пільг. Зокрема, було обіцяно: заснувати в Керчі і Єнікале “свободний і вільний” порт, побудувати будинки і храми у нових місцях за рахунок скарбниці; звільнити поселенців від сплати податків протягом 30 років; використовувати грецьке військо тільки в межах своїх поселень; призначити жалування обраним греками генералу й архієпископу; надати купцям право торгувати у всіх російських містах і портах. Рескрипт відмовляв всім іноземцям, крім греків, у праві купувати землю у відведеній для грецького населення частині.

До Кючук-Кайнарджійського мирного договору Керченський півострів входив до меж Кримського ханства і складав султанський домен (володіння турецького султана). Відповідно до підписаного договору кримські фортеці Керч і Єнікале “з їхніми повітами і пристанями” утримувала за собою Російська імперія. При існуванні на іншій частині півострова незалежного Кримського ханства, а на північному березі Чорного моря – Туреччини, Керч і Єнікале практично перетворювалися у прикордонні фортеці. В умовах виводу російських військ з території Кримського ханства, розквартирування на сході півострова додаткової військової сили поряд з російським гарнізоном ставало важливим фактором захисту кордонів у складній на той час міжнародній обстановці. Використання іноземців для охорони кордонів Російської держави практикувалося і раніше. На початку 50-х років XVIII ст. при царюванні Єлизавети I формувалися полки із сербів, угорців, чорногорців, болгар, молдаван і валахів для захисту кордонів з Польщею.

Починаючи з 1771 р. у фортецях постійно знаходилися російські гарнізони, що підкорялися єдиному коменданту. Загальна чисельність російських військ складала близько 5 тис. чол. Труднощі з постачанням не дозволяли Росії збільшити свою присутність у цьому регіоні. Тим часом, тендітна рівновага сил між Росією і Туреччиною, що склалася по закінченню війни, у будь-яку хвилину могла бути порушена. У цих умовах інтереси Росії припускали наявність сильних військових баз у Криму. Тоді і з'явилася ідея зміцнення важливих у стратегічному відношенні фортець. Передбачалося створити там військові поселення, жителі яких в мирний час займалися б хліборобством, рибальством, торгівлею, а у випадку військової небезпеки – ставали солдатами. Для цієї ролі підходили греки, що виявили себе в бойових діях в Архіпелазі сміливими воїнами¹¹.

Кючук-Кайнарджійський мирний договір юридично закріпив за Росією заняття російськими військами в ході бойових дій улітку 1771 р. фортець Керч і Єнікале. Володіння цими фортецями дозволяло, у випадку потреби, у короткий термін перекинути з Азовського у Чорне море флот, використовувати Керченський півострів як плацдарм для можливого просування військ усередину Криму. Важливу стратегічну роль фортець для Росії розуміла і турецька сторона. Про це свідчить той факт, що мирні переговори у Бухаресті наприкінці 1772 р. зайшли у глухий кут через розбіжності у питанні про Керч і Єнікале, фактичне приєднання яких Росія прагнула юридично узаконити. Коли прусський посланник при турецькому дворі Зегелін звернувся до рейс-ефенді з проханням погодитися на поступку фортець, той відповів: “...від поступки Керчі й Єнікалі залежить добробут Оттоманської імперії”¹². Більше того, Туреччина заявила,

що якщо Росія відмовиться від вимоги на Керч і Єнікале і погодиться на обмеження мореплавання на Чорному морі, то їй буде заплачено 9 мільйонів карбованців¹³. Дипломат Обрезков від імені російської влади відповів відмовою, і війна була продовжена. І тільки 28 січня 1773 року володіння Керчю й Єнікале було закріплено за Росією сепаратним миром із Кримським ханством, а через рік підтверджено Кючук-Кайнарджійський мирним договором.

Згідно із “Земським грецьких оселенців установам” від 28 березня 1775 р. грекам, що бажали переселитись до Росії або вже переселились туди, надавались наступні пільги та гарантії: по-перше, через брак земель біля Керченської і Єнікальської фортець було вирішено надати грекам-переселенцям п'ять селищ біля Таганрогу по 100 дворів у кожному із розрахунком 1 двір на 4 особи чоловічої статі на 60 десятин (для простих переселенців). Переселенців звільняли від сплати податків на 20 років, а після цього вони повинні були сплачувати до казни по 2,5 коп. за десятину землі щорічно. По-друге, зведення будинків, лікарні, церков, крамниць, казарм, гімназії для переселенців мало бути здійснене за рахунок державних коштів. По-третє, кожен з переселенців мав одержати одноразово по 12 крб. і харчів на рік за солдатським штатом. Крім того, російський уряд передав грекам рибальські заводи та надав їм право вести торгівлю по всій території держави без будь-яких обмежень. Греків, що служили у російських військах під час війни 1768 – 1774 рр., взагалі було звільнено від сплати торгових зборів. Переселенці одержали право сприяти вивезенню до Росії греків, болгар та албанців, причому за кожну вивезену родину агент одержував від казни 5 крб. Окремі положення документу також стосувались умов несення греками військової служби по охороні нових кордонів Російської імперії¹⁴.

У 1775 році більше тисячі грецьких родин на російських кораблях вирушили до місць нових поселень. Генерал-губернатор Новоросійської й Азовської губерній дав вказівку коменданту фортець Керч і Єнікале подбати про всіх прибулих на поселення. Для облаштування переселенців скарбницею в цьому ж році були асигновані 50 тисяч карбованців. У травні цього ж року перші переселенці ступили на керченський берег. Перекидання Албанського війська відбулося у масовому, організованому порядку і продовжувалося у наступні роки. З перших місяців греки несли військову службу. Тільки з грудня 1777 р. по 6 лютого 1778 р. Албанське військо за вказівкою російського уряду брало участь у придушенні повстання у Керченському повіті, у Кафі (Феодосія), Судаку, у Південно-Західному Криму¹⁵. Для поселенців були обрані міста Таганрог, Керч і Єнікале. У повідомленні на Найвище ім'я від 6 серпня 1775 р. віце-адмірал Сенявін рапортував про прибуття у Керченську бухту протягом червня – липня ще п'яти судів¹⁶. Спочатку переселенців розмістили у фортеці Єнікале. Замок і його стіни були в багатьох місцях зруйновані¹⁷. В умовах можливої небезпеки набігів з боку татар навіть єнікальські стіни могли дати притулок переселенцям і захистити кордони Росії. Це була одна з причин, через яку іноземці, що прийняли російське підданство, були запрошені для поселення у фортеці¹⁸.

Після прибуття перед переселенцями гостро постала проблема житла. Військовій владі не вдалося побудувати житло для грецьких переселенців протягом півроку, як це було обіцяно Указом. Будинки, зруйновані турками при відступі, було неможливо використовувати. Про погані житлові умови переселенців неодноразово зазначалося у повідомленнях військових начальників різного рангу. Проблема забезпечення житлом була викликана насамперед недостачею матеріалів, що утруднювало ремонтні і будівельні роботи. Ліс завжди був для Керченського півострова предметом імпорту і доставлявся у Єнікале турецькими кораблями. Перед Росією гостро постало завдання налагодження комунікацій, по яких би до обох фортець надходив ліс, продовольство, амуніція, медикаменти.

Розпочаті наприкінці 1774 р. спроби налагодити постачання фортець сухопутним шляхом по території Кримського ханства виявилися невдалими. Перевезення навіть невеликих партій фуражу вимагали непомірно великих витрат і супроводжувалися різного роду небезпеками. У зв'язку з цим, владою було прийняте рішення встановити сполучення морем між Єнікале і Петровською фортецею й Таганрогом. Невеликі розміри ескадри не дозволили віце-адміралу Сенявіну виділити для безперебійного постачання фортець достатню кількість транспортних засобів. Улітку 1775 р. через велику кількість вантажів, що зібралися, він змушений був відправити у Петровську фортецю кораблі, на яких прибули грецькі переселенці, для “доставки провіанту, амуніції й іншого необхідного для сухопутних військ у Єнікале і Керчі”¹⁹.

Життя на новому місці ускладнювалася не тільки недостачею житла, але і нерегулярною видачею платні. Частина переселенців не влаштовували такі умови життя. Вони залишали місце служби і їхали за межі Кримського півострова. Військовослужбовці Албанського війська вважали, що це є одним зі способів звернути увагу російської влади на їхні проблеми. З боку військової влади стосовно утікачів від Албанського війська не було застосовано жодних репресивних заходів. Військовослужбовців російських військ, що самовільно залишили свої частини, іменували в документах дезертирами, і для їхнього піймання з метою наступного покарання відряджались спеціальні загони у Крим і прикордонні з ним області. Лояльна позиція військової влади стосовно військовослужбовців Албанського війська пояснювалася, по-перше, статусом його іррегулярності, по-друге, тим, що у випадку нового військового конфлікту Росії з Туреччиною греки знову могли виступити на стороні першої, а образи, нанесені їм, як дезертирам, зіграли б фатальну роль. Нарешті, по-третє, греки-переселенці могли скласти значну категорію переселенців населення знову приєднаних на півдні земель, а репресивні заходи створили б негативну громадську думку на островах Архіпелагу відносно Росії²⁰.

Відповідно до доповіді князя Г. Потьомкіна імператриці від 9 липня 1776 р. у Керчі і Єнікале греків проживало “службовців у штабі, обер- і унтер-офіцерів, рядових зі священниками 1034 чоловік; цивільних поселян і їхніх дітей при одному призначеному при них лікарі 202, а разом 1236 чол.”²¹. Уряд на початку надавав переселенцям з Архіпелагу матеріальну допомогу. Зокрема, з 1776 р. починає відпускатися щорічно на утримання греків у Керчі, Єнікале і Таганрозі 71 тис. руб. і разова допомога 62 тис. руб.²². Для того, щоб повідомити про скрутний стан переселенців, один з майорів Албанського війська був відправлений у Петербург комендантом фортець Керч і Єнікале. Відповіддю на повідомлення російських військових і прохання представників грецьких переселенців з’явився документ, у якому відповідним посадовим особам пропонувалося прийняти низку конкретних заходів для поліпшення становища, що утворилося у фортецях. Крім того, виходячи з “малої округи землі, що належить... двом фортецям” для поселення греків з Албанського війська призначалося селище біля Таганрога²³. Однак зростанню грецької колонії перешкоджала відсутність порту, а також те, що почався відтік кримських греків у місця їхніх первісних поселень.

З серпня 1779 року Катерина II затвердила доповідь Г.А. Потьомкіна про формування з Албанського війська грецького піхотного полку²⁴. До складу батальйону входило кілька рот, назви яких нагадували про Древню Елладу : Македонська, Спартанська, Епірська й інші. Основним завданням військовослужбовців була охорона чорноморського узбережжя від Севастополя і Феодосії. Формування відбувалося в Таганрозі і тривало протягом чотирьох років, коли були сформовані 8 рот. Сформований грецький піхотний полк перевели з Керчі і Єнікале до Балаклави. У короткий термін населення фортець, що утратили своє важливе стратегічне значення, зменшилося. Велика частина грецького війська осіла на береговій лінії від Балаклави до Феодосії. До 1779 р. 1011 військовослужбовців Албанського війська були розселені в Керчі і Єнікале (592 чол.), Таганрозі (288 чол.), у Збур’ївському ретраншементі (130 чол.)²⁵. Після переведення полку до Таганрогу, чисельність греків-переселенців у Керчі і Єнікале скоротилася. На 10 квітня 1781 р. з Албанського війська у фортецях залишилося 107 чол.²⁶

У 1783 році боротьба Росії з Туреччиною завершилася приєднанням територій колишнього Кримського ханства до Російської імперії. 28 червня 1784 року останній кримський хан склав повноваження, а 28 грудня того ж року трактат, підписаний у Константинополі, закріпив приєднання Криму до Росії. У 1784 році була затверджена Таврійська область. 12 червня 1784 року Г.А. Потьомкін повідомив Таврійське правління про відділення від Катеринославського намісництва Керчі, Єнікале і Кінбурна з їхніми округами і про приєднання їх до Таврійської області.

Указом від 10 лютого 1784 р. передбачалося будівництво фортець з боку Польщі і Туреччини. У тому числі в Криму: на Перекопі, у Євпаторії, Севастополі, Балаклаві, Феодосії, Керчі, заснування головних митниць у Севастополі, Євпаторії і Феодосії і прикордонних застав у Керчі і Балаклаві. Грецький піхотний полк (у 1797 р. перейменований у Балаклавський грецький батальйон), був переведений до Південно-Західного Криму і призначений охороняти кордони по берегу Чорного моря від Севастополя до Феодосії протягом 300 верст. Відставні військові, в основному ремісники і рибалки, залишилися у Керчі і Єнікале. За словами

П.П. Свіньїна, у 30-х р. XIX ст. у Керчі рибним промислом займалися 200 грецьких родин – хазяїв човнів і заводей, що часто здавали їх в оренду²⁷.

30 січня 1797 року був виданий Іменний Указ Президенту Військової Комісії про прийняття поселеного у Таврії Грецького полку у відомство Військової Колегії і про іменування його Грецьким батальйоном²⁸. Батальйон був підлеглий військової колегії (до цього знаходився у розпорядженні правителя Таврійської губернії). Указом від 4 квітня того ж року затверджене остаточне положення про поселення грецького батальйону по берегу Чорного моря, починаючи від Георгіївського монастиря і Балаклави до Феодосії; штатний розклад батальйону з 3-х рот у числі 3396 чоловік на казенному утриманні; форма мундиру й озброєння, що збереглися до 1883 р. Крім прикордонної служби, військовослужбовці батальйону брали безпосередню участь у воєнних діях. Під час російсько-турецької війни 1787–1791 р. вони в складі гребних судів у Дніпровському лимані і на судах Чорноморського флоту боролися біля Кінбурнської коси. Брали участь у десанті у Болгарію, в експедиції до Анатолійських берегів, у боях в Єнікале, біля Тендрівської коси, біля мису Каліакрія. У російсько-турецькій війні 1806 – 1812 р. – у десанті під м. Платоном. З початком Вітчизняної війни 1812 р. Балаклавський батальйон сприяв придушенню заколоту татар у Криму. У 1812 і 1829 р. – забезпечував створення карантинів і кордонів у боротьбі з чумою на Керченському півострові і від Севастополя до Судака. Під час холери 1830 р. стояв у карантинних ланцюгах біля Сімферополя, Карасубазара і Бахчисарая. Поряд з цим греки займалися хліборобством, виноробством, дрібною торгівлею.

Греки вклали чималу працю в будівництво міст і фортець Керч, Єнікале, Балаклава, Севастополь. Спочатку службовці батальйону одержували лише жалування. Потім, при переводі до Балаклави, їх наділили ділянками землі: офіцеру – 60 десятин, нижнім чинам – по 15, збільшеними пізніше до 20 (усього було виділено 11 000 десятин землі). У 1786 р. Г.А. Потьомкін своїм наказом підтвердив поділ між службовцями батальйону відведених йому земель і угідь при селах Кадикой (злилося з Балаклавою), Камари (колишнє с. Оборонне Севастопольської міськради) і Карани (колишнє с. Флотське Севастопольської міськради). До 1802 р. вони заселили додатково села Керменчик (с. Високе Бахчисарайського району) і Лаку (колишнє с. Горянка того ж району). Відповідно до відомості Акмечетського повіту, на серпень 1802 р. на землях грецького батальйону в Балаклаві і його окрузі на 8695 десятинах землі жили 1693 чоловік. До 1807 р. Балаклавському батальйону належало і с. Алсу (розташовувалося в однойменному урочищі під Севастополем). Уся територія Балаклавського грецького батальйону знаходилася під орудою батальйонного командира, у руках якого була і поліцейська влада. Жінки підлягали цивільному суду.

9 листопада 1810 р. військовослужбовці Балаклавського батальйону були перетворені у військових поселенців з передачею їх у відання Міністерства внутрішніх справ. За ними залишався обов'язок несення кордонної служби. Указом Олександра I від 25 серпня 1818 р. їм збільшували жалування, вони могли нагороджуватися військовим орденом 4-й ступеня (офіцерам) за 25 років бездоганної служби і відзнакою Святої Ганни за 20 років бездоганної служби (для солдатів). Передбачене було матеріальне забезпечення дітей-сиріт чоловічої статі нижніх чинів і вдів штаб- і обер-офіцерів, утримання хворих та ін. 29 липня 1820 р. за проханням греків їм надали право для цивільних не службовців вести морську і сухопутну торгівлю на загальних підставах: балаклавським грекам-офіцерам – записатися в купці 1-й і 2-й гільдій, а нижнім чинам – торгувати за загальними правилами.

Серед членів грецької громади, що складала Албанський (Грецький) батальйон, було чимало неабияких особистостей, які виявили мужність і героїзм у боях з ворогом. Так, військовими подвигами був відомий Ламбро Дмитрович Качоні (по деяких документах XVIII ст. – Качоні, Качіоні).

У 1770 р. у числі інших греків він пішов добровольцем на військову службу в російський флот, брав участь у бойових діях проти турків у Середземному морі. Протягом п'яти років він боровся в складі команди одного з бойових кораблів ескадри А.Г. Орлова, що крейсувала в Архіпелазі Егейського моря. У 1775 р. Ламбро Качоні з родиною переселився у Крим і пішов на службу у грецький піхотний батальйон у чині сержанта. За хоробрість у бойових діях він був призначений офіцером. У 1781 р. його переводять у чин поручика, а потім відправляють з “дипломатичним дорученням” у Персію. За три роки Ламбро Качоні прибуває у Крим (Бала-

клаву), де був тепер розквартирований Грецький піхотний полк. За мужність і особистий героїзм у боях Ламбро Качоні одержує чин майора, потім підполковника, полковника і нагороджується орденом Святого Георгія IV ступеня. До 1807 р. його родина жила в Україні.

Ім'я грецького морського офіцера Феодосія Дмитровича Ревеліоті також зв'язано з військовими подвигами. Він народився в дворянській родині на о. Морів, був освіченою людиною. Як видно, здобував знання самостійно, тому що в наявних документах немає згадування про навчальні заклади, що він міг би закінчити. Володів російською, італійською і турецькою мовами. 20 жовтня 1787 року пішов на службу у корсарську флотилію під командуванням полковника Ламбро Качоні і був зарахований у команду фрегата "Мінерва Північна". Кораблі плавали під російським прапором. Їхнім завданням було створювати перешкоди на транспортних шляхах кораблів супротивника, що утруднювало б постачання Константинополя і турецьких армій. З перших днів служби Ф.Д. Ревеліоті виявив себе як відважний офіцер. За виявлену в боях хоробрість він був призначений чином поручика, а у 1797 р. підвищений до капітана і зарахований у Балаклавський грецький піхотний батальйон. Його військова кар'єра була стрімкою. У 1807 р. Ф.Д. Ревеліоті – майор, а в 1818 р. йому був призначений полковником. За хоробрість і мужність він був нагороджений орденом Св. Георгія IV ступеня²⁹. З 1809 по 1831 р. Ф.Д. Ревеліоті був командиром Балаклавського грецького піхотного батальйону.

Чисельність Балаклавського батальйону збільшувалася не тільки за рахунок природного приросту населення, але і припливу нових переселенців. Так, після війни 1787–1791 р. 205 знову прибулих греків були розміщені в Балаклаві, Феодосії, Керчі. У 1794 р. у громаду влилися переселенці з острова Занта (Санта), у 1815 р. до штату військових поселення-архіпелазців були прилічені греки, що повернулися з Приазов'я в Аутку. У 1819 р. у Балаклаву були переведені 56 чоловік з Одеського грецького батальйону. У ході російсько-турецької війни 1828–1829 р. у полон потрапило значне число греків з турецьких підданих. Понад 60 з них погодилися вступити в Балаклавський батальйон. Однак після війни частина їх виїхала до Туреччини, частина – змінила свої наміри і знайшла собі інші заняття. У 1842 р. за пропозицією Новоросійського генерал-губернатора графа М.С. Воронцова дві роти батальйону були переселені на східне узбережжя Чорного моря в район Новоросійська, щоб був призначений їм для постійного проживання.

Після Кримської війни, у 1859 р., батальйон був розформований. До 1864 р. загальна кількість тих, хто жив у Балаклаві й околицях греків обчислювалося в 2000 чоловік як жінок, так і чоловіків.

Серед проблемних питань, які виникають при вивченні історії війська, слід назвати проблему визначення точного часу створення Албанського (Грецького) війська та питання про належність так званого "Албанського дивізіону" до козацьких військ Російської імперії. Характер пільг, наданих грекам (албанцям) та їх родинам, дозволяв віднести військо до складу козацьких³⁰. У збірці "Козачьи войска"³¹ подаються відомості про військову службу албанців (греків), як козаків.

Особливість еміграції 1768 – 1774 р. полягала в тому, що переселення у Керч було заплановано російською владою і проводилося організовано і легально при нейтральній позиції турків, зв'язаних договором 1774 р. і формально незалежно від Кримського ханства. Надалі можливість легально емігрувати протягом півтора років надавалася лише по укладенні Адріанопольського миру в 1829 р. Документи свідчать про наступність культурних традицій античних греків і християн Кримського середньовіччя новими греками – переселенцями. Ядро грецької громади Керч-Єнікальського градоначальства наприкінці XVIII – на початку XIX ст. склали греки-переселенці і греки-старожили. Важливою складовою цього ядра були військово-службовці Грецького (Албанського) війська і члени їхніх родин. Вони зробили свій внесок у будівництво міста і фортець Керч і Єнікале, заклали основи добробуту в регіоні і сприяли розвитку культури на Півдні України.

¹ Stefan Fischer-Galati. Marine Commerce and the Balkans Before the French Revolution. // Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies from the mid-eighteenth century to 1914. Thessaloniki, 1988.– P. 5.

- ² Соколов И.И. Мариупольские греки // Труды Института славяноведения АН СССР. Т. 1. – Л., 1932. – С. 306.
- ³ Барабанов О.Н. Товарооборот Черноморской торговли в XVIII в. // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Вып. 3. – Симферополь, 1993. – С. 279–284.
- ⁴ Архив внешней политики России. – Ф. Сношения России с Турцией. – Оп. 497. – Л. 1,2,8.
- ⁵ Записки Одесского общества истории и древностей. (далі – ЗООИД) Т. 1. – Одесса, 1844. – С. 320–328.
- ⁶ Терентьева Н. Греки в Украине. – К., 1999. – С. 132.
- ⁷ Назва “албанське військо” у даному випадку не вживалося як етнічний визначник. У цей період у Європі найманими солдатами були в основному албанці, тому цей етнонім став загальним і так називали іноземців, що проходили військову службу за визначену плату.
- ⁸ Арш Г.Л. Этеристское движение в России. – М., 1970. – С. 131.
- ⁹ Полное собрание законов Российской империи. Т. XIX. № 14164. – С. 957.
- ¹⁰ Греки в истории Крыма. Симферополь, 2000. – С. 36; Сафонов С. Остатки греческих легионов в России или нынешнее население Балаклавы // ЗООИД. Т. 1. – Одесса, 1844 – С. 212.
- ¹¹ Терентьева Н. Греки в Украине. – К., 1999. – С. 134–135.
- ¹² Соловьев С.М. История России с древнейших времен. Кн. 15. – М., 1965.– С. 7
- ¹³ Там само. – С. 9
- ¹⁴ Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф. 16. – Спр. 689. – Ч. 1. – Арк 213–216 зв. Цит. за: Козацтво на півдні України. кінець XVIII – XIX століття. – Одеса, 2000. – С. 6.
- ¹⁵ Араджиони М.А., Вьюницкая Л.Н., Ефремов А.В. Формирование новой общины греков Крыма в конце 18–начале 19 века.// Греки в истории Крыма. – Симферополь, 2000. – С. 37.
- ¹⁶ Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА). – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 4.
- ¹⁷ РДВІА. – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 110. – Арк. 72.
- ¹⁸ РДВІА. – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 202. – Ч. 4. – Арк. 66.
- ¹⁹ РДВІА. – Ф.52. – Оп.1. – Спр.74. – Арк. 4.
- ²⁰ Терентьева Н. Греки в Украине. – К., 1999. – С. 136–137.
- ²¹ Араджиони М.А., Вьюницкая Л.Н., Ефремов А.В.. Формирование новой общины греков Крыма в конце 18–начале 19 века. // Греки в истории Крыма. Симферополь, 2000. – С. 37.
- ²² Загоровский Е.А. Военная колонизация Новороссии при Потемкине. – Одесса, 1913.– С. 31.
- ²³ ЗООИД. Т.1. – Одесса, 1844. – С. 216–217.
- ²⁴ Полное собрание законов Российской империи. Собр.1. Т. 20. С 1775 по 1780. – СПб., 1830. – С. 855.
- ²⁵ РДВІА.– Ф. 52 – Оп. 1.– Спр. 202. – Г. 31. – Арк. 1–2.
- ²⁶ Быковская Н.В. История формирования греческой общины Керчь-Еникальского градоначальства (к. XVII–XIX вв.) // Україна-Греція: історія та сучасність.– К., 1993. – С. 32.
- ²⁷ Араджиони М.А., Вьюницкая Л.Н., Ефремов А.В.. Формирование новой общины греков Крыма в конце 18 – начале 19 века // Греки в истории Крыма. Симферополь, 2000. – С. 38.
- ²⁸ Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. Т. 23. 1797. – СПб., 1830. – С. 312.
- ²⁹ Андрейко Е.В. Ф.Д. Ревелиоти – командир Балаклавского греческого батальона // Проблемы греческой культуры. Материалы Международной научно-практической конференции. – Симферополь, 1997. – С. 112–114.
- ³⁰ Козацтво на Півдні України. – Одеса, 2000. – С. 6.
- ³¹ Козачьи войска: хроники гвардейских козачьих частей. // Под ред. В.К Шенк. – СПб., 1912. – С. 25–26. (Репринт)

FORMATION OF AZERBAIJANIAN NATIONAL MINORITY IN UKRAINE AND ACTIVITY OF ITS NATIONAL-CULTURAL SOCIETIES

The process of Azerbaijan Diaspora creation in the world and in the Ukraine in particular is presented in the paper based on the Ukrainian and Azerbaijan literature. The policy of contemporary Ukrainian State concerning to national minorities living in the Ukraine is described. The features of consolidation of Azerbaijan people in Ukraine and activity of the most numerous national cultural societies of Azerbaijan minority in the Ukraine are explained.

Марія АЛІЄВА
Kiїв

УТВОРЕННЯ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ

Однією з актуальних проблем, які змушена вирішувати Українська держава в процесі реалізації своїх стратегічних цілей, є врахування зростаючого впливу на політичне, економічне та культурне життя країни ісламського чинника, тобто впливу складного світу мусульманської цивілізації з її головними релігійно-моральними принципами та цінностями, стилем життя, соціально-економічними, духовними вимогами на українців.

Україна розташована на перехресті двох світів – християнського Заходу та мусульманського Сходу. В силу свого геополітичного положення Україна постійно втягувалася в тісні та достатньо глибокі відносини між цими двома цивілізаціями. Велике значення має той факт, що мусульманський світ значною мірою присутній в самій Україні і що його вага постійно зростає. Сьогодні кількість мусульман в Україні за різними оцінками коливається від 1,2 до 2 млн. осіб, що складає 4 % населення країни, в тому числі в Криму – 12 %¹. Найближчим часом Україна може увійти у п'ятірку європейських країн з найбільшою кількістю мусульман у складі свого населення². За етнічним складом це насамперед представники тюркської, іранської та кавказької мовних спільнот (кримські татари, башкири, туркмени, узбеки, казахи, абхази, азербайджанці та ін.), а також афганці та араби, кількість яких останнім часом значно зросла. Всі вони є національними меншинами України.

Унікальність зв'язків України з Ісламським світом полягає також в тому, що на її територію, в Крим, повернулися кримські татари, які у свій час сформувались як етнос саме на Українських землях і, значить, є корінним народом. Такої особливості практично не існує в жодній європейській країні зі значною вагою мусульман у складі свого населення.

Однією з найчисельніших національних меншин України є азербайджанці, які здавна поєднані з українцями дружніми відносинами. Сьогодні азербайджанці відіграють значну роль в

громадсько-політичному та культурному житті України. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні проживає 45,2 тис. азербайджанців, або 0,1 % усього населення країни. Найбільше їх у Донецькій – 8 тис., Дніпропетровській та Харківській областях – по 5,6 тис.³. Заслугує на увагу той факт, що азербайджанська меншина – одна з небагатьох в Україні, яка має тенденцію до зростання. Варто зупинитися на історії створення азербайджанської діаспори загалом і в Україні зокрема.

У східній частині Закавказзя по нижній течії Кури, Аракса та їхніх приток лежать основні області формування азербайджанської етнічної спільноти. Північ цієї країни був здавна заселений племенами, спорідненими з народностями гірського Дагестану. Їхніми нащадками в наші дні є невеликі етнічні групи – удіни, будугці, кризи, хіналугці, що розмовляють на мовах кавказької сім'ї. Південь здавна входив в область розселення іраномовних племен. Протягом XII – XIV ст. на території Східного Закавказзя відбувалося утворення великих феодальних володінь, частина яких збереглась до XIX ст. Найбільш впливовим з них вважався Ширван, який першим встановив зв'язки з Московією у XV ст.⁴ Ці зв'язки з кожним століттям зміцнювались та розширювались. Кінцеве приєднання азербайджанських земель до Росії відбулося в 1828 р., коли був укладений Туркманчайський мирний договір між Росією та Іраном після російсько-іранської війни, за яким до складу Російської держави був включений Північний Азербайджан⁵. Сьогодні це територія Республіки Азербайджан. З цього часу історичні долі азербайджанського народу переплелись з долею народів Російської Імперії, що зумовило певну частину азербайджанців мігрувати в її межі.

Внаслідок суспільно-політичних процесів, що проходили в різні періоди історії, багато азербайджанців, залишивши свою історичну батьківщину, оселялися в різних куточках світу. Значний потік міграції з Азербайджану припадає на роки радянської влади, коли внаслідок соціально-економічної інтеграції в межах Радянського Союзу, азербайджанська молодь мала можливість отримувати освіту в радянських республіках, в тому числі й в Україні. Щорічно сотні студентів із Азербайджану отримували вищу освіту в провідних вищих навчальних закладах України⁶. Наступна хвиля імміграції припадає на роки після розпаду Радянського Союзу. Економічна криза в Азербайджані змусила десятки тисяч азербайджанців залишити батьківщину в пошуках кращих умов життя. Крім того, трагічні події в історії азербайджанського народу в кінці минулого століття (вірмено-азербайджанський конфлікт), слугували поштовхом для формування азербайджанської діаспори. Кількість біженців з Азербайджану тільки в 1988 – 1991 рр. оцінюється в 350 тис.⁷ Сучасна азербайджанська діаспора в світі за своїм походженням пов'язана переважно не з вигнанням або примусовою втечею, а з більш-менш добровільними міграціями зі своєї батьківщини в пошуках роботи чи кращої долі⁸. За приблизними підрахунками, світова азербайджанська діаспора нараховує 45 млн. осіб⁹.

З кінця XX ст. почався процес консолідації азербайджанської діаспори. Вперше в історії Азербайджану ідея солідарності азербайджанців світу знайшла своє відображення у рішенні, прийнятому Верховною Радою Нахчіванської автономної республіки. 16 грудня 1991 р., за ініціативою голови Ради Гейдара Алієва було прийнято рішення щорічно відзначати 31 грудня як День Солідарності Азербайджанців Світу. Указом Президента в листопаді 2001 р., в Баку, був скликаний Перший З'їзд Азербайджанців Світу. Цю подію можна вважати історичною, переломним моментом в житті азербайджанської діаспори. Саме після з'їзду почався посилений процес солідарності азербайджанців світу. З метою поглиблення та розвитку зв'язків з азербайджанцями, що проживають за кордоном, 5 липня 2002 р. Указом Президента Азербайджанської Республіки був створений Державний Комітет роботи з азербайджанцями, що проживають за кордоном, а в грудні цього ж року підписаний закон “Про державну політику, пов'язану з азербайджанцями, що проживають за кордоном”¹⁰.

Не була винятком у процесі консолідації і азербайджанська меншина в Україні. З боку уряду України з часу проголошення незалежності спостерігається тепле ставлення до національних меншин, що обумовлене прийнятим ще 25 червня 1992 р. Законом “Про національні меншини в Україні”. Верховна Рада України, визнаючи нерозривність прав людини і прав національностей, прагнучи реалізувати Декларацію прав національностей України, прийняла цей закон “з метою гарантування національним меншинам права на вільний розвиток”. Згідно з його першою статтею, Україна гарантує громадянам республіки, незалежно від їх

національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості та самовиявлення¹¹.

У Верховній Раді України, а також в місцевих Радах народних депутатів діють постійні комісії з питань міжнаціональних відносин. Центральним органом державної виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин є Державний комітет у справах національностей та міграції. При ньому функціонує як дорадчий орган Рада представників громадських об'єднань національних меншин України¹².

Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою та вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, яка не суперечить законодавству¹³.

Така політика Української держави сприяє активізації культурного життя національних меншин, які в ній мешкають. Одним з проявів цього є процес створення національно-культурних об'єднань азербайджанців, кількість яких в Україні досягла 34¹⁴. Загалом же їх нараховується біля 150 і працюють вони у більш ніж 30 країнах світу¹⁵.

Зупинимося на аналізі діяльності найбільшої з українських організацій азербайджанців – Конгресу Азербайджанців України (КАУ). Це самоврядна, незалежна громадська організація на чолі з головою Октаєм Зія огли Ефендієвим. Він також є виконавчим директором Ради представників громадських організацій національних меншин України¹⁶.

Історія виникнення цієї організації бере свій початок у 1990 р., на фоні кривавих трагічних подій в Баку. Саме у цей період азербайджанці України усвідомили, що тільки спільними зусиллями та маючи офіційно оформлений статус їхні голоси будуть почуті. Ідея виникнення організації належить президентові Азербайджану Г. Алієву, яку він висловив під час свого візиту в Україну в травні 1997 р. І вже в березні 1999 р. була створена КАУ. Її організації сьогодні діють у 27 містах України¹⁷.

Для пропаганди культури та мистецтва азербайджанського народу в Україні Конгрес створив свій професійний ансамбль “Азербайджан”, який бере участь у різних заходах, присвячених національним святкам України та Азербайджану. За короткий строк колектив набув великої популярності в Україні. В репертуарі дорослої танцювальної групи такі народні азербайджанські танці, як “Ялли” та “Чабани”, кавказький танок “Шейх Шаміль”¹⁸. Постановником танців є хореограф Бахтіяр Агаяров. Завдяки його зусиллям і молоді українські юнаки та дівчата майстерно виконують запальні кавказькі танці.

Практично кожна регіональна організація Конгресу має школу вихідного дня, де професійні педагоги викладають азербайджанську мову та літературу, географію та історію, знайомлять дітей зі звичаями та традиціями азербайджанського народу. Централізовано у місті Києві Конгрес видає газету “Голос Азербайджану”, яка регулярно знайомить членів організації та представників державної влади з новинами та подіями Азербайджанської Республіки та з життям азербайджанської національної меншини України. При КАУ створений Жіночий комітет, який є членом Співки Жінок України. Основною метою діяльності цього комітету є залучення до громадсько-культурного життя азербайджанських жінок. КАУ співпрацює з факультетом сходознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка і разом проводить наукові конференції, присвячені історії, культурі та науковим зв'язкам між Україною та Азербайджаном. Нещодавно в Університеті почали вивчати азербайджанську мову¹⁹. Постійно проводяться культурні заходи, присвячені народним і державним святкам українського та азербайджанського народів²⁰.

Не менш важливим для азербайджанської меншини України є Азербайджанський громадсько-культурний центр імені Ю.В. Чеменземінлі, який був створений в 1990 році в Києві. Голова Центру – Алішов Надір Ісмаїл-огли – член Української академії Інформатики, доктор філософії, лауреат премії Ради міністрів СРСР. Саме він розповів автору історію створення культурного центру.

Після відомих подій січня 1990 р., коли Радянські війська увійшли в Баку, група інтелігенції

в Києві зібралась на колишній площі Жовтневої революції з метою обговорити стан справ у Баку та прийняти ряд звернень до верховних органів СРСР та міжнародних організацій. В цей же день на площі відбувався мітинг українських азербайджанців та студентів вищих навчальних закладів з метою висловити протест діям влади СРСР. Обстановка стала надзвичайно напруженою після оточення мітингуючих озброєними солдатами внутрішніх військ. Серед страйкарів був присутній і відомий український поет Микола Мірошніченко з дружиною. Саме завдяки його палкій промові вдалося виключити можливість провокації з боку Радянської влади. Внаслідок цього мітингуючими були підготовлені 15 звернень до всіх верховних органів влади СРСР та міжнародних організацій. Була також створена робоча група кількістю 10 осіб та вирішено створити громадську організацію з метою консолідації та підтримки азербайджанської меншини в Україні. Микола Мірошніченко порадив назвати майбутню організацію на честь великого культурного азербайджанського діяча, письменника Юсифа Везіра Чемаземінлі²¹. (Ю.В. Чемаземінлі – випускник Київського університету, організатор товариства тюркомовних народів, палкий прихильник соборності України, був репресований та помер у в'язниці в 1943 р.)

26 квітня 1990 р. в Баку була проведена конференція з приводу створення нової громадсько-культурної організації азербайджанців України, на якій були присутні журналісти, депутати, представники влади, загалом – близько 500 осіб. Був обраний Меджліс (Правління) у складі 17 осіб на чолі з Н.І. Алішовим²².

З 1990 р. до 1993 р. основна діяльність культурного центру мала суспільно-політичний характер. Були проведені десятки мітингів на підтримку демократичних перетворень в Азербайджані та Україні, двічі пікетували посольство Росії на знак протесту проти політики Росії в Нагірному Карабасі.

Було проведено і ряд культурних заходів: щорічне святкування Новруз (Нового року), днів республіки в Азербайджані та в Україні, днів народження видатних азербайджанських діячів (С. Вургун, Ю. Чемаземінлі та ін), були також організовані спільні громадсько-культурні заходи з єврейською, польською, російською, татарською, грузинською меншинами, створені і видані чисельні буклети та брошури про азербайджанську культуру та побут.

В 1993 р. за ініціативою громадських діячів дев'яти регіонів України був створений Азербайджанський культурний центр імені Н. Гянджеві та “Азербайджанський дім” в Києві. Основні заходи, що проводив “Азербайджанський дім”: день історії Азербайджану, день культури Азербайджану, спортивні змагання, день духовно-релігійної освіти, день економічної освіти для ділових людей, день поезії та ін.²³

В “Азербайджанському домі” функціонує клуб “Бакинці”, який поки що діє не на повну силу, членами якого є, як правило, російськомовні вихідці з Баку, видавалася газета “Седа”. Нещодавно була організована азербайджанська недільна школа, де всі охочі можуть вивчати азербайджанську мову, літературу, історію і навіть азербайджанський народний танок або просто спілкуватися зі співвітчизниками²⁴.

Таким чином, проведене дослідження засвідчує, що процес утворення азербайджанської діаспори є довготривалим і складним. Особливістю його є те, що він відбувався переважно ненасильницьким шляхом, а консолідація азербайджанців у різних країнах світу відбувалася значною мірою під впливом державних структур сучасного Азербайджану. Не була тут винятком і Україна, яка створила всі умови для розвитку культурного життя національних меншин, що тут мешкають. Основу азербайджанської меншини в Україні складають переселенці другої половини ХХ століття, які приїхали сюди у пошуках кращої долі. До них приєдналися люди, які опинилися в Україні внаслідок демографічних процесів кінця ХХ – початку ХХІ століть. Більша їх частина полюбила цей край, створила тут родини та продовжила трудову діяльність. Сконсолідувавшись і створивши чисельні національно-культурні товариства, вони не забувають, що народилися в Азербайджані, поважають власні традиції та передають їх з покоління у покоління, зберігаючи, таким чином, свою ідентичність. Разом з тим, азербайджанці України багато роблять для зміцнення дружби з українським народом, інтеграції в українське суспільство.

-
- ¹ Національний склад населення України та його мовні ознаки (За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.). – К., 2002. – С. 17.
- ² Ibid. – С. 18.
- ³ Ibid. – С.20.
- ⁴ История Азербайджана. – Баку, 1995. – С. 29.
- ⁵ История Азербайджана // Азербайджанцы: историко-этнографический очерк. – Баку, 1994. – С. 27.
- ⁶ Аделетоглу Р. Из истории образования азербайджанской диаспоры // Голос Азербайджана. – 2003. – Серпень. – С.6.
- ⁷ Ibid.
- ⁸ Ibid.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ Ibid.
- ¹¹ Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 529.
- ¹² Ibid. – Ст. 544.
- ¹³ Ibid. – Ст. 545.
- ¹⁴ Аделетоглу Р. Из истории образования азербайджанской диаспоры // Голос Азербайджана. – 2003. – Серпень.– С. 6.
- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ Конгрес Азербайджанців України. – К., 2004. – С. 1.
- ¹⁷ Поладов П. Октай Зия огли Ефендієв // Голос Азербайджана. – 2004. – Серпень – вересень. – С. 3.
- ¹⁸ Поладов П. Ансамблю “Азербайджан” 5 лет // Голос Азербайджана. – 2004. – Вересень – жовтень. – С. 6.
- ¹⁹ Алиев Р.В Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко изучают азербайджанский язык // Голос Азербайджана.– 2004.– Лютий – С. 8.
- ²⁰ Поладов П. Октай Зия огли Ефендієв // Голос Азербайджана. – 2004. – Серпень – вересень. – С. 3.
- ²¹ Записано зі слів Алішова Н.І.
- ²² Ibid.
- ²³ Ibid.
- ²⁴ Ibid.

Lesya GASYDZHAK
Kyiv

SUBCULTURE OF THE STUDENTS (BY THE EXAMPLE OF POLTAVA'S HIGHER SCHOOLS)

In this article author attempts to describe beliefs of Poltava high schools' students on the basis of questioning them and their answers on questionnaires. Researcher consider all the rituals of ordaining students, students' signs, "of the desks" folk-lore, beliefs in "Sharra" ("Halyava") (to receive something for nothing), celebrations of the "Equator" and final party. This subject is extremely actual today since the students subculture is a part of the subcultures of modern cities.

Леся ГАСИДЖАК
Київ

СУБКУЛЬТУРА СТУДЕНТСТВА (на прикладі вищих навчальних закладів Полтави)

У всі часи особливу суспільну групу будь-якого сучасного міста складало і продовжує складати студентство. У бурхливі часи воно було рушієм перетворень, своєрідною елітою. Сьогодні ж ця роль дещо знівельовалася, студентство набуло нових якостей. І що б не говорили скептики, але пройшовши аудиторіями, можна пересвідчитися, що тут є "представники" з навіть найвіддаленіших куточків України. Але, на мою думку, справжнє студентське життя вирує у гуртожитках, які сьогодні самі їх мешканці називають "общагами": тут вчать, тут святкують, тут знайомляться, тут одружуються, це є справжня школа життя і виживання, і, зрештою, це найкращий спогад, до якого потім повертаєшся усе життя.

Останнім часом культура молоді стає надзвичайно цікавою для вивчення дослідниками, що працюють у галузі соціальної антропології. Але ґрунтовних наукових робіт поки що не існує, за винятком відомої нам "Вірування у повсякденному житті українців на початку ХХІ століття" професора Валентини Борисенко (Етнічна історія народів Європи, 2003, вип.15), де автор поряд з іншими, розглядає і вірування студентів Києва, Луцька та університетів Польщі.

При написанні цієї розвідки автор користувалася результатами анонімного опитування, проведеного серед студентів вищих навчальних закладів міста Полтави; зокрема, Педагогічного університету ім. В.Г. Короленка, Національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка, Державної аграрної академії та університету споживчої кооперації. Всім, хто відгукнувся, я, звичайно, висловлюю щире подяку.

Взагалі, треба зазначити, що й до цього часу немає одностайності стосовно того, з якого моменту можна вважати студентом абітурієнта: з часу успішного складання вступних іспитів і зарахування на навчання; безпосередньо з отримання студентського квитка; чи, взагалі, з часу складання першої сесії. Але найпоширенішим є третій варіант, бо "до сесії ти ще "абітура", а тоді – студент".

Але все ж першою подією є отримання студентського квитка, що, як правило, відбувається 30 серпня або 1 вересня. На урочистому засіданні декан факультету вручає цей перший офіційний документ студента. Оскільки в цей час студенти між собою ще не знайомі, то біль-

шість цю подію відзначає у колі сім'ї.

Після цього починаються трудові будні. Але не дарма студентське прислів'я говорить, що “у студента два свята – Новий рік і кожен день”¹. Особливого приводу для вечірки не потрібно. Як говорять самі студенти, більш дружнішими є ті, хто мешкає в гуртожитку. (З цим нерідко пов'язана конфронтація в групі.) Мабуть кожен знає ту істину, що “студенти і гроші – речі сумісні. Але ненадовго”. Тому студентські вечірки, зазвичай, влаштовуються у кімнатах гуртожитків і значно рідше – у кав'ярнях чи інших місцях громадського відпочинку. Обов'язки розподіляються переважно таким чином: “за юнаками – напої, за дівчатами – їжа”². Стіл виходить простий. “Але це не головне. Головне – атмосфера. А якою вона іще може бути, коли починаються танці, пісні під гітару”, – відповідають студенти на риторичні запитання. Можливо це сентименти, але мені людина, яка студентом була уже понад тридцять років тому, якось сказала, що для неї назавжди символом студентської вечірки залишилися смажена картопля, консервовані помідори, дешеве вино і гітара...

Професійним святом студентства усього світу є День студента, який у нас відзначають 17 листопада. (Але ще є Міжнародний День студента – 25 січня, який святкується менше.) Цей день, зазвичай, самовільно роблять вихідним і влаштовують бурхливі вечірки. Серед опитаних, лише студенти педагогічного університету зазначили, що на деяких факультетах (психолого-педагогічний, дошкільний) відбуваються виховні заходи, під час яких першокурсників посвячують в студенти, розігрують, а вони ж в свою чергу приносять “присягу” студента.

Але не дарма кажуть, що “від сесії до сесії живуть студенти весело”. Бо це дійсно настає гаряча пора. “Під час екзаменаційних випробувань студент начебто переноситься у світ символів, світ надреального. Побутує розгалужена система вірувань, пов'язана із складанням заліків та іспитів. Більшість студентів вірить, що, здійснивши ряд магічних заходів, можна досягти успіху. Мріють отримати добру оцінку “на дурняк”, тобто без ретельної підготовки”³.

Уособленням такого легкого складання іспиту є “Шара” чи “Халява”. “Шара – це суб'єктивна реальність. Щось таке, що в понятті студентів реально існує і діє. Це пучок позитивної енергії, яка має властивість накопичуватись там, де є багато студентів. Шара “ходить” у студмістечку. Вона приходить тільки до тих, хто дійсно вірить у неї і для кого вона є однією і останньою надією на складання іспиту. Шара за своєю суттю – абстракція, хоч і позитивна. Але притягується вона частіше до лінивих студентів; тобто до тих, які надіються на будь-що, але не на знання в першу чергу. Я б сказала, що тут діє один із законів фізики, коли “-” притягує “+”⁴. “Шара – це улюблена тітонька студента”, – говорять одні студенти і уявляють її у вигляді молодої красивої жінки, а інші – “Шара – це невидима для людського ока істота, але я чомусь уявляю її в образі домовика: це щось маленьке, волохате і кумедне”⁵. (На Західній Україні частіше вживають слово “халява” у цьому значенні. А от полтавські студенти вважають, що “халява” може мати місце у повсякденному житті, це дармове отримання бажаного результату, і стосується вона, на відміну від “шари”, не лише студентства.) Тому й не дивно, що така віра сприяла виникненню цілого обряду “полювання на шару”. Ось як описують його студенти: “Я ловлю Шару в ніч перед іспитом. Потрібно рівно опівночі або пізніше (але ні в якому разі не раніше, бо то ще ходить Шара прожитого дня, а нова приходить лише опівночі) виставити відкриту на потрібній сторінці залікову книжку і тричі голосно прокричати у квартиру “Шаро, прийди!” Потім швиденько закрити залікову і квартиру і можна лягати спати”⁶. Існує й інший спосіб. “Потрібно взяти новий поліетиленовий пакет (обов'язково цілий, бо якщо буде дірка, Шара може вилетіти), вийти у коридор в гуртожитку і пробігти з відкритим пакетом, тричі гукнувши заповітне “Шара, прийди!”, щоб він набрався повітря. Потім пакет швиденько зав'язати і покласти у недоступне місце. Його не можна розв'язувати, аж поки не складеш іспит”⁷. До речі, “заліковку” (у першому випадку) не можна ні самому відкривати, ні комусь давати чи показувати. Бажано, щоб це зробив викладач у присутності студента, до того ж, в той час, коли студент готується відповідати, мовляв, тоді “Шара” вилітає і допомагає студентам. На іспиті не можна відчиняти вікно, щоб “Шара”, борони Боже, не вилетіла.

З іспитом пов'язано дуже багато студентських забобон: в аудиторію, де проходить іспит, першим заходить і бере білет юнак; заходити в аудиторію потрібно з правої ноги; напередодні іспиту не замітати і не прибирати в кімнаті, щоб не вимести набуті знання; покласти під подушку конспект “щоб знання в голову перейшли” і відтоді до ранку ні до кого не говорити;

перед іспитом не можна мити голову, щоб не змити розум, не стригти нігті і волосся, щоб розум не відрізати і не голитися; покласти у взуття “п’ятак” – на позитивну оцінку; їсти шоколад, салат зі свіжої капусти, мед, горіхи – для покращення розумової діяльності мозку; безпосередньо перед іспитом – молитися; якщо йдучи на іспит, зустрінеш викладача, що поставив негативну оцінку, знову не пощастить; якщо по дорозі на іспит зустрінеш першою жінку – до невдачі, якщо чоловіка – позитивна оцінка гарантована⁸.

Тобто, як бачимо, студенти не гребують ні містикую, ні допомогою “вищих сил”, ні раціональними знаннями. Ще особливе значення приділяється одягу. Тут є два аспекти. 1) Дехто на всі іспити одягає один і той же одяг, особливо, якщо перший іспит у ньому складений успішно. Це щодо фантастики. 2) Є й реальний бік. Одні студенти вважають, що треба одягати зручний одяг з великою кількістю кишень, “щоб можна було туди заховати шпори”. Інші ж – “для того, щоб вдало скласти іспит, потрібно відповідно виглядати. Саме цим я і займаюсь напередодні. Треба брати до уваги стать, вік і особисті якості викладача. Наприклад, до жінки в жодному разі не можна приходити на іспит екстравагантно одягнутою, з яскравим макіяжем. Тут треба виглядати якомога скромніше. А от на іспит до викладача-чоловіка я готуюсь як на конкурс краси”⁹.

Студенти університету Києво-Могилянська академія торкаються “заліковкою” до великої кулі на подвір’ї навчального закладу з тією ж формулою “Шара, прийди!”¹⁰ Подібне місце паломництва є і в студентів Полтавського Національного технічного університету імені Ю. Кондратюка. (Неподалік головного університетського корпусу знаходиться пам’ятник захисникам Полтави і коменданту фортеці О.С. Келіну, встановлений у 1909 році на місці 4-го бастиону полтавської фортеці¹¹. Основу цієї композиції складає великий лев, що лежить, який є одночасно і символом університету). Студенти вірять, що, щоб отримати позитивну оцінку на іспиті, треба “потерти хвоста леву”. “Оскільки в житті це зробити нереально, як і здати іспит на “5”, не доклавши зусиль, тому зробивши цю дію, ніби проводиш автотренінг, що ти зробиш те, що здається неможливим”¹².

Під час складання першої сесії кожен студент докладає якомога більших зусиль, адже “на першому курсі студент працює на “заліковку”, а потім “заліковка” на студента”. Хоча й справджується це прислів’я досить рідко. Тільки тепер, та ще й поставивши “могорич” (під час чого “заліковку” вмочають у будь-який алкогольний напій), студент вважається СТУДЕНТОМ.

Непомітно швидко проходять два з половиною навчальні роки і студентство відзначає подію, яка символічно називається “Екватор”. Тепер кожен відчуває себе більш впевнено, “знають як вчитися, щоб не напружуватися”, знають викладачів, відчули смак студентського життя, усвідомили важливість (чи навпаки) своєї майбутньої професії. Після останнього складеного іспиту студенти, виходячи з аудиторії, переступають через розстелену стрічку, що символізує собою половину навчання, “екватор”. Також, обов’язковою частиною вечірок з цього приводу є дійство, коли (в гуртожитку) студенти з молодших курсів “тримають екватор”, яким слугує нитка, стрічка чи звичайний натягнутий туалетний папір, а святкуючи, тримаючись за руки. Тричі проходять під ним, що й означає – “перейти екватор”.

Як бачимо, у студентському житті безліч застіль, тому й не обійшлося без появи метафор про майбутню професію та професійних тостів. Наприклад, студенти, що навчаються за спеціальністю “менеджмент організацій” піднімають келихи під “Хто не вміє керувати, буде тяжко працювати! Тож будьмо за менеджера, керівника і природженого лідера!”. Цікаво звучить тост студентів електромеханічного факультету кафедри видобутку нафти і газу – “За вас, за нас і за “Полтаванафтогаз!””¹³ (З цим місцевим підприємством пов’язують майбутні нафтовики своє працевлаштування, тому й шанують його так.) Наводимо нижче й інші тости, які є найпоширенішими серед студентства міста Полтави.

“Перший курс складає іспити. Всі посилено списують согромат, професор читає газету. Але варто йому лише опустити газету і всі зразу ховають “шпори”. Другий курс списує з підручників, але все ще уважно слідкуючи за професором. Третій курс спокійно списує, не звертаючи уваги на професора. Професор опускає газету і легко покашлює – всі невдоволено закривають підручники. На четвертому курсі професор опускає газету, чути покашлювання з задніх рядів і він знову піднімає газету. Так вип’ємо за те, щоб професори частіше розуміли такі натяки!”

“За тих, хто думає, що ми тут вчимося!”

“У ніч перед Різдом прилетів до юнака ангел. І сказав: “Я виконаю одне твоє бажання. Обирай, що ти хочеш: багатства, рівного якому немає; мудрості чи кохання такого, що запалює зірки і серця поетів?” І юнак обрав мудрість. Ангел виконав бажання і запитав: “Ну і що ти скажеш тепер, Найрозумніший?” І юнак сказав: “Гроші треба було брати!” Але я піднімаю бокал не за тих “розумних” людей, які ходять в інститут лише раз за стипендією, а за найрозумніших, які отримують при цьому підвищену стипендію!..”⁴

Не лише в Полтаві, а й в кожному іншому місті, а точніше у навчальних закладах існує такий собі нерегламентований інститут “побратимства”, коли навчання настільки зближує людей на все життя. Це дуже схоже до “земляцтва”. У кожному гуртожитку є профком, який очолює і до якого входять найавторитетніші, демократично обрані з-поміж студентства. На його засіданнях вирішуються організаційні питання з життя гуртожитку. Подібний орган діє також і на факультетах. Представником групи у профкомі є староста. Кілька років тому старосту обирали самі студенти, але останнім часом ця “посада” стала призначуваною деканом.

Розповідаючи про життя студентства не можна не згадати про фольклор. Він побутує в усній формі, а також ним рясніють студентські парти і столи. Основними персонажами студентського фольклору є безпосередньо самі студенти і їх навчання та викладачі. Уже кілька десятиліть для найяскравіших викладачів вигадуються клички. Вони є двох видів. Перші пов’язані із зовнішністю людини, з її прізвисьмом (зазвичай іде його скорочення або перефразування). Інші ж “з’являються на світ” через предмет, який читає викладач. Спираючись на анкети, наведемо деякі приклади:

“Менделєєв” – викладач хімії, дуже схожий на Д.І. Менделєєва;

“Маргаритка” – викладач ботаніки, Маргарита Геннадіївна;

“Карлсон” – викладач, за фігурою схожий на мультиплікаційного персонажа;

“Гієна” – викладач анатомії, фізіології і гігієни (гігієна – гієна);

“Петушок” – викладач фізкультури, кличку отримав через те, що постійно носить головний убір, що має в народі однойменну назву;

“Плунжер” – викладач гідроприводу, а кличка через те, що є така деталь насоса, “і він на неї схожий”;

“Чечен” – викладач електротехніки, бо має коротке чорне волосся і дуже густу, велику чорну бороду;

“Шеф” – ректор.

Також наводимо дещо із студентського фольклору “з парт”.

“Якщо хочеш бути солдатом, то облай декана матом”.

“Лучше съестъ помоев миску, чем гулять с экономисткой”.

“Студентська мудрість: жага знань краще всього тамується пивом”.

“Оцінка студента на іспиті не повинна бути меншою за номер його курсу”.

“И написали студенты курсовые по подобию старых курсовых...”

“Совість студента настільки чиста, що її і не видно”.

“Студенте! Спи спокійно: країні потрібні здорові спеціалісти!”

“Студент не знає у двох випадках: або ще не складав, або уже склав”.

“Дай студенту точку опори і він засне”.

“Заснув на лекції, не восхрапи, ибо восхрапев, разбудишь ближнего своего”

“Срочно требуется уйма денег, есть нечего, торопитесь!”¹⁵

Але найщасливішою подією у житті кожного студента є отримання диплому. Цікавішою є, звичайно, друга частина, неофіційна. По-перше, після отримання диплому кожен повинен постояти на ньому кілька секунд, а тоді диплом “миють” у шампанському. (До речі, студенти технічного університету вважають, що постояти треба ще й на дипломній роботі, після її захисту). Також вважається, що кожен, хто отримав диплом, обов’язково мусить бути облитий водою. За стінами університету на випускника чекають друзі, знайомі та просто сторонні люди, “озброєні” різноманітним посудом з водою. З вікон гуртожитків також плеться вода. Останнім часом цей процес удосконалився і тепер студенти замовляють авто води з “Водоканалу” – і тоді сухим не залишається ніхто. Цікаво, що немає ніяких образ. А от випускники сільськогосподарської академії добровільно купаються в басейні (що знаходиться у внутрішньому дво-

рику), де плавають лебеді. Тобто, як бачимо, суцільні водні процедури. Взагалі, вода присутня у всіх обрядах життєвого циклу людини. Це – і перша купіль, і купіль під час хрещення, обрядове вмивання на весіллі, обмивання покійника, вмивання до сходу сонця в Чистий четвер перед Великоднем, Обливаний понеділок тощо¹⁶. А в східних культурах вода, взагалі, є символом життя.

Отже, як бачимо, студентська субкультура як одна з складових сучасного міста є надзвичайно цікавою. Це щось таке, що постійно оновлюється, живе, бурхливе і яскраве. За своїми традиціями – модерне, і, водночас, з архаїчними елементами. До того ж, це питання потребує ґрунтовних досліджень з боку науковців.

¹ Цитується за анкетами, що зберігаються в особистому архіві автора.

² Там само.

³ Борисенко В.К. Вірування у повсякденному житті українців на початку XXI століття // Етнічна історія народів Європи. – 2003. – Вип. 15. – С. 5.

⁴ Записано автором від Гординської Руслани, 1983 р.н., яка народилася в с. Михайлівка Машівського р-ну Полтавської області, студентки 5 курсу ПНТУ ім. Ю.Кондратюка

⁵ Записано автором від Тукало Тетяни, 1987 р.н., яка народилася в с. Тукали, Семенівського р-ну Полтавської області, студентки Полтавської Державної Аграрної Академії.

⁶ Записано автором від Гординської Руслани, 1983 р.н., яка народилася в с. Михайлівка Машівського р-ну Полтавської області, студентки Полтавського Національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

⁷ Цитується за анкетами.

⁸ Там само.

⁹ Записано автором від Земляної Ірини, 1987 р.н., яка народилася в с. Соколова Балка Новосанжарського р-ну Полтавської області, студентки 1 курсу Полтавського університету споживчої кооперації.

¹⁰ Борисенко В.К. Вказ. праця. – С. 5.

¹¹ "Полтавщина. Енциклопедичний довідник". – Полтава. – 1996. – С. 528.

¹² Записано автором від Ворони Анатолія, 1985 р.н., який народився в с. Вігранці Семенівського р-ну Полтавської області, студента III курсу ПНТУ ім. Ю. Кондратюка.

¹³ Записано автором від Гасиджака Василя, 1984 р.н., який народився в с. Михайлівка Машівського р-ну Полтавської області, студента 3 курсу ПНТУ ім. Ю. Кондратюка.

¹⁴ Записано автором від Яхно Сергія, 1984 р.н., який народився в с. Соколова Балка Новосанжарського р-ну Полтавської області, студента ПНТУ ім. Ю. Кондратюка.

¹⁵ Цитується за анкетами, що зберігаються в архіві автора.

¹⁶ Борисенко В.К. Традиції і життєдіяльність етносу. – К, 2000. – 191 с.

SOME ASPECTS OF THE CULTURAL STATE OF MODERN RURAL YOUTH OF KYIV REGION

In this article author shows specific features of ethnic-cultural development of modern youth of Kyiv region. Problems and perspectives for renovation of Ukrainian traditions of rural youth are studied. A system of cultural values of suburban youth is analyzed. Studies were based on questioning among villagers of Kyiv-Sviatoshyn region.

Олена ОСИПЧУК
Київ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРНОГО СТАНУ СУЧАСНОЇ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ КИЇВЩИНИ

Серед найважливіших проблем сьогодення є проблема етнокультурного розвитку молоді. Культурний розвиток людини залежить, з одного боку, від рівня розвитку соціально-культурного середовища, в якому вона живе, з іншого – від інтенсивності засвоєння нею культурних надбань. Але при цьому навіть найбільш розвинуте соціально-культурне середовище не гарантує високого культурного рівня окремої людини, адже культурні надбання виконують свою функцію розвитку особистості тільки тоді, коли вони засвоюються людиною¹. Також необхідно врахувати специфіку культурної інформації, процес отримання інформації, яка повинна забезпечувати незаангажований, всебічний розвиток духовного світу людини, особливо молоді, яка жваво сприймає все нове і іноді не в змозі самостійно контролювати потік інформації, яка часто носить споживацький характер.

Дуже часто на молодь впливає негативний інформаційний простір, і нерідко така інформація потрапляє на добрий ґрунт. Це й економічна нестабільність, недоліки виховання, духовна слабкість, зневіра у майбутньому тощо. Тому й не дивно, що сьогодні саме молоді люди скоюють суттєву частку правопорушень. Для прикладу можна взяти Бузівську загальноосвітню школу 1 – 3 ступенів. З 400 учнів цієї школи 100 належать до групи ризику. Це ті учні, які вже мають умовну судимість, або за висновком психолога схильні до злочинної поведінки, вживають наркотики, вчиняють бешкети, бійки тощо.

В Україні в цілому ситуація не краща. За даними статистики, кожен четвертий злочин вчинено неповнолітніми, які ніде не навчаються і не працюють. Майже щодня підлітки скоюють понад 100 злочинів. Останнім часом злочинність молоді набуває групового характеру².

Окремим питанням стоїть проблема наркоманії молодих людей. За даними Державного комітету статистики України чисельність осіб, які допускали немедичне вживання наркотиків та психотропних речовин у віці 15 – 29 років збільшилося впродовж 1995 – 2002 рр. на 26 082 особи. На 14 720 осіб зросла кількість осіб віком 15 – 29 років, які скоїли злочини пов'язані з наркотичними та сильнодіючими засобами³.

Молодь, як категорія населення, що є майбутньою рушійною силою суспільства, найбільш незахищена в питаннях здобуття освіти, пошуків роботи, забезпечення достойного прибутку, збереження здоров'я, забезпечення житлових умов, відпочинку тощо. Саме ці основні життє-

во важливі положення повинні належним чином забезпечуватися батьками при допомозі держави. За традиційними нормами на родину, насамперед батька й матір, разом із забезпеченням фізичного розвитку дитини покладається відповідальність за її трудове, моральне, естетичне та патріотичне виховання. Такий принцип активно викоринювався радянським партійним керівництвом, яке штучно зменшувало роль родинного виховання, перекладаючи ці обов'язки на партійні, комсомольські, піонерські організації. Вони разом привносили у виховання молоді політично-ідейну спрямованість, руйнуючи традиційну культуру народу. Кожне свято намагалися наповнити "новим соціалістичним змістом"⁴.

Проводячи дослідження серед молоді, можна спостерігати тенденцію до втрати нею важливих людських цінностей, які витісняються байдужістю, жорстокістю, іронією, агресією тощо. Варіантів шляхів втрат цінностей багато, натомість варіант духовного відродження може бути лише один. Він полягає у дбайливому збереженні всього того, що служило добру, красі, істині.

Сьогоднішня молодь часто втрачає колишні пріоритети і не може знайти нових. Вона не має страху ані перед владою, ані перед родиною, релігією. А оскільки почуття страху втрачене, то до певної міри втрачається й послух⁵. Такі процеси часто призводять до негативних наслідків. Суспільство, яке позбавлене традицій, втрачає свою історичну суть і перетворюється на некеровану масу. Ці тенденції проявляються і в збільшенні кількості злочинів, скоєних молодими людьми, і в поширенні наркоманії, тютюнопалінні, ранніх статевих стосунках, зневірі в дружбі, коханні. Тому сьогодні важливим напрямом молодіжної політики держави повинна бути робота з підлітками за місцем проживання. Особливо гостро це питання стосується сільської молоді.

В Києво-Святошинському районі на молодих людей віком до 30 років (їх понад 63 000) припадає дуже мала кількість закладів соціально-культурної сфери, хоча останнім часом і спостерігається тенденція до їх збільшення. Фізкультурних організацій в районі всього 11 (Боярський фізкультурно-спортивний клуб інвалідів "Ікар", Школа спортивного танцю "Леді", Фізкультурно-оздоровчий клуб "Атлант-Фітнес", М.П. "Прометей-Спорт", Центральний аероклуб Тов. Сприяння обороні України ім. О.К. Антонова, ТОВ Учбово-спортивний комплекс "Снайпер", ДЮСШ при відділі освіти Києво-Святошинської РДА, ДЮСШ при відділі з фізичної культури та спорту Києво-Святошинської РДА, Спортивний клуб "Центр-Восток", Футбольний клуб "Промінь", Дитячий футбольний клуб "Штанга").

Для дослідження етнокультурних особливостей сільської молоді відповідно до розробленого запитальника в селах Києво-Святошинського району було опитано 113 осіб віком 15 – 17 років. В опитуванні взяло участь 55 дівчат, 50 хлопців, семеро не вказали свою стать⁶.

На підставі аналізу відповідей було встановлено, що найулюбленішими серед молодих людей є книги пригодницького жанру, романи серед дівчат і детективи серед хлопців. Частина респондентів відверто зазначила, що взагалі не любить читати, інші вказали, що читають лише ті книги, які вимагає шкільна програма. Для прикладу не було вказано жодного улюбленого автора, або назви книги.

Щодо знання української музики, то картина також виглядає сумною: 38 респондентів зазначили, що люблять лише західні музичні групи, двадцяти трьом не подобається жодна українська група чи співак. Характерною була відповідь: "Люблю всі пісні й мелодії, окрім українських".

Дванадцяти респондентам були відомі українські народні пісні, популярні пісні Руслани – дев'ятьом, І. Білик – сімом, О. Пономарьова – трьом. Таких виконавців, як С. Ротару знали четверо, Т. Повалій – двоє, М. Гнатюка – четверо. Серед музичних груп були названі "Гринджоли" – 7, "Тартак" – 5, "Океан Ельзи" – 6.

В ході проведення дослідження був розглянутий також мовний аспект, а саме, якою мовою юнаки і дівчата розмовляють в школі, дома, чи на вулиці. З усіх опитаних респондентів лише п'ятеро розмовляють російською мовою, хоча в школі спілкуються українською, інші 18 учнів розмовляють в залежності від обставин, російською чи українською; 75 осіб спілкується українською мовою, або як часто зазначають, намагаються нею спілкуватися. Решта 18 вказали, що розмовляють суржиком. Проте всі зазначили, що в школі розмовляють українською мовою. Одна з учениць загальноосвітньої школи с. Шпитьки вказала, що розмовляє "нашою, українською".

Окремим питанням було вживання молоддю ненормативної лексики. Ця проблема дуже важлива, адже прикро коли мова молодих людей засмічена нецензурними словами, які не лише виступають в ролі брудної лайки, але й функціонують як слова-паразити. Сьогодні серед молоді не культивується розуміння того, що інвектива це щось брудне і негідне вуст людини, натомість нецензурні вислови виступають в ролі майже всіх частин мови. Було поставлено питання чи вживає молодь нецензурні слова, і як часто. Результати виявились вражаючими. З загальної кількості опитаних не вживають нецензурних слів – 21 особа, вживають рідко, в залежності від ситуації – 38, досить часто – 54 особи.

Одним з найболючіших виявилось питання використання вільного часу, відпочинку, допомоги батькам по господарству, відвідування культурних закладів, театрів, музеїв тощо. Адже особистість формується лише за можливості на певному етапі свого розвитку здійснювати власний відбір культурних цінностей. Саме культурне середовище, в якому знаходиться індивід, і є тим основним чинником котрий формує певну систему цінностей. Життєвий шлях особистості від народження і до смерті відбувається у певному культурному контексті, який формує власну систему цінностей, яка буде зумовлювати можливості індивіда, засоби й методи його виховання, а також можливість індивідуального вибору і взагалі індивідуальної активності, що будуть санкціоновані суспільством і стануть доступними⁷. Тому для визначення культурного середовища, в якому формується система цінностей було поставлено запитання про відвідування молоддю музеїв, театрів, виставок. З числа опитаних досить часто бувають в театрах – 19 осіб. Жодного разу не були в театрах понад 50 % (65 осіб); в музеях – 41. Решта рідко, але відвідують театри або музеї. Переважна більшість була в музеях завдяки класному керівникові. Час від часу відвідують музеї – 65 осіб, театри – 33. Більшість опитаних зазначила, що хотіла б відвідувати театри та музеї набагато частіше.

Важливу роль в культурній орієнтації молоді відіграє система виховання, освіти, а також організація дозвілля. У високорозвинутих державах найважливішими є інститути освіти і витрати на них вираховуються з бюджету в першу чергу. Це й не дивно, адже культурно-освітня діяльність створює можливості реалізації особистісних якостей, можливостей, інтересів, а також розвитку духовних якостей особи. В Україні ж культура фінансується майже символічно. Так в Києво-Святошинському районі за півроку на ці потреби було виділено лише близько 500 тис. грн.

В традиційному суспільстві важливу виховну роль відіграє церква. На запитання “Чи вірите Ви в Бога?” позитивно відповіли – 93 учня, ні – 8, не визначились або сумніваються – 12. Більшість респондентів зазначила, що в церкву не ходить. На великі свята в храмах можна побачити здебільшого бабусь та дітей віком 12 – 13 років. Виняток складає лише служба у Великдень, на якій молоді значно більше.

Також учням було поставлено запитання: “Чи святкують в Вашій родині релігійні свята, якщо так, то які, і яке Ваше найулюбленіше свято і чому?” На це запитання 110 респондентів відповіли “так”, “ні” – 1, не відповіли 2 особи. Найулюбленішим святом молодих людей є Великдень (53), через те, що це свято “найбільш веселе”, панує “святковий настрій”, “тому що мені цікаво”, “тому що родина поряд”, “тому що смачно їсти Пасху”, тому що “роблю писанки”. В той же час часто траплялись й такі пояснення, які вказували на духовну бідність та нерозуміння сенсу свята: “можна випити”, “люблю Пасху бо нап’юсь”. Дещо менш популярне Різдво. Його відзначає 41 респондент – “тому що ми обмінюємось подарунками”, “бо вся родина разом в селі”.

На підставі проведеного опитування можна стверджувати, що свята, пов’язані з родинною обрядовістю мають тенденцію до поступового відродження. В той же час досить часто молоді люди не знають релігійного аспекту святкування.

Загальні висновки проведеного автором анкетування виявилися досить невтішними. Більшість молоді неспроможна задовольнити свої культурні потреби, в першу чергу, через економічні причини. В той же час, намітилась тенденція до відродження релігійних свят.

Більшість респондентів регулярно дивиться телевізійні програми. Але в гонитві за гроши на екран занадто часто потрапляють неякісні продукти, які негативно впливають на психіку не лише молодого глядача, але й на досить стійку психіку вже сформованої особистості. Сценами насильства, пропагандою культу сили переповнені не лише кінострічки та телепередачі, але і новини.

В травні 2002 р. Державний комітет інформації проаналізував програми телеканалів з найвищим рейтингом: УТ-1, 1+1, Новий канал, ІНТЕР, ТЕТ, СТБ. Виявилось, що всі вони порушують ст. 300 та 301 Кримінального кодексу України, яка передбачає покарання ввезення, виготовлення, або поширення продукції, яка пропагує культ насильства та жорстокості⁸.

Проведене автором опитування показало, що культурні запити сучасної сільської молоді дуже низькі. Навіть при високих запитах більшість молодих людей не в змозі задовольнити їх самостійно. Тому логічно, що енергійна молода людина, яка не змогла реалізувати своїх можливостей в молодому віці, в подальшому проявляє себе як агресивна, невдоволена та нереалізована особистість. З іншого боку, сільська молодь, іноді й сама не зацікавлена в опануванні культурними цінностями. Більшість опитаних не цікавлять проблеми національної культури, мистецтва. Найактуальнішими серед молоді віком від 14 років є проблеми заробітку грошей, дотримання норм сучасної моди, навчання в школі, працевлаштування. Всі ці питання обговорюються серед однолітків вечорами на вулицях або ж в барі, в якому молодь проводить більшу частину свого вільного часу.

Загальний висновок, зроблений на підставі проведеного тестування виглядає похмуро. У суспільстві посилюються тенденції формування особистостей з суто реалістичними, споживацькими, бездуховними рисами, особистостей, які не спроможні належним чином оцінити здобутки світової, вітчизняної культури, не надають великого значення духовним цінностям і традиціям власного народу.

¹ Етнографія Києва і Київщини (традиції і сучасність) – К., 1986. – С. 235.

² Молодь України: Стат. Збірник / Державний комітет статистики України. – К., 2003. – С. 171.

³ Ibid. – С. 169.

⁴ Косуха П.И. Наши праздники и обряды. – К., 1987. – 48 с.

⁵ Дзюба І. Сучасне суспільне і церковне становище в Україні. // Народна творчість та етнографія. – 2001. – № 3. – С. 5–13.

⁶ Матеріали анкетування зберігаються в особистому архіві автора.

⁷ Довженко В.І. Сільська молодь України в період політичних та економічних трансформацій. – К., 1998. – С. 58.

⁸ Большая игра (журнал о человеке, его правах). – 2002. – С. 17.

Наукове видання

Етнічна історія народів Європи

Збірник наукових праць

Випуск 18

Комп'ютерна верстка Віктора Пилипенка

*На першій сторінці обкладинки вітряк в селі Берегове(Крим). Фото початку XX ст.
On the first page of the cover photo of the windmill in Berehove (Crimea). Beginning of the 20th century.*

Підписано до друку 12.05.2005. Формат 61x86/8.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк репрографічний.
Умовн. друк. арк. 16.
Тираж 200.

Видавництво "УНІСЕРВ"
03022, Київ, вул. Васильківська, 36